

ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Година XXI

ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ECONOMIC STUDIES

Книга 3, 2012 година

ИНОВАЦИОННО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Дискусии от научна конференция по темата, организирана от
Института за икономически изследвания при БАН и секция
“Икономически науки” при СУБ, 31.10.2011 г.

(под научната редакция на проф. д.ик.н. Росица Чобанова)

ЧАСТ ВТОРА

СЪДЪРЖАНИЕ

СЕКТОРНИ АСПЕКТИ, ПРОБЛЕМИ НА ОТРАСЛОВОТО РАЗВИТИЕ

<i>Веселина Григорова</i> – Иновациите в енергетиката – фактор за повишаване на енергийната ефективност	7
<i>Мария Славова-Ночева</i> – Конкурентоспособност на транспортния пазар в България	15
<i>Пламена Йовчевска</i> – Екологичният код на новата ОСП и българският селскостопански производител	25
<i>Радка Илева</i> – Изграждане на фирмената стратегия в условията на криза	35
<i>Божана Гиндева</i> – ИКТ като иновационно предизвикателство пред малките предприятия	44
<i>Диана Иванова, Радостина Попова</i> – Иновативност на малките и средните предприятия за производство на мебели	54
<i>Даниела Тодорова</i> – Конкурентоспособност и устойчиво развитие на наземния транспорт	68
<i>Надежда Иванова</i> – Роля на иновациите за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия	78

ПРОБЛЕМИ НА ФИНАНСИРАНЕТО НА ИНОВАЦИИТЕ

<i>Искра Христова-Балканска</i> – Възможности за повишаване на иновационния потенциал на България по линия на преките чуждестранни инвестиции и европейските структурни фондове	95
<i>Силвия Трифонова</i> – Седмата рамкова програма на ЕС и ролята ѝ за иновационното развитие	108
<i>Райна Цанева</i> – Финансиране на иновациите в България (концептуален поглед върху проблематиката)	133
<i>Катерина Войческа</i> – Реинженеринг на бизнеса чрез финансови иновации	142
<i>Галя Тасева</i> – Търговското кредитиране – бариери пред използването му за финансиране на иновации	154
Резюмета на английски език	163

ECONOMIC STUDIES

Volume XXI
2012, Number 3

Editorial Board

Prof. Dr. MITKO DIMITROV (Chief Editor)
Prof. Dr.Econ.Sc. IVAN STOIKOV
Prof. Dr.Econ.Sc. NIKOLA VULCHEV
Prof. Dr.Econ.Sc. NENO PAVLOV
Prof. Dr. VASIL TSANOV
Prof. Dr. STOYAN TOTEV
Prof. Dr. TATYANA HOUBENOVA
Assoc. Prof. Dr. EVGENI STANIMIROV
Assoc. Prof. Dr. GEORGE SHOPOV
Assoc. Prof. Dr. ISKRA BALKANSKA
Assoc. Prof. Dr. PLAMEN CHIPEV

International Advisory Board

Prof. ANDRASH INOTAI (Hungary)
Prof. Dr.Econ.Sc. ATANAS DAMIANOV
Prof. BILIANA ANGELOVA (Macedonia)
Prof. Dr. BOIAN DURANKEV
Prof. Dr.Econ.Sc. BOIKO ATANASOV
Prof. BRUNO DALLAGO (Italy)
Prof. GABOR HUNIA (Austria)
Prof. GEORGE ZAMAN (Romania)
Prof. GEORGE PETRAKOS (Greece)
Prof. Dr.Econ.Sc. ILIA GEORGIEV
Prof. RUSLAN GRINBERG (Russia)
Prof. SAUL ESTRIN (UK)
Prof. XAVIER RICHET (France)

DIANA DIMITROVA – journal secretary

Text editors: Hristo Angelov, Noemzar
Marinova

**SECTOR ASPECTS, PROBLEMS OF THE FIRM
DEVELOPMENT**

<i>Veselina Grigorova</i> – Innovations in Energy – Factor for Increasing the Energy Efficiency	7
<i>Maria Slavova-Nocheva</i> – Competitiveness of the Transport Market in Bulgaria	15
<i>Plamena Yovhcevska</i> – Ecological Code of the New CAP and the Bulgarian Agricultural Producer	25
<i>Radka Ileva</i> – Establishing Firm Strategy in Crisis	35
<i>Bojana Gindeva</i> – ICT as Innovation Challenge to the Small Enterprises	44
<i>Diana Ivanova, Radostina Popova</i> – Innovativeness of the Small and Medium-Sized Enterprises Manufacturing Furniture	54
<i>Daniela Todorova</i> – Competitiveness and Sustainable Development of Ground Transport	68
<i>Nadejda Ivanova</i> – Role of Innovations for Increasing the Competitiveness of the Bulgarian Enterprises	78

PROBLEMS OF FINANCING THE INNOVATIONS

<i>Iskra Christova-Balkanska</i> – Opportunities for Increasing the Innovation Potential of Bulgaria concerning Foreign Direct Investments and European Structural Funds	95
<i>Silvia Trifonova</i> – Seventh Framework Program of EU and Its Role for the Innovation Development	108
<i>Raina Tzaneva</i> – Financing the Innovations in Bulgaria (Concept View on the Problems)	133
<i>Katerina Voicheska</i> – Re-Engineering of the Business through Financial Innovations	142
<i>Galia Taseva</i> – Trade Crediting – Barriers to Its Use for Financing the Innovations	154
Summaries in English	163

The papers should be sent by e-mail, in Word format, in black and white colors, in volume of 40 standard pages (1800 characters with spaces), including tables and figures. References should be listed at the end of the paper, with referring in the text (Harvard style of referencing). The papers should be accompanied by ½ page of summary and JEL classification codes. The papers should also include contact information of the author (address, phone, fax, e-mail).

All papers are “double-blind” peer reviewed by two reviewers.

Economic Studies has a SCImago Journal Rank (SJR).

Economic Studies is indexed and abstracted by ***Journal of Economic Literature/EconLit, RePEc, EBSCO, SCOPUS.***

All papers are included in CEEOL library at <http://www.ceeol.com>.

Address: Economic Research Institute at BAS, Aksakov 3, Sofia 1040, Bulgaria
Chief Editor: +359-2-8104018, e-mail: m.dimitrov@iki.bas.bg
Secretary: +359-2-8104019, e-mail: econ.studies@iki.bas.bg

ISSN 0205-3292

© Economic Research Institute at the Bulgarian Academy of Sciences, 2012

SUMMARIES

Veselina Grigorova

INNOVATIONS IN ENERGY – FACTOR FOR INCREASING THE ENERGY EFFICIENCY

The paper presents the problems of increasing end energy consumption, especially in industry and life, energy and carbon intensity of the economy, energy dependency, etc. It analyzes the innovations as an important factor for increasing the energy certainty, energy efficiency and competitiveness of the economy and its sustainable development. In this connection, the paper presents contemporary innovation solutions, like virtual gas-main, smart grid, supernetworks and supercables, cogeneration, distant reporting of consumed energy, renewable energy sources, including bio fuels, energy from roads, hybrid electric power stations, energy from ocean high and low tides, energy islands, concentrators for generating solar energy, etc. The contemporary innovation solutions are connected with the necessity of huge investments, which are big problem for Bulgaria. Nevertheless, the government policy should be widely open for innovations for improving the energy status of the country and increasing the green energy production. For this purpose all possible funds should be used completely.

JEL: P28; Q42; Q48

Maria Slavova-Nocheva

COMPETITIVENESS OF THE TRANSPORT MARKET IN BULGARIA

The paper discusses problems of the competitiveness of the transport market. It states that each type of transport has an effective area, where it is most competitive compared with the other types of transport. It also discusses to what extent each type of transport is competitive in transporting cargos and passengers.

The paper focuses on the competition and competitiveness of the railway and automobile transport, as well as the sea and river transport in the supply of transport services.

The article outlines that the problems of the competitiveness of the transport concern the state and development of the technical infrastructure in the railway transport, ports, airports, with the participation of private capitals in the modernization of the infrastructure and the development of the innovations and innovation policy in the transport system.

JEL: R41

Plamena Yovhcevska

ECOLOGICAL CODE OF THE NEW CAP AND THE BULGARIAN AGRICULTURAL PRODUCER

The paper presents the results of an empirical sociological study “Ecological Culture of the Bulgarian Agricultural Producer”, carried out on the territory of Blagoevgrad region in 2010. The results are representative for the agricultural producers from the region, characterized with small-land production. The high ecological culture of the respondents and their attitudes for future economic activity, registered by the empirical sociological study (ESS), are a serious potential for effective adoption of the new budget and reference frame of CAP in force since 1st January 2014. The ESS results show that in this region there is a stable consistence between natural resources, pro-ecological practices and agricultural activity. This is a

significant condition for a successful application of the new CAP – more effective policy for more competitive and sustainable agriculture and active rural regions. This goal can be achieved through innovations, knowledge transfer, cooperation in the food chain, effective use of resources, maintaining the ecological balance, the landscape, for ensuring food certainty and quality achieved by ecological payments on the so-called “green measures”. In the new CAP (2014-2020) one third of the expenditures for developing rural regions are foreseen for ecological payments. The results of the carried out ESS show very good knowledge of the ecological code of CAP, a future main requirement to the agricultural producers. The new agricultural policy is an answer to the challenges to the agriculture – economic, ecological and territorial. The potential of the human factor for realizing the new CAP, registered by the carried out ESS, is high and is a guarantee for a successful overcoming of the conflict points between the economic activity of the agricultural producers and the environment. It is a significant advantage for the sustainable development of the region in economic, social and ecological aspect.

JEL: A14; O13; Q15; Q57; R11; Z13

Radka Ileva

ESTABLISHING FIRM STRATEGY IN CRISIS

After the accession of Bulgaria in EU, the Bulgarian market becomes part of the common European market. The internationalization of the enterprises, the development of competitive productions, the strategic orientation towards international markets, have decisive role for the future development of the economy. Very soon (historically it can be called immediately) after the Bulgarian accession in EU, a financial and economic crisis occurs, strongly reflecting on the Bulgarian economy and the conditions for developing the Bulgarian enterprises.

Besides the problems of catching up development, the Bulgarian economy faces also the need of the industries and enterprises to continue their development, to maintain their market specifics, and sometimes even to manage to survive under the new conditions.

The objective of the current study is to reveal the strength and direction of impact of the crisis and its influence in microeconomic plan on the firm strategy and competitiveness.

The destabilization of the economy's microeconomic structure is a dangerous threat to the state of the whole economy. Destabilization of the microeconomic system of the Bulgarian economy is recognized in the strong worsening of the state of the organizations, changes in the normal development of the live cycle of the industries, their structural and economic specifics. The drops and failures lead to disturbing the evolution and normal development of the sub-industries, production areas, particularly in the conditions of strong competitive supply on the European markets. Often restoring is impossible. The normal market presence and development of the whole production area is broken or delayed.

Maintaining a balanced branch structure and economically bearable inter-branch indicators is a significant factor for reducing the unfavorable impacts on the economic units and managing the crisis.

For the purposes of the analysis the paper uses three empirical studies, carried out by National Center for Studying Public Opinion, consisting of nationally significant primary information with comparable data.

JEL: M11; M20; M21

Bojina Gindeva

ICT AS INNOVATION CHALLENGE TO THE SMALL ENTERPRISES

In the paper current issues relating to the application of ICT as organizational – managerial innovations in management practices of small businesses in the country are considered. Based on the analysis, the use of ICT for different purposes during the period 2007-2010 is revealed.
JEL: M21; O32

*Diana Ivanova
Radostina Popova*

INNOVATIVENESS OF THE SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES MANUFACTURING FURNITURE

The paper discusses the contribution, role and innovation activity of SME for the economy of the country in a particular business sector – wood processing and furniture industry, with focus on the furniture sector. The authors use official statistical information of NSI concerning the innovative furniture enterprises, the tendencies drawn out from studies of a quota excerpt from furniture enterprises, as well as those from the activity of 16 enterprises labeled “tested Bulgarian furniture”.
JEL: O31; L73

Daniela Todorova

COMPETITIVENESS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF GROUND TRANSPORT

The paper specifies the sustainability of a main element of the strategy and policy of developing each sector of the economy.
The transport sector has suffered big damages from the financial crisis and the recession in global scale, and this has significantly reflected on its sustainability. Many enterprises have bankrupted, the domestic and foreign trade, reduced the transports of passengers and cargos. This has reflected negatively on all enterprises and firms in the transport sector.
The modernization of the transport sector is of social and political significance. The development of the transport system, following the EU requirements, is a premise for supplying a competitive sustainable transport.
JEL: R41

Nadejda Ivanova

ROLE OF INNOVATIONS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE BULGARIAN ENTERPRISES

The global economic crisis sets the idea of competitiveness and the ways of its achieving in the center of the economic debate. According to the comparative analyses and studies, Bulgaria is among the countries with lowest competitiveness in EU. At the same time the country is required to increase its innovation potential in accordance with the goals, priorities, policies and strategies of EU. The goal of this paper is to present the significance of the innovations among the other factors for increasing the competitiveness of the Bulgarian enterprises. This goal is achieved through systematization of the results for Bulgaria from the existing analyses and studies of the business environment, as well as through carrying out of

additional separate study of the operations and strategies of the Bulgarian firms. The factors, components, indexes and indicators, characterizing the innovations, are compared by degree of problems with the other elements of the environment and the firm operations and strategies. The approach of determining the degree of priority of the innovations among the other factors of the firm competitiveness is based on the assumption that the lower the evaluation is, compared with the other elements of the environment (respectively the activities of the enterprises), the more problematic the particular element is, and respectively it should be prioritized to a greater extent among the other elements in the national policy for improving the competitiveness of the Bulgarian enterprises. Among the main results of the study outlines the confirmation of the leading theoretical statements in the field of competitiveness, namely: at the stage of development of Bulgaria, and having in mind the phase of the economic cycle of the global and national economy, the innovations are significant but not main priority for improving the competitiveness of the Bulgarian firms in middle-term period.

JEL: H12; L1; M0; O3; Z18

Iskra Christova-Balkanska

OPPORTUNITIES FOR INCREASING THE INNOVATION POTENTIAL OF BULGARIA CONCERNING FOREIGN DIRECT INVESTMENTS AND EUROPEAN STRUCTURAL FUNDS

The paper discusses the role of FDI and the financial support from European Structural Funds (ESF) for increasing the innovation potential of the Bulgarian economy. The first part studies the degree to which the FDI inflow in Bulgaria contributes to the development of the innovative branches and services. The second part analyzes the financial support of ESF for creating the infrastructure of socially and economically significant projects, which would increase the innovation ability of the Bulgarian economy. It is assumed that the renovation of the economic and social environment could attract new quality FDI. As sources of external financing, FDI and ESF support the development of economic and social activities, which allow increase of the innovation potential of the Bulgarian companies. The evolution of some new productions and services allows suggesting that the FDI increase encourages their development. The study outlines that in order to attract quality FDI and to increase the use of ESF financial support, Bulgaria should identify reasonable economic goals, improve management and effectiveness of the production and services. Investments in smart comparative advantages allow creating a solid fundament of the knowledge economy.

JEL: F21; F15

Silvia Trifonova

SEVENTH FRAMEWORK PROGRAM OF EU AND ITS ROLE FOR THE INNOVATION DEVELOPMENT

The main objective of the paper is to analyze the role of the Seventh Framework Programs of EU on scientific studies, technological development and demonstration activities (2007-2013) for the development of the innovations in Europe, for increasing the productivity of the enterprises and of their innovation and absorption capacity. For this purpose first the paper studies the contemporary negative trends in the development of the European economy under the influence of the global financial crisis and the current debt crisis in the Euro Zone, as well as the problems and challenges they set to the implementation of "Europe 2020" strategy. Second, the paper analyzes the Seventh Framework Programme and its contribution to the development of the innovations in the EU. Particularly significant is insuring financial support for the small and medium-sized business on the programme, the areas, schemes and mechanism they are done in practice, and their role for increasing the innovation capacity of the enterprises. The place of Bulgaria in this process is also a subject of study in the paper,

considering the fact that on one hand, the small and medium-sized enterprises (SME) are dominating part of the production in the country, and on the other hand, these enterprises need a significant increase of their potential for developing and introducing innovative decisions.
JEL: O32; O52

Raina Tsaneva

FINANCING THE INNOVATIONS IN BULGARIA (Concept View on the Problems)

Financing the innovations is a substantial premise for their development and is in the basis of creating knowledge-based economy growth. The significance of the problems outlines in the global financial crisis, mostly concerning seeking for approaches, mechanisms and new (and/or alternative) forms of financing.

The paper focuses on the opportunities for risk and institutional financing of the innovations in Bulgaria as a necessary condition for generating “intelligent” growth. The study is of conceptual character and is conformed to the new regime of risk investments in the European Union (August 2012, EU), the priority direction in the current strategy Europe 2020, founding international principles for financing the innovations, etc.

JEL: G23; G24; O16

Katerina Voicheska

RE-ENGINEERING OF THE BUSINESS THROUGH FINANCIAL INNOVATIONS

The paper studies the literature on financial innovations from point of view of the business. The recent financial indignation set out the question whether the innovative financial market instruments are long-term profitable enough. The issue however is not what is their quantity but what they are used for and whether on their purpose. The principle tasks to the experts today are first to filter the toxic from healthy attractive innovative market instruments, then to reach a symbiosis between financial and technological innovations, and last but not least to evaluate the influence of the specific types of financial innovations dominating in each stage of the technological cycle for optimal distribution of the resources in the economy and restoring the business.

JEL: G15; O31; M20

Galia Taseva

TRADE CREDITING – BARRIERS TO ITS USE FOR FINANCING THE INNOVATIONS

Trade credit is one of the traditional sources of firm financing, which keeps its significance in the modern conditions of development of the financial markets and innovations. It is a means of increasing the flexibility and adaptivity of the firms. Its significance as a financial and operative instrument for carrying out the enterprise activity additionally increases in crisis and lowering the access to institutional financing. As an alternative source of financial resource, the trade credit encourages the innovation activity of the enterprises. However, its impact could be opposite as well. The increase of intra-firm debts above certain sizes, particularly of the share of delayed and uncollectable debts becomes a factor, which moves the focus of the management attention from the opportunities of innovative development to insuring liquidity necessary for survival of the firm.

JEL: G32; G30; O31

**СЕКТОРНИ АСПЕКТИ,
ПРОБЛЕМИ НА ОТРАСЛОВОТО
РАЗВИТИЕ**

ИНОВАЦИИТЕ В ЕНЕРГЕТИКАТА – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА ЕФЕКТИВНОСТ

Поставени са проблемите на повишаващите се крайно енергийно потребление, особено в индустрията и бита, енергийна и въглеродна интензивност на икономиката, енергийна зависимост и др. Във връзка с това са представени съвременни иновационни решения като: виртуален газопровод; smart grid (интелигентна мрежа); супермрежи и суперкабели; когенерация; дистанционно отчитане на потребената енергия; възобновяеми енергийни източници, в т.ч. биогорива; енергия от пътища; хибридни електроцентрали; енергия от океански приливи и отливи; енергийни острови; концентратори за генериране на слънчева енергия и др. Съвременните иновационни решения са свързани с необходимостта от огромни инвестиции, които за нашата страна са голям проблем. Независимо от това, политиката на правителството трябва да е широко отворена за иновации с цел подобряване енергийния статус на страната и повишаване производството на зелена енергия като за целта се използват пълноценно всички възможни фондове.

JEL: P28; Q42; Q48

Българската икономика се характеризира с недостиг на вътрешни енергоносители, значителна зависимост от външни енергийни ресурси и висока енергоемкост на произвежданата продукция. Енергетиката и въобще всички отрасли се нуждаят от мащабни инвестиции в иновации с цел модернизиране на мощностите и технологиите, намаляване енергоинтензивността на икономиката и повишаване на енергийната ѝ ефективност. С оглед понижаване и въглеродната интензивност на икономиката е необходимо да се въведат системи за мониторинг и непрекъснати измервания повсеместно на вредните емисии, за да могат те да се контролират и сведат до минимум. Голямо значение в това отношение имат иновациите, насочени към:

- изграждане на десулфориращи инсталации към големите горивни инсталации;

¹ Веселина Григорова е доц. д-р в Института за икономически изследвания при БАН, секция «Регионална икономика».

- реконструкция на газовите резервоари, бензиностанции и подвижни цистерни, за да се намалят емисиите на летливи органични съединения при съхраняването и транспорта на бензини;
- изграждане на филтриращи и абсорбиращи инсталации за намаляване на емисиите от тежки метали, органични замърсители и др.

В България се отделят 20 пъти по-малко средства от средното ниво на Европейския съюз за изследване и развитие. Европейската комисия поставя акцент върху новите технологии като важна предпоставка за устойчиво развитие на икономиката. Франция и Финландия са на първо място по публични инвестиции за изследване и развитие на енергийни технологии и отделят съответно 0.05 и 0.04% от brutния вътрешен продукт за целта, защото съвременната енергетика изисква приложението на капиталointензивни технологии и извършването на големи разходи за проучвания и развитие на консултантските услуги.

Не по-малко значение се отдава и на информационните технологии (ИТ). Докато в Западна Европа ютилитите компании изразходват средствата от ИТ-бюджетите си за собствени ИТ-отдели и за външни ИТ-услуги в съотношение 1:1, то в Източна Европа 3/5 от тези бюджети на компанията се изразходват за външни услуги. Според World Energy Outlook 2010, един от определените най-важни за ютилитите сектора приоритети е внедряване на нови технологии и продукти, модернизация на енергийната инфраструктурата и редуциране на щетите върху околната среда. Успехът във всяко едно от тези направления е свързан с приложението и на мощни информационно-технологични системи от класа на SAP, които от една страна, предлагат напълно независими системи за търговска и разпределителна дейност на компанията, а от друга, могат да автоматизират всички фирмени операции и да поддържат обмен на големи масиви данни. Необходими са иновации и за по-нататъшно развитие на телекомуникациите и за създаване на системи за енергиен мениджмънт, включващи оперативно следене на енергийни и технологични параметри, разкриване на неефективен разход на енергия и др. Освен това са нужни инвестиции в уреди и иновативни методи за точно измерване и отчитане на консумираната енергия и по този начин, по-прецизно регулиране на енергопотреблението с цел намаляването му.

В САЩ ще бъде въведена за първи път експериментално иновационната технология Smart Grid (интелигентна мрежа). Тя е резултат от интеграцията между електроенергийната система и високотехнологична информационно-компютърна мрежа като целта е да се създаде интелигентна система, която да обхваща цялата производствена верига от първичния енергиен източник до крайния потребител. Предимствата ѝ са, че може да използва всякакъв тип първични енергийни източници, да оптимизира потенциала на различните им видове, да предвижда къде е възможно да възникне претоварване на мрежата и превантивно да отклонява електроенергията от тясното място, да използва минимум човешка намеса и др. Така че, Smart Grid е комуникационно-енергийна инфраструктура, която свързва всички компоненти на

електроенергийната система – от производството до крайния потребител. Чрез много сензори, релета, електромери, термостати и високоскоростна комуникационна мрежа цялата енергийна система може реално да се самонаблюдава и самоуправлява.

Следователно съвременните модерни информационно-комуникационни иновационни технологии спомагат за: оптимизиране на управлението и на разходите за него; дистанционен контрол и предотвратяване на аварии, а оттук – за намаляване на времето за аварийни спирания на тока; ефективно управление на активите и засилване на конкурентните предимства на дружествата; подобряване на обслужването на потребителите; повишаване на сигурността им и чистотата на околната среда.

Енергетиката е източник на 70% от общите емисии парникови газове у нас. Най-голям замърсител с въглероден двуокис при преобразуването на енергията са въглищата, които са с около хиляда пъти повече емисии въглероден двуокис от вятърната, ядрената, водната и слънчевата енергия. Затова е абсолютно необходимо приложението на чисти въглищни технологии с оглед намаляване на енергийната и въглеродната интензивност на икономиката. Важна иновация в това отношение е внедряването на ефективно изгаряне на въглищата с ниско качество в котли с циркулиращ кипящ слой. През последните години в САЩ се лансира много иновативна технология за получаване от въглищата на течни горива (Coal To Liquity).

Трябва също да се развият възобновяемите енергийни източници, които са не само иновационни, но и т.нар. зелени технологии. Нужно е обаче да се създадат подходящи стимули за насърчаване използването на фотоволтаичните и вятърните централи, на биомасата, диверсифициране и декарбонизиране на горивните смеси с цел намаляване емисиите парникови газове, стимулиране на инвестициите в нисковъглеродни и безвъглеродни технологии и др.

Иновативни са и предложенията за използване на такива алтернативни източници на електроенергия като супермрежи и суперкабели, които да транспортират енергия както под електрическа, така и под химична форма. Следващото поколение атомни централи се очаква да произвеждат не само електричество, но и водород, с който да поддържат суперкабелите на супермрежите достатъчно студени, за да запазят своята свръхпроводимост. Всъщност, като транспортира заедно електричество и водород, мрежата изпълнява едновременно ролята не само на тръбопровод, но и на място за съхранение на енергията. Така електричеството може да се превърне в по-дълготрайна “стока”, както нефта и природния газ. Има обаче още много научни, технико-технологически, организационни, пазарни и други проблеми, които трябва да се решат с оглед евентуалното бъдещо внедряване на “супермрежите” и “суперкабелите”.

Вид иновации в енергетиката са домашните дисплеи, които показват данни за консумираната електроенергия и на тази основа потребителите могат да

взимат съответни решения как да я пестят. Навлизането на тази иновативна технология зависи от съответното социално-икономическо равнище на страната, развитие на пазарната структура, регулаторната рамка, инвестиционния потенциал и др.

В България има разработени от „CEZ” и „EVN” иновационни проекти за дистанционно отчитане на електро- и топлоенергията (първоначално в няколко населени места като София, Своге и Пловдив, а впоследствие и в други селища). Затова обаче са необходими големи инвестиции, а също и много допълнителни средства за подмяна на отчитащите електроенергията устройства с дистанционно управлявани електромери.² „EON” инвестира в нова, усъвършенствана система на фактуриране и осигуряване на по-бърз и удобен достъп на клиентите до всички предлагани от него услуги. Главна задача на дружеството е създаване на единна клиентска информационна система, въвеждане на съвременни информационни, счетоводни системи и системи за извършване на плащанията, защото поради неумело управление на финансовите ресурси, дружествата понасят големи загуби.

В нашата промишленост все още се използват скъпи енергоресурси, които я правят изключително енергоемка. Тя консумира с 40% повече енергоносители в сравнение с производствата в Европейския съюз, което води до по-висока себестойност на продукцията и до по-неконкурентни стоки на българския и външните пазари.

В газоснабдяването също се въвеждат нови технологии. Например технологията “виртуален газопровод” е разработена за пренос на природен газ в компресирано състояние чрез специализирани хранилища и специализиран транспорт, организирани чрез електронна и комуникационна система, наблюдаваща наличните количества във всеки обект, моментното потребление и т.н. Предимството на тази технология е във възможността за прилагането ѝ в труднодостъпни, отдалечени от газопрееносната мрежа обекти и в неразвити пазарни сегменти. Други предимства са по-малките инвестиционни разходи за инфраструктурно подсигуриране и по-кратките срокове за изпълнение в сравнение с конвенционалната газопрееносна технология. Освен това “виртуалният газопровод” е по-гъвкава и мобилна иновативна система.

Биомасата може да се конвертира в течни и газообразни горива, които да се използват като източници на енергия. Производството на електроенергия от нея става чрез изгарянето ѝ в котелни инсталации за фосилни горива. Един от приоритетните методи за производство на този вид енергия са централите на биогаз. Този метод позволява произведеният газ да се изгаря в локални

² При този метод отчитащият пътува по определен маршрут и събира чрез радиоприемник информация за показанията на разходомерите. Новите данни заедно с клиентските данни се прехвърлят в изчислителната система. Чрез автоматизираните трансфери на данните се изключва грешното им отчитане, освен това не е необходим достъп до мястото за визуален отчет на показанията, което чувствително намалява разходите.

когенерации или да се “инжектира” в газопреносни мрежи. Тенденцията е до 2020 г. пазарът на биогаз в Европа силно да нарасне.

Структурно-иновационните промени в енергетиката са насочени и към повишаване дела на съвършено нови поколения биогорива. Пример в това отношение е технологията на “Virent – BioForming”, използваща катализатори за да преобразува растителните въглехидрати във въглеводородни молекули, които по принцип се произвеждат в петролни рафинерии. В традиционните технологии въглехидратите ферментират до етанол, който се дестилира и използва като биогориво. Новите биобензинови молекули имат по-голямо енергийно съдържание от етанола и дават възможност за по-ефективно използване на горивото, те могат да бъдат смесвани с конвенционален бензин или с бензин, съдържащ етанол. Въглехидратите може да се извличат от нехранителни култури като слама и дървени стърготини, както и от конвенционални суровини за производство на биогорива като пшеница, царевица, захарна тръстика и др.

Както е известно, слънчевите централи преобразуват слънчевата светлина в електричество. За осъществяването на тази трансформация на енергията те използват устройства, наречени фотоволтаици. Фотоволтаичните системи са сред най-издръжливите и надеждни технологии в портфейла на ВЕИ. Стимулиране на внедряването им се извършва чрез преференции при определяне на цената за изкупуване на енергията от тях, чрез данъчни облекчения, субсидии и др.

За успеха на производството на фотоволтаици и на използването на слънчевата енергия са необходими инвестиции за производството на соларен силиций, соларни клетки и PV модули. На световния пазар доминират кристалните силициеви клетки, но вече започват да намират приложение и технологиите за производство, базирани на некристализиран силиций, кадмий телурий и др., което води до повишаване на конкуренцията и намаляване на цените на модулите.

Голям проблем е съхраняването на слънчевата енергия. В България обаче няма достатъчно добре разработени технологии за целта. Ето защо се предлага използването на технология, прилагана в Словения, за помпено съхраняване на електроенергията, или концентратори за генериране на енергия от слънчеви лъчи, като енергията получена чрез тях е по-евтина от генерираната от фотоволтаични инсталации и може да се съхранява за по-дълго време.

Енергията от океанските приливи и вълни също се използва и е част от портфолиото на ВЕИ. Същността на технологията е много сходна с тази на вятърните централи, които имат голямо разпространение.

Напоследък се лансира идеята и за създаване на “енергийни острови” (системи, които оползотворяват различни алтернативни енергии като енергията на вятъра, вълните и слънцето, за да генерират електроенергия).

Тези енергийни острови могат да функционират както самостоятелно, така и свързани помежду си в система от хибридни електроцентрали.

През последните години има предложения за получаване на топлинна енергия от пътищата. За целта се използва подсилен слой асфалт, съдържащ тръби, по които тече вода, която се загрева от слънчевите лъчи и може да се използва за затопляне на офиси, жилищни сгради и др. Прилагането на този метод намалява използване на горива, респ. и количеството на диоксид в атмосферата. Другите предимства са възможността за субсидиране на това производство поради „зеления“ му характер и краткия период на възвръщаемост на инвестициите.

В сектора на услугите е необходимо да се предприемат такива иновативни мерки като внедряване на автоматизирани системи за регулиране на отоплението, управляващи системи за вентилация, за климатизация, за битово горещо водоснабдяване и др. Инсталирането на соларни панели на сградите, на ефективно енергийно осветление в тях, както и на системи за контрол на флуоресцентното осветление съдействат за намаляване на енергоинтензивността и повишаване на енергийната ефективност на икономиката.

В контекста на иновациите е очакването да се изгради съвместна информационно-комуникационна система между Балканските страни за мониторинг и контрол на междусистемните връзки и за намаляване на риска, респ. предотвратяване на аварии в енергосистемата на Балканския регион.

Всичко това ще спомогне за намаляване на енергийната интензивност и за повишаване на енергийната ефективност на икономиката.

Извършеният сравнителен анализ на България с шест страни от ЦИЕ (Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария и Чехия) показва, че нашата икономика се характеризира с висока енергийна интензивност. Това се дължи главно на: голямото енергийно потребление в страната; нарастващите разходи на енергия във връзка с предпазването и чистенето на околната среда от замърсяване; недостатъчното използване на източниците на „зелена“ енергия; загубите при производството, трансфера и потреблението на енергия; и не на последно място – липсата у нас на високоефективни иновации в производството и потреблението на енергия и в енергийните услуги.

Сравнителният анализ на България с посочените страни показва, че въпреки слабото намаляване, енергийната интензивност на икономиката ни през 2000-2008 г. е най-висока. Например за Централноевропейските страни тя е 3-4 пъти по-висока спрямо стойността за целия ЕС; в Румъния тя е 4-5 пъти, а у нас 6-7 пъти.

Таблица 1
Изменение на енергийната интензивност на разглежданите Централно и
Източноевропейски страни спрямо ЕС-27 (ЕС-27 = 1)

Страни	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ЕС – 27	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
България	7.3	7.2	6.9	6.7	6.2	6.2	6.2	6.0	5.6
Полша	2.6	2.6	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4	2.4	2.3
Румъния	4.9	4.6	4.6	4.5	4.2	4.0	4.0	3.9	3.7
Словакия	4.3	4.5	4.4	4.1	3.9	3.8	3.5	3.2	3.1
Словения	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6	1.5	1.5	1.5
Унгария	2.6	2.5	2.5	2.5	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4
Чехия	3.5	3.5	3.5	3.7	3.6	3.4	3.4	3.3	3.1

Източник: Евростат, 2010.

Най-силно влияние върху енергийната интензивност на икономиката оказва енергийната интензивност на индустрията. За България стойността на показателя е 7.7 пъти по висока спрямо ЕС-27 през 2000 г. и 5 пъти през 2008 г., докато например за Румъния стойностите са съответно 4.8 и 3.5 пъти, за Чехия 3.2 и 2.2 пъти, Полша 2.7 и 1.8 пъти и т.н.

Важен индикатор за енергийната ефективност на икономиката е не само енергийната интензивност, но и въглеродната интензивност, определена в случая чрез емисиите въглероден двуокис (тона CO₂ екв), падащи се на човек от населението. По този показател България от шесто място през 2001 г. отива на трето място в края на разглеждания период, което означава влошаване на екологичното състояние на страната.

Таблица 2
Емисии въглероден двуокис на човек от населението в разглежданите
Централно и Източноевропейски страни (тона CO₂ екв/човек)

Страни / Години	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008/2000
ЕС- 27	8.5	8.7	8.6	8.7	8.7	8.6	8.6	8.4	8.2	96.5
България	6.2	6.5	6.2	6.9	6.8	6.9	7.2	7.7	7.5	121.0
Полша	8.3	8.3	8.0	8.3	8.3	8.4	8.7	8.6	8.5	102.4
Румъния	4.2	4.5	4.9	5.1	5.2	4.9	5.1	5.1	4.8	114.3
Словакия	7.6	7.9	7.6	7.8	7.8	7.7	7.5	7.2	7.4	97.4
Словения	7.6	8.1	8.1	8.0	8.2	8.3	8.4	8.4	8.9	117.1
Унгария	5.7	5.9	5.8	6.1	5.9	6.0	5.9	5.8	5.6	98.2
Чехия	12.4	12.6	12.2	12.2	12.3	12.2	12.3	12.2	11.6	93.5

Източник: European Environment Agency, 2010.

По индексите на изменение 2008/2000 на емисиите въглероден двуокис еквивалент, падащи се на човек от населението през разглеждания период страната ни е на първо място с индекс 121.0, т.е. с най-много емисии на човек, следвана от Румъния и Словения. Следователно, въпреки Директивите на ЕС за намаляване на емисиите парникови газове във всички страни-членки, в повечето от тях, вкл. в СЦИЕ те нарастват.

Българската икономика се нуждае от действени мерки за намаляване на енергийната и въглеродната ѝ интензивност. Необходимо е за целта повсеместно внедряване на съвременни енергоспестяващи и незамърсяващи околната среда иновативни технологии, широко използване на когенерацията, която е с 20% по-висока ефективност спрямо конвенционалното генериране на енергия, диверсификация на ресурсите с оглед повишаване на енергийната ефективност и енергийната сигурност на страната, масимално използване на възобновяемите източници на енергия, развитие в необходимата степен на енергийната и екологичната инфраструктура, нарастване използването на биогоривата и др. По дела на биогоривата в потреблението на горива в транспорта България е на последно място сред разглежданите страни, докато в Словакия, Полша, Румъния и ЕС-27 през последните години се наблюдава бум в тяхното използване.

Изследването на енергийната ефективност на икономиката показва, че структурата на енергийното потребление у нас все още е нерационална, т.е. вместо в нея да имат съществен дял отраслите, потребяващи възобновяема енергия, природен газ и други източници на зелена енергия, значителен структурен приоритет са получили отрасли с висок дял в потреблението на електро и топлоенергия, в повечето случаи генерирана по конвенционалния начин, защото само малко над половината от произвежданата електро и топлоенергия е от когенерация. Необходима е икономическа политика, насочена към структурни изменения в икономиката и огромни инвестиции с цел иновации.

Използвана литература

- EU Energy Trends to 2030. European Commission. Directorate General for Energy, 2009.
- Григорова, В. 2007. Чуждестранни преки инвестиции в индустрията на България, С., Ролл Къмпани, 147 с.
- Григорова, В. 2009. Структурни промени и инвестиции в енергетиката на България, С., Авангард Прима, 287 с.
- Киряков, В. 2010. Актуално състояние на сектора на ВЕИ в България. – Екология, N 1-2.
- Център за изследване на демокрацията. Енергийният сектор в България – основни проблеми в управлението, 2010 (www.csd.bg).

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА ТРАНСПОРТНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ

Разгледани са проблемите на конкурентоспособността на транспортния пазар. Обосновано е, че всеки вид транспорт има ефективна сфера, в която той е най-конкурентен спрямо другите видове, и е посочено доколко всеки вид транспорт е конкурентен при превози на товари и пътници.

Отделено е внимание на конкуренцията и конкурентоспособността на железопътния и автомобилния транспорт, а също на мястото на морския и речния транспорт в предлагането на транспортни услуги.

Изтъкнато е, че проблемите на конкурентоспособността на транспорта са свързани със състоянието и развитието на техническата инфраструктура в железопътния транспорт, пристанищата, летищата, с участието на частни капитали в модернизацията на инфраструктурата и развитието на иновациите и иновационната практика в транспортната система.

JEL: R41

Транспортният пазар включва търсене и предлагане на транспортни услуги, които се формират на територията на България или се създават извън нея, но се реализират в държавата ни. Този пазар може да се характеризира като пазар с излишък на предлагането в количествен аспект и с по-голямо търсене на определено качество на тези услуги.

Всеки вид транспорт (железопътен, автомобилен, речен, въздушен и тръбопроводен), включен в транспортната ни система и транспортния пазар, задоволява дадени обществени потребности от превози, от които се определя и тяхното значение в тази система.

Преструктурирането на транспортния сектор е едно от важните предизвикателства, стоящи пред него в началото на XXI век.

В тази насока Стратегията за развитие на транспортната система в България до 2020 г. възприема следните основни европейски принципи (Стратегия за..., 2010):

¹ Мария Славова-Ночева е доц. д-р във Висше транспортно училище „Тодор Каблешков” – София, e-mail: m.slavovanocheva@abv.bg.

- хармонизиране на националното законодателство и на транспортните разпоредби с тези на страните-членки на Европейския съюз;
- развитие на транспортната инфраструктура;
- осъществяване на структурната реформа и приватизация в определени сектори на транспорта;
- елиминиране на тесните места в инфраструктурата;
- поставяне на потребителите в центъра на вниманието на транспортната политика;
- управление на последиците от процесите на глобализация и т.н.

Чрез провеждане на политика на активно съживяване на железопътния транспорт, поощряване на морския и вътрешноводния транспорт до 2020 г. трябва да се постигне уравнивяване на дяловете на участие на различните видове транспорт в общия обем превози.

Целта е да се прилагат пазарните принципи и механизми, да се създават нови стопански субекти, с нови икономически интереси на основата на: разширяване на частната собственост, отпадането на стари и създаването на нови структури, внасянето на промени в организацията и технологията на превозите, изменения на съотношението между видовете транспортни продукти и др.

Ефективността и конкурентоспособността в транспорта общо, и в отделните транспортни предприятия включват разбирането за:

- възможност на свободния пазар и пазарни изисквания, осигуряващи по-висока ефективност на предприятията – частна собственост, отколкото това се прави от държавата и органите, които управляват държавната собственост;
- запазване участието на държавата и държавния интерес в структуроопределящи транспортни предприятия за конкретен период и в съответен размер;
- приватизация в определени сектори с прехвърляне на собственост от държавата на общините;
- ликвидация на губещи предприятия;
- съдействие за постигане на бърз икономически растеж и финансова стабилизация.

Балансираното и взаимообвързаното развитие на отделните видове транспорт, спазването на принципите за равнопоставеност между тях, за мултимодален транспорт, комбиниран транспорт, спазването на екологичните изисквания, хармоничното развитие на инфраструктурата на отделните видове транспорт са в основата на пазарните принципи с цел поощряване на конкуренцията за удовлетворяване на конкретните национални потребности. Конкуренцията в транспортната икономическа система премахва монопола, създава стимули за намаляване цените на превозите, за повишаване качеството на транспортните услуги при условията на ограничено търсене на транспортния пазар. Тя активира фирмите на транспортния пазар да повишават организационното равнище на своята дейност и заедно с това да подобряват квалификацията на персонала, да минимизират разходите и да максимизират своята полза (приходи, доходи, печалба). Така конкуренцията на транспортния пазар създава предпоставка за развитие на конкурентоспособността, от една страна, а от друга, конкурентните транспортни фирми да са устойчиви в конкурентната надпревара.

Тъй като конкурентоспособността е резултатност или ефективност от фирмената дейност, то тя е свързана със следните характеристики: заемане на определени позиции на транспортния пазар, понижаване на транспортните разходи, намаляване на административно-управленския апарат, съкращаване на постоянните и на променливите разходи, на разходите за материали и др. Тези и други аспекти в дейността на транспортната система могат да се постигнат чрез повишаване качеството на превозите; постигането на сигурност и безопасност, скорост, редовност, масовост, директност, чрез политика на конкурентни цени, правилна технологична и техническа политика, бизнес-ориентирани инфраструктурни и технологични проекти.

Основните икономически предпоставки за повишаване конкурентоспособността на транспортния пазар са намаляването на разходите за извършване на съответната превозна дейност и повишаване качеството на обслужване на клиентите. Намаляването на разходите осигурява възможност да се предлагат конкурентни превозни цени на транспортния пазар. Повишаването на качеството на транспортните услуги, които се търсят и предлагат на транспортния пазар у нас, е задължително условие за привличане на повече клиенти и за извършване на по-голям обем превози (товарни и пътнически). С това се реализират и по-големи приходи.

Крайният резултат е постигането на определени икономически резултати, които се проявяват в увеличаване на приходите и намаляване на административните разходи.

Всеки вид транспорт у нас при извършване на превозите има своя ефективна сфера, в която е най-конкурентен спрямо другите видове транспорт.

Железопътният транспорт например е водещ в структурата на транспортната система. Той осъществява около 21% (за 2010 г.) от извършените превози в транспортната система на България. По-голяма част от тях (близо 85%) се

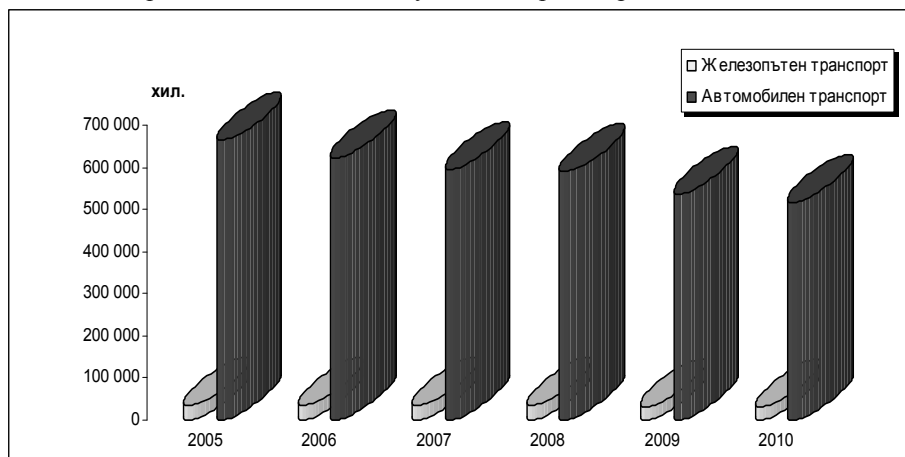
осъществяват с електрически локомотиви. Електрифицирани са някои от направленията, свързващи страната с европейската железопътна система, други сега се електрифицират.

В същото време в железопътния транспорт продължава отрицателната тенденция в обема на превозените товари и пътници. Причина за това, освен обективните външни причини и изключително недостатъчните транзитни товари, повишени цени на горива и енергия, намален износ за традиционни пазари (Русия, Турция и др.) са и бавното обновяване и реконструкция на инфраструктурата, остарелия подвижен състав, бавното преструктуриране и оптимизиране на управлението и разходите на железниците и др.

В резултат на тона превозените пътници в железниците през 2010 г. са 30 101.9 хил. при 33 748 хил. през 2005 г. (НСИ).

Фигура 1

Превозени пътници със сухопътен транспорт 2005-2010г.

Още по-значим е спадът на товарните железопътни превози през този период – от 20 298 хил. тона през 2005 г. те стават 12 940 хил. тона през 2010 г. (НСИ).

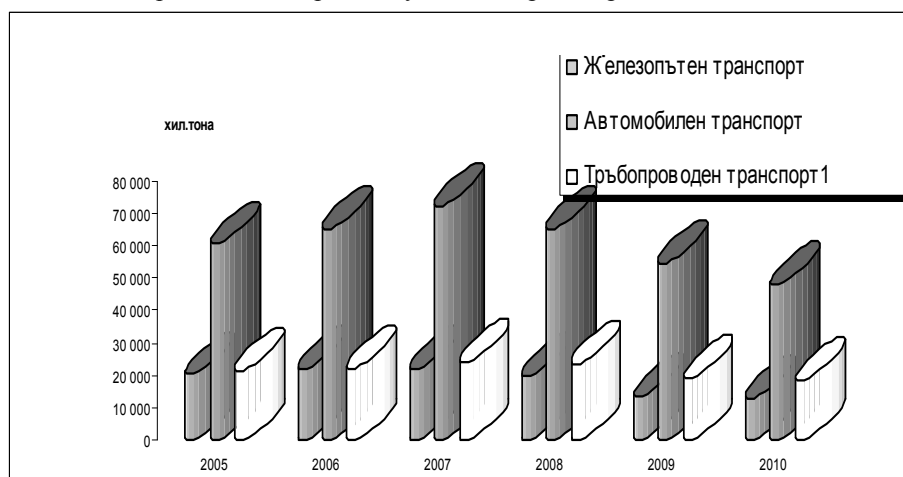
Това се дължи на понижаването на обема на производството на добивната промишленост, на селското стопанство и някои големи товародатели на железниците като „Кремиковци“ и др.; пренасочването на големи количества товари (предимно нефт) към автомобилния транспорт поради по-изгодни договорни условия на превоз и опазване на товари от посегателства; намалено потребителско търсене и др.

Поради дефицита на средства за поддържане и ремонт железопътната инфраструктура и подвижния състав непрекъснато влошават експлоатационните си параметри. Цената би трябвало да благоприятства насочването на превозите към ж.п. транспорта. За целта трябва да се провежда по-гъвкава тарифна политика, която да включва различни технологични

транспортни технологии, улесняващи клиентите, политика на откриване а не на закриване на нови индустриални железопътни клонове.

Фигура 2

Превозени товари със сухопътен транспорт 2005-2010г.

Един от ефективните начини за развитие на транспортната инфраструктура е ускоряването на процедурите за концесии, които представляват интерес както за държавата, така и за частните инвеститори. През последните години се наблюдава напредък в концесионирането на обекти от транспортната инфраструктура, но все още се отчитат редица проблеми при предоставянето на обекти на концесия, свързани основно с процедурите и качеството на концесионните документи, с нереални изисквания за инвестиции, за концесионни такси и др. (Тодорова, 2011).

Спадът на товарните и пътническите превози трябва да се преодолее на основата на очаквания икономически растеж и икономическо възстановяване през 2012-2013 г., на подобряване на производителността на труда, която ще продължи да нараства средно с темпове, близки до 4%, като се достигне реален обем товарни и пътнически превози. Особено важни в това отношение са международните транзитни товарни превози. Те биха могли да бъдат удвоени, което в дългосрочен план ще доведе и до удвояване на приходите. Във връзка с това решаваща е ролята на транспортните технологии за комбинираните превози, екологичните проекти и бъдещите европейски коридори (Национална програма..., 2010).

Загубата на пазарен дял от железопътния транспорт се дължи на недостатъчно и неефективно използване на основните му конкурентни предимства – сигурност, редовност, масовост, екологичност на превозите и извършването им при относително по-ниски експлоатационни разходи. Транспортът е индустрия, подобна на всички останали индустрии, където конкурентното предимство се печели или губи. Наличието на такова обаче все

още не означава предлагане на конкурентоспособен продукт. Конкурентното предимство създава потенциална възможност за проявление на конкурентоспособността, което всъщност става ясно на пазара при сблъсъка на аналогични продукти.

Конкурентоспособност на транспортния пазар може да възникне само между взаимозаменяеми (алтернативни) транспортни продукти, т.е. само когато даден транспортен превоз може да се извършва от две или повече транспортни фирми, респ. от два или повече видове транспорт. В такъв случай конкурентоспособността на транспортния продукт характеризира степента, в която той е предпочитан от потребителите на транспортната услуга.

Транспортната фирма може да предложи конкурентоспособен продукт, като понижава разходите за производството на транспортна продукция (превозите), и разходите на клиента и повишава резултатите от неговото потребление. С други думи, става въпрос за рационално използване на икономическото, свързано с разходите и респ. с цената, и аксиологичното, свързано с ценността (т.е. с качеството на продукта), конкурентно предимство. Всъщност това са и двата основни лоста за повишаване конкурентоспособността на даден продукт.

Затова търговската политика трябва да се превърне в решаващ фактор за оздравяване на железниците. Усъвършенстването на информационните технологии за управление на разходите и активите значително ще намали огромния финансов дефицит на железниците.

Услугите в железопътния транспорт са най-конкурентоспособен превоз на дълги разстояния, на масови и тежки товари, на превози във връзка с вноса и износа на стоки и др. При автомобилния транспорт конкурентоспособността е при превози на ширококоменклатурни товари на къси разстояния, на леки и дребнопартидни товари на различни разстояния, при бързите доставки на товари и др.

На сегашния етап автомобилният транспорт играе съществена роля в икономиката и за разпределението на материалните ресурси. Структурната реформа в този вид транспорт е най-напреднала. Средната възраст на автомобилния парк, с който се извършва обществен превоз на пътници и товари, е над 10 години. Изследвано е, че за пътническите превози услугите на автомобилния транспорт са най-евтини. Те имат неограничена сфера на използване, защото се извършват по всички направления в страната.

Конкуренцията между железопътния и автомобилния транспорт е преди всичко за извършване на превози на територията на страната. Железопътният транспорт може да противодейства на автомобилния чрез повишаване на конкурентоспособността и чрез преодоляване на редица фактори и причини, които трябва да се анализират и своевременно да се реагира към перспективните сектори на транспортния пазар. В това отношение трябва да се развиват регионалните транспортни връзки, градските пътнически и

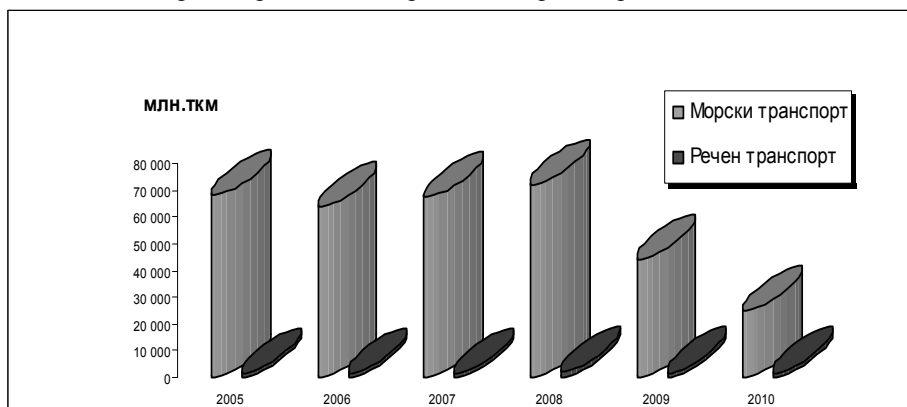
крайградските пътнически превози, градските железници в големите центрове: да се увеличат деловите туристически пътувания, да се въведе система за комбиниран превоз на хора с тежки физически увреждания и т.н. Необходимо е да се повишава качеството на пътническите и товарните превози, безопасността на движението на влаковете, да се намалява енергоемкостта на превозите, да се осигурява защита на околната среда и здравето на хората от вредното въздействие на транспорта.

Водният транспорт в България осъществява преобладаващия дял от превози на масови товари на далечни разстояния. За периода 2005-2010 г. при речния транспорт има увеличаване на товарната превозна работа над 1.18 пъти. Тези превози предстои да се увеличават, особено при нарастващото значение на р. Дунав за интегрирането ни в Европа, за създаването на свободни търговски зони и оживяване на международния бизнес с пристанищните градове – Русе, Лом, Видин, Свищов. Количеството на превозените товари по р. Дунав би могло да се увеличи със 180% в сравнение с това до 2010 г., ако се осъществят подобрения свързани с въвеждането на речната информационна система от услуги.

Предлагането на услуги по речен транспорт се измерва с броя на регистрираните превозни средства и техния капацитет. Наблюдава се тенденция към намаляване тонажа на българския речен флот – от 182 броя кораби с тонаж 270 026 тона товароподемност през 2000 г. сега има 157 кораба с товароподемност 244 759 тона (НСИ). Намалението се дължи на високата средна възраст на флота и на необходимостта от извеждане от експлоатация на корабите, които представляват опасност при извършване на превозите.

Фигура 3

Извършена работа – товарен воден транспорт 2005-2010г.

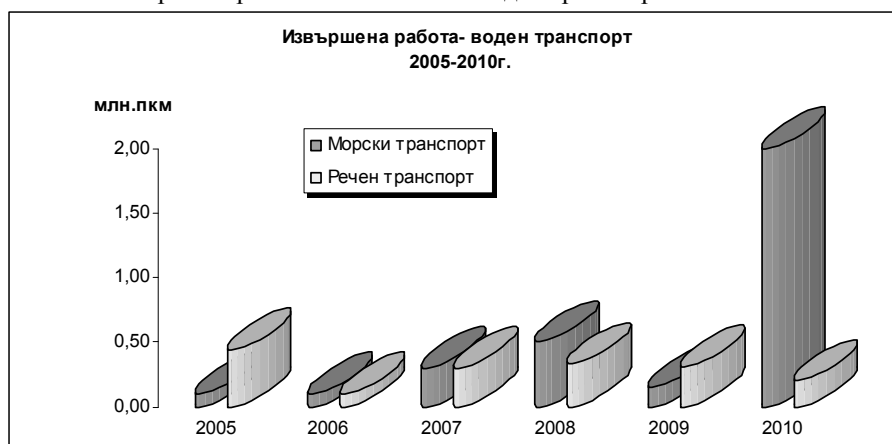
Най-големият български речен оператор е Параходство „Българско речно плаване” АД. Проблемите на националния превозвач са свързани със застаряване състава на флота и общия застои на развитието му поради

неефективна инвестиционна политика, липса на финансови средства за неговото обновяване и др.

Докато услугите на речния транспорт са главно при превози на товари между дунавските страни, при морския транспорт те са до много държави в различни континенти. Основният оператор в този подсектор е „Български морски флот” ЕАД (БМФ), който е държавна собственост (останалите 5% от brutния тонаж на морския и речния транспорт на страната са притежание на други корабособственици). Морският транспорт играе съществена роля при формиране на платежния баланс на страната. Той има значимо място в транспортната ни система, въпреки финансовите трудности относно неговото обновяване и конкуренцията на международния фрахтов пазар.

Фигура 4

Извършена работа – пътнически воден транспорт 2005-2010г.

През периода 2005-2010 г. превозените товари с морския транспорт и товарната превозна работа са намалели с 0.36 пъти (от 68 096 на 24 722 млн. т км извършена работа) (НСИ). Годишният товарооборот на двете пристанища Варна и Бургас е 18 млн. т. Възможностите на черноморските ни пристанища обаче са по-големи, но пристанищната инфраструктура не е на необходимото техническо равнище.

За разлика от останалите видове транспорт, където има значително намаление на обема на превозите, при водния транспорт, в частност морския, се запазва сравнително по-високо равнище на товарната превозна дейност. Предвидените промени в областта на реструктурирането и приватизацията ще доведат до финансова стабилизация и разширяване позициите на превозвачите. Бъдещото развитие на морския транспорт зависи изключително и от възможностите за предоставяне на сериозни инвестиции в този транспортен подотрасъл.

Състоянието на морския и речния флот е тежко поради силно остарелия корабен парк, непрекъснато увеличаващите се международни изисквания за

качество и сигурност, повишаващата се конкуренция и неефективно управление на компаниите. Поради липсата на обновление на флота компаниите непрекъснато губят пазарни позиции, в резултат от което техните продажни цени намаляват. Средната възраст на корабния тонаж е над 20 години, което води до невъзможност да се работи с първокласни товародатели.

Все по-остро се чувства необходимостта от сигурна сухоземна комуникация – пътна и железопътна, между речните пристанища, която да създава гъвкавост в работата, възможности за привличане на транзитни товари, за ориентирание на товаропотоците към речния транспорт, да насърчава частния бизнес в морския транспорт и др.

Въздушният транспорт в България оперира на пазара на въздушни превози в страната и чужбина с дванадесет основни български авиопревозвачи – приватизираните компании „България Еър“ и „Хемус Еър“ ООД, „ВН Air Bolkan Holydays“ ООД, „Cargo Air“ ООД, „Александров Еър“ ООД и др. Пазарният дял на българските превозвачи в общия брой на превозените пътници по редовни международни линии до и от страната е 21.7%, докато при чартърните полети той е 51.2%. Около 60% от трафика до и от българските летища се осъществяват от чуждестранни компании като „Lufthansa“, „British Airways“, „Austrian Airlines“, „Air France“ и др. (Николова, 2010, с. 46).

Промените в пазарната структура на въздушния транспорт изискват стратегически иновации най-напред в управлението на авиокомпаниите, които се отнасят най-вече до глобалните мрежи от маршрути, компютърни резервационни системи, оптимизация на продажбите и др. Необходимо е авиопревозвачите да се насочат към конкуренция с големите европейски компании, което ще наложи консолидация на националния въздушен транспорт.

Проблемите на конкурентоспособността в транспорта са свързани с необходимостта от бързото развитие на техническата инфраструктура в железопътния транспорт, пристанищата, летищата, остарелия и неконкурентоспособен подвижен състав, изоставане в технологичното обновяване на телекомуникационната мрежа, разширяване участието на частни капитали в развитието на инфраструктурата. Затова структурната реформа в транспортна система в България трябва да се извърши на фона на качествено нова промяна на приоритетите на европейско равнище. Това ще ускори придвижването на транспортната политика към стратегия, основаваща се на търсенето на оптимално решение и вариант за развитие на целия спектър транспортни услуги.

Транспортната услуга изисква пазар и затова при анализите и прогнозите трябва да се отчита как да се увеличи участието на българските оператори на този пазар, с какви нови технологии транспортната система ще стане по-конкурентна, каква инфраструктура е необходима за екологосъобразни транспортни услуги и на тази основа да се определят приоритетите на

отделните сектори. Не е логично всеки сектор да си прави самостоятелна политика и приоритети. Това не е европейски подход за политика в транспорта.

Създаването на общоевропейско транспортно пространство за свободно движение на хора и стоки предполага както наличие на необходимата технологична съвместимост между видовете транспорт, така и нови правила за достъп и ползване на инфраструктура.

Освен това антимонополната политика на държавата не стимулира ефективно конкуренцията. Увеличават се разходите на фирмите поради нелоялна конкуренция. Либерализирането на икономиката и оттеглянето на държавата от директно участие в стопанския живот не означава, че тя трябва да намали своята регулираща функция между отделните видове транспорт. Регулатор на отношенията между тях при предлагането на транспортни услуги е държавата и тя е отговорна за прилагането на интегриран подход при планиране на инвестициите в транспорта.

Развитието на отделните видове транспорт, разширяването на конкуренцията между тях и на тази основа създаването на конкурентни видове транспорт е предпоставка за изграждането на пазарно ориентиран транспортен сектор, сериозно условие за просперитета на икономиката на България.

Използвана литература

- Национален статистически институт, www.nsi.bg
Национална програма за реформи (2010-2013 г.) Р. България. 2010, С.
Николова, Хр. 2010. Транспортния пазар в България. УИ "Стопанство", С.
Стратегията за развитие на транспортната система в България до 2020 г. 2010. С.
Тодорова, Д. 2011. Оценка на индикаторите за устойчиво развитие на наземния транспорт влияещи върху сигурността и безопасността на превозите. – Механика, Транспорт, Комуникации, ВТУ "Т. Каблешков", част 1, III-3 – II6.

ЕКОЛОГИЧНИЯТ КОД НА НОВАТА ОСП И БЪЛГАРСКИЯТ СЕЛСКОСТОПАНСКИ ПРОИЗВОДИТЕЛ

Представени са резултати от ЕСИ „Екологичната култура на българския селскостопански производител”, проведено на територията на област Благоевград през 2010 г. Те са представителни за селскостопанските производители от региона, който се характерен с дребноплощно производство. Те показват висока екологична култура на респондентите и нагласите им за бъдеща стопанска активност, което е сериозен потенциал за ефективно усвояване на новата бюджетна и референтна рамка на ОСП, влизаща в сила от 1 януари 2014 г.

*„Екологията е икономика на природата.”
Хекел, 1866 г.*

Общностна селскостопанска политика

Пълноправното членство на България в Европейския съюз от 2007 г. дава възможности за българските производители на селскостопанска продукция да се възползват от общностната земеделска политика. Общата селскостопанска политика (ОСП) е създадена на 30 юли 1962 г. по силата на чл. 39 от Римския договор (1957 г.) и ще остане в историята като първата и най-добре развита интеграционна политика на Европа, най-силното спояващо звено на Европейската икономическа общност. В резултат от предприетите мерки в началото на 70-те години на миналия век общността е осигурена с хранителни продукти на разумни цени, производителността в земеделието е повишена, пазарите са стабилизирани, с което основните цели на ОСП са постигнати. Следващите две десетилетия се характеризират със свръхпроизводство, което налага промени в ОСП и съвпада с преосмислянето на отношенията между обществото, природата и човека. Съвременните тенденции очертават кризисна точка в тези отношения, което предизвиква редица обществени науки да задълбочат проучванията в областта на теорията за устойчивото развитие, включваща най-важните икономически, социални и екологични проблеми на съвременния свят. Философията на срещата на най-високо равнище в Рио де

¹ Пламена Йовчевска е доц. д-р в Института по аграрна икономика – София, e-mail: yovchevska@abv.bg.

Жанейро през 1992 г., одобрила пътя на устойчивото развитие като “Дневен ред на XXI век”, е насочена към хармонизиране на отношенията човек-околна среда и общество-природа. На този форум се откроява и ролята на селското стопанство като част от системата на материалното производство, в която биологичният кръговрат на веществата и енергията от екосистемите е в неразривна връзка с целесъобразната стопанска дейност на индивида и икономическите системи на обществото. Това прави агроекосистемите компонент на екологичните и на икономическите системи и **предопределя мястото на селското стопанство в теорията за устойчивото развитие**. Принципът на **устойчивост** **предполага изискването** стопанската дейност в отрасъла да се води така, че природните ресурси да бъдат **съхранени за следващите поколения**. Това се постига с **превенция на природните рискове, запазване на биоразнообразието и ландшафта, осигуряване на хранителна сигурност** и др.

По-нататък се прави характеристика на промените в общностната селскостопанска политика за периода до 2020 г. За определяне на готовността на България за провеждане на тази политика се представят резултати от емпирично социологическо изследване, показващо екологичната култура на селскостопански производители.

Промени в общностната селскостопанска политика

След 1992 г. в отговор на глобалните предизвикателства производството на екологично чиста продукция е сред най-важните приоритети на селскостопанската политика на Европейския съюз. Съществено значение придобива регионалното и местното позициониране на проблемите. Местната стратегия за устойчиво развитие, част от декларацията от Рио, сочи, че въпросите за околната среда най-добре се решават с участие на всички засегнати граждани на съответното ниво (UNCED, 1992:2). В съответствие с глава 28 на „Агенда 21”, известна като местна Агенда 21 (Local Agenda 21 (LA 21)) местните общности играят важна роля при прилагането на устойчивостта, защото те най-добре познават условията и спецификата на региона (Wagner 2006, Magda, Bozsik 2010). За да постигнат консенсус по местната Агенда 21, местните власти трябва да се консултират с населението, с цел да се изработят най-добрите и работещи стратегии. Същевременно процесът на консултации допринася за повишаване познанието на гражданите по въпросите на устойчивото развитие. Политиките и приетите норми от местните власти за постигане на „Агенда 21” се оценяват, модифицират и адаптират към стратегическите цели на региона, за който се отнасят (UNCED, 1992, p. 285).

Жителите на Европа са особено чувствителни и съпричастни към решаването на глобалните проблеми на устойчивото развитие, пред които човечеството се изправя. С особено голяма сила това важи за началото на новото хилядолетие. На 03.03.2010 г. Европейската комисия публикува Съобщение Европа 2020, COM(2010) 2020, Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Документът „Европа 2020“ предлага три подсилващи се и взаимно допълващи се стратегически приоритета:

- интелигентен растеж: изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации;
- устойчив растеж: насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно използване на ресурсите;
- приобщаващ растеж: стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване.

Стратегията е документ, определящ визията за Европа – интелигентна, зелена, на всички. „Европа 2020“ наследява Лисабонския договор и е призвана да обедини усилията на Стария континент в посока преодоляване последиците от световната криза, като същевременно откроява необходимост от дългосрочно програмиране. Във връзка с това трите стратегически за ЕС цели ще се реализират посредством конкретни инициативи на национално и местно ниво.

Стратегията „Европа 2020“ разкрива нова перспектива пред аграрния отрасъл и развитието на селските райони на Стария континент. Дебатът се фокусира върху новия референтен и бюджетен период на Общностната селскостопанска политика, върху нейните цели, принципи и принос за стратегията „Европа 2020“. Официалните обществени консултации за бъдещето на ОСП след 2013 г., обявени от комисаря по земеделие Чолос, се провеждат под надслов „Вашите идеи са важни за нас“. В края на 2010 г. Европейската комисия обнародва комуникация – документ, посочващ различни възможности за промени в европейската аграрна политика. В него са отразени и мнения, обобщени след края на обществената дискусията, от която зависи в какви политики ще се вгради намаляващият финансов пакет, предвиден за ОСП, който от 79% през 1980 г. се понижава на 44% през 2010 г. Заявените обществени приоритети са определящи при разчетите за следващия референтен и бюджетен период. През 2014-2020 г. разходите за ОСП се намаляват до 39% от бюджета на ЕС. Това налага по-целенасочено предвиждане и ориентиране на финансовите потоци към приоритетни за съответната страна селскостопански сектори и райони.

Новият бюджетен и референтен период на ОСП (2014-2020) – екологично и иновативно селскостопанско производство

На 12.10.2011 г. Европейската комисия представя проект за реформа на ОСП за периода след 2013 г. Поредната реформата на най-старата и най-скъпоструваща общностна политика има за цел селското стопанство в цяла Европа да стане по-конкурентоспособно, по-устойчиво, по-иновативно и по-стабилно, за да осигури здравословна и качествена храна на гражданите, опазването на околната среда и развитието на селските райони. Проектът за реформа е разписан детайлно и намира нормативен израз в редица актове.

Връзката човек – природа – земеделие е основен приоритет на ОСП през XXI век. В нея се вписват всички политики, осигуряващи устойчиво развитие. Тя има системен характер и гарантира осигуряване на екзистенциалната рамка на човека посредством съхранена жизнена среда и екологосъобразно производство на здравословна храна. Древните мислители са синтезирали силата на природата в сентенцията „*Medicus curat, natura sanat*” - лекарят лекува, природата излекува. Само природна среда със запазени и съхранени компоненти може да осигури производство на екологично чисти храни - основен приоритет при променената и осъвременена ОСП, чиято нова бюджетна и референтна рамка стартира след 2013 г. Срещата на производители и потребители все повече се стимулира от редица политики, осигуряващи високо качество на селскостопанската продукция. Пряка връзка с „Европа 2020” има и документът на ЕК², регламентиращ ефикасно и иновативно използване на ресурсите на Стария континент, въпрос, особено значим за селското стопанство. В законодателната рамка на ОСП (2014-2020) са добавени нови цели, предвид насърчаване на екологично производство, запазване на биоразнообразието, устойчиво използване на природните ресурси, извършване на иновации и научноизследователска дейност. При обсъждането на новата ОСП тези идеи са подкрепени и от българските законодателни и административни органи. Насърчава се засилване ролята на иновациите и разнообразяване на възможностите за подкрепа на производителите с цел активизиране на сътрудничеството между селското стопанство и научноизследователската дейност. Значението на тези иновативни решения се преоткрива при променената общностна земеделска политика. В рамките на Европейското партньорство за иновации (ЕПИ) те се извеждат сред шестте приоритета на ОСП на ЕС-27 (2014-2020).³ През 2012 г. се отбелязва 50-годишнината от началото на прилагане на ОСП на ЕС. Във връзка с това оценката на общностната земеделска политика и перспективите ѝ за развитие ще бъдат още по-детайлно анализирани.

Резултати от емпирично социологическо изследване

В рамките на проект, финансиран от Фонд научни изследвания към МОМН, ДО-02/179 от 16.12.2008 г., на 03.03.2010 г. стартира емпирично социологическо изследване (ЕСИ) на тема „Екологичната култура на производителите на селскостопанска продукция”. Съпадението с датата на обявяването на „Европа 2020” от ЕК е случайно, но потвърждава целесъобразността и актуалността на проведеното изследване. **Целта** е да се събере информация за релевантната към производствената дейност екологична култура на производителите на селскостопанска продукция.

Данните от проведеното ЕСИ са представителни за жителите на селата в Благоевградска област на възраст над 18 г. Анкетата обхваща 50 въпроса.

² COM (2011) 21

³ Проект на регламент за Развитие на селските райони за периода 2014-2020 г. www.mzh.government.bg

Районът, в който е позиционирано изследването, е характерен с дребноплощно производство, чиято устойчивост в прилагането на проекологични практики се потвърждава и от резултатите на проведеното ЕСИ.

Над 77% от попадналите в извадката притежават до 10 дка, а почти 12% имат от 10 до 20 дка земеделска земя. Малко под 6% са собствениците на парцели от 20 до 30 дка, под 2% са притежателите на земя от 30 до 50 дка, почти 3% имат между 50 и 70 дка. По-малко от 1% анкетираните са собственици на 70-500 дка земеделска земя.

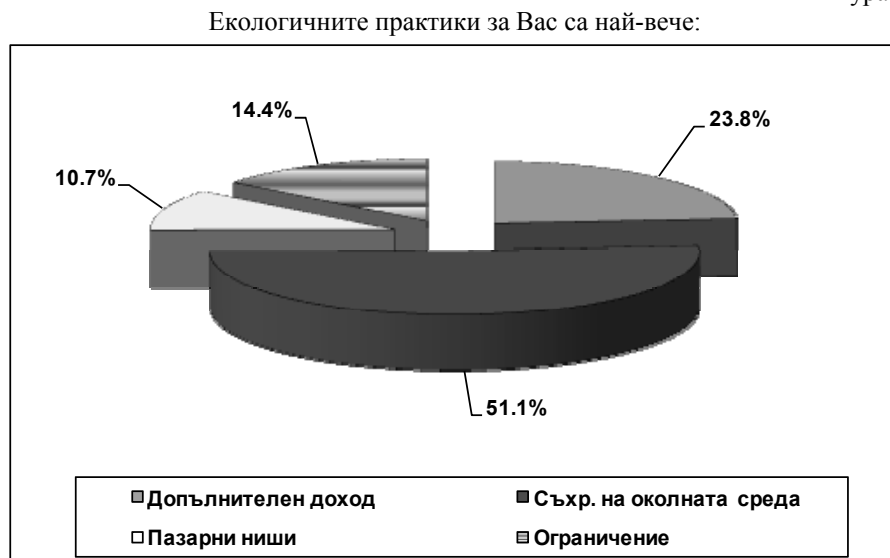
На въпроса *„Как определяте информацията, която имате за ОСП на ЕС“*, всеки трети респондент споделя, че няма такава, а 37% определят информацията, която имат, като минимална. За всеки пети тя е откъслечна. Едва 12% отговарят, че имат доста подробна и пълна информация за ОСП. Отговорите на въпроса *„Откъде предимно сте получили тази информация?“* очертават следната картина. Най-голям дял респонденти – всеки трети, отговаря, че няма информация. Това е един от контролните въпроси и отговорите се припокриват с тези на предходния въпрос, което е белег за достоверност на резултатите от проучването. Малко над 23% от анкетираните са получили информация от средствата за масово осведомяване. С равен дял – почти по 16%, са отговорили „от службите земеделие и гори и от Националната служба за съвети в земеделието“ и „от колеги и роднини“. Едва 5.5% от респондентите споделят, че са получили информация от сдружението на производителите, в което участват. Това са резултати, които след последващо дълбочинно проследяване и анализиране, биха били източник на полезна информация за подобряване на комуникацията със земеделските стопани, при това не само в Благоевградска област. Въпросът *„Нужна ли Ви е информация в това отношение“* предизвиква еднозначен отговор. Почти 95% от респондентите отговарят утвърдително. Специално внимание и допълнителен анализ заслужават и резултатите от отговора на въпроса *„Откъде искате да получавате информация?“* Над 40% отговарят от общината, от кметството. Предвид спецификата на селскостопанския труд и характерните за Благоевградска област природо-географски и инфраструктурни особености, този резултат е закономерен. Голяма част от селата са в труднодостъпни и отдалечени от „центъра“ места, което затруднява селскостопанските производители при търсенето на информация. Логично те биха искали да я получат „на място“. Твърде висок дял са неотговорилите – всеки четвърти. При дълбочинния анализ на отговорилите ще се разкрие техния профил, което ще позволи да се търсят причините за високия дял на хората без отговор на този съществен от гледна точка на изследователите въпрос. Почти 11% очакват да бъдат информирани от медиите, 9% - от службите по земеделие и гори, 4.3% предпочитат компетентни служители на място, 3.6% искат информация от МЗХ. Едва 1.8% не се нуждаят от повече информация. С разширяване кръга на ползвателите на интернет, ще се увеличи и дялът на търсещите информация в мрежата. Сега те са 1.7%, но потенциално сравнително бързо могат да нараснат.

Съществена информация предоставят и резултатите от отговорите на въпроса „Знаете ли, че селскостопанската Ви дейност трябва да отговаря на определени изисквания, за да имате право на европейски помощи?“ Почти всеки трети отговаря отрицателно. Около 60% споделят, че имат откъслечна представа. Останалите – малко под 10%, са запознати подробно. Това са работещите в системата и членове на техните семейства. Тези данни са предпоставка за последващ анализ, предвид оптимизиране функционирането на административните служби и повишаване ефективността от дейността им.

Предвид бъдещата екологизация на ОСП, част от въпросите целят установяване на съответните нагласи на производителите на селскостопанска продукция от Благоевградска област. Получените резултати са твърде характерни. В този регион традиционно отношението към земята е това на добрия стопанин. Скалата на въпроса „Екологичните практики за Вас са най-вече:“ доказва това предположение. За всеки втори анкетиран те са възможност за съхранение на околната среда, а за почти всеки четвърти - за получаване на допълнителни доходи (вж. фиг. 1).

Всеки десети анкетиран отговаря, че екологичните практики са възможност за навлизане в нови пазарни ниши. Едва 14% от респондентите смятат, че са ограничение в производствената дейност. Запитани „За Вас кое е по-важно?“, трима от четирима анкетираните отговарят, че това е да запазят качеството на земята за следващите години. За едва 25% по-важно е да получат повече реколта през текущата година.

Фигура 1

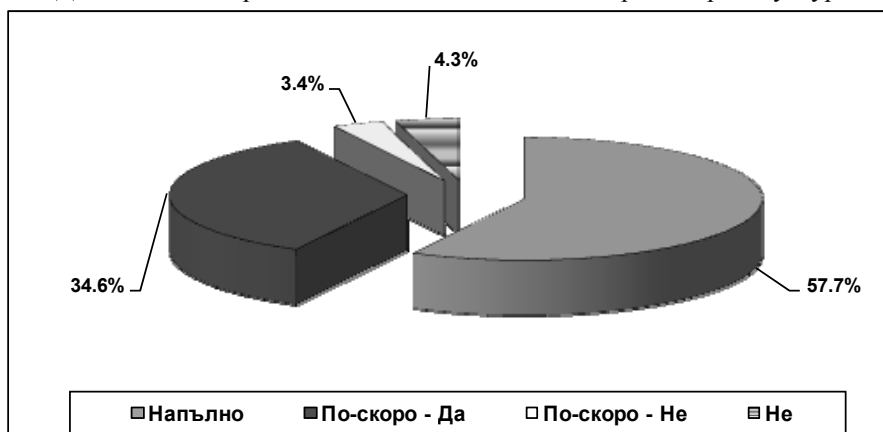

Източник: ЕСИ, Благоевград, 2010 г.

В подкрепа на тази теза са и резултатите от отговора на следващия въпрос (вж. фиг. 2).

Фигура 2

Доколко се съобразявате с качествата на земята при избор на култура

Източник: Проведено ЕСИ Благоевград, 2010.

Преобладаващата част – всеки шести респондент, твърди, че се съобразява напълно с качествените характеристики на земята при избор на културата, която ще отглеждат. Към тази група можем да добавим и отговорилите „по-скоро да”, които са почти 35%. Сумарно за всеки девети от земеделските производители водещи са качествата на основния агроекологичен ресурс – земята. Отговорилите отрицателно – „по-скоро не” и „изобщо не” са под 8%. Все пак трябва да се има предвид, че става дума за дребноплошно производство. Доброто познаване от стопанина на възможностите за отглеждане на всяка отделна култура на поземлените парцели, които обработва, е съществено условие, за да реколтира максимално добър добив. Тази информация и практика се предава от предшествашите поколения и се наследява и пази от следващите. Това е друг вид профил за оценка на традиционните земеделски практики. Неговата значимост ще се преоткрива и ще представлява все по-голям интерес за проучване, предвид предстоящите промени в общността на земеделска политика. Тези нагласи, „успоредни” с европейската екологична чувствителност, са следствие от характерната за региона силна приемственост в усвояването на традиционни селскостопански практики и са типични при дребноплошното производство, за което вече стана дума.

Доказателство в тази насока са и резултатите от отговорите на въпроси, целящи разкриване действителните практики на селскостопанските производители от Благоевградска област. На въпроса *„Спазвате ли агротехническите срокове за отделните мероприятия?”* всеки пети отговаря „напълно”. Почти 40% отговарят „по-скоро да”. С отговор „по-скоро не” са 22% от респондентите, а „въобще не” малко над 17%. След дълбочинно анализиране тези резултати, също биха предоставили полезна информация, предвид бъдещите повишени екоизисквания през новия референтен период на ОСП, влизащ в сила след 2013 г.

„Подхранват ли площите с оборски тор?” е въпросът с еднозначно положителен отговор и потвърждение на високата екологична чувствителност на респондентите от региона. Напълно подхранват над 38%, всеки втори отговаря „по-скоро да”, над 10 % по-скоро не подхранват и едва 1.7% от анкетираните въобще не подхранват площите с оборски тор.

В духа на споменатите положителни констатации са и резултатите от отговорите на въпроса: „Стараете ли се да спазвате сеитбообръщението?”. Около 36% напълно спазват сеитбообръщението, с „по-скоро да” отговарят почти 45%. Сумарно двата отговора показват, че над 80% от селскостопанските производители оценяват значението на ротацията на културите за съхраняване продуктивните качества на почвата. „По-скоро не” отговарят 17%, и „въобще не” – едва 2.3% от респондентите.

Предмет за размисъл са и резултатите от отговорите на въпроса „Обикновено как решавате какви и колко торове, препарати и лекарства да използвате?”. Най-много анкетираните са отговорили, че се консултират с продавача от магазина – 29%. Други 28% се допитват до съседи, роднини и приятели. Както се казва, в този регион „комшулука работи”. По информация от родителите са отговорили малко над 21%. Консултация със специалист провеждат едва 11%. Това е твърде нисък относителен дял, предвид бъдещите завишени технологични изисквания при прилагането на ОСП. Тези данни очертават проблем с достъпа до специализирана помощ, която през годините на преход стана трудно осъществима поради разграждане на структурите, които я обезпечават и осигуряват. Около 8% следят специализирани публикации в пресата или предавания в електронни медии. Технолоичното осигуряване на производствения процес е най-тясно свързано с иновациите, поради което резултатите от изследването показват сериозни пропуски в тази насока. Тревога буди и резултатът от отговорите на въпроса „Обикновено къде изхвърляте непотребните химикали?”. Най-висок е дялът на отговорилите „изхвърлям ги на сметището” – почти 39%. Над 21% ги държат у дома, а малко над 18% ги изхвърлят в реката или на отдалечено място. Този въпрос е екологична бомба, чието неутрализиране е приоритет на специализираните в съответната област институции.

Нагласите в региона са към устойчивост в селскостопанското производство. Предпоставка за това е и демографската картина на респондентите. Почти 70% от селскостопанските производители са в трудоспособна възраст, в т.ч. около половината от тях са на възраст до 40 години. На въпроса „Мислите ли и занапред да се занимавате със селскостопанско производство?” всеки четвърти отговаря утвърдително, „да, и да го разширявам”. „Да, в същия мащаб” е мнението на почти 45% от респондентите. Следователно 70% от анкетираните ще продължават да се занимават със селскостопанско производство в същия или в разширен мащаб. Почти 20% отговарят, че ще се занимават с тази дейност, но ще я свият. Едва всеки десети има намерение да се откаже от селскостопанско производство.

Полезна информация предоставя отговорът на въпроса „Получавали ли сте финансови средства по линия на ОСП?“ Отговорилите „не“ са 77%. Над 17% от респондентите не си спомнят по коя програма са получавали средства. Въпросът „Защо не сте кандидатствали?“ също предоставя възможност за сериозен анализ на получените отговори. Почти всеки трети споделя, че няма достатъчно информация. Над 22% казват, че нямат право поради маломерност и разпокъсаност на земята. Малко над 18% не могат да покрият технологичните изисквания и стандарти. На следващо място са отговорилите, че помощта е незначителна и не покрива разходите и усилията по кандидатстването – над 13% от респондентите. При последващо дълбочинно проучване тези резултати ще предоставят още по-ценна информация за нагласите на хората от региона при кандидатстването за финансова подкрепа на дейността им по линия на ОСП и ще спомогне за подобряване на резултата от прилагането на Общностната политика и за повишаване ефективността и конкурентноспособността на местното производство. Това от своя страна ще допринесе до съхраняване облика на региона, което е един от приоритетите в новия бюджетен и референтен период на ОСП да се съхрани многообразието в селските райони на ЕС.

Обобщения и препоръки

Краткото представяне на резултатите от проведеното ЕСИ очертава възможност за постигане на синергиен ефект при налаганите от ОСП проектологични практики и устойчивото използване на традиционни технологии от производителите на селскостопанска продукция от Благоевградска област. Това ще доведе до повишаване резултатността от усвояването на финансови средства по линия на ОСП и на националните доплащания и до трайно задържане на ефекта от тях поради мотивацията на местните производители да прилагат проектологични практики и след приключване срока на действие на някои програми.

За да се запази този положителен ефект, е необходимо подобряване и оптимизиране дейността на оторизираните органи и институции за прилагане на ОСП, ускоряване и повишаване степента на усвояване на финансовите потоци от ЕС. В условията на криза и ограничен национален ресурс това е императивно условие за повишаване конкурентноспособността на българското селско стопанство и за подобряване на социално-икономическите характеристики на селските райони на страната. Това е съществено условие за съхраняването им, което ЕК обяви за общоевропейски капитал.

Не по-малко съществено условие за по-добро реализиране на общностната земеделска политика е преодоляване на информационния дефицит, който се откроява при проведеното теренно изследване. Основен резултат от проведеното ЕСИ е предпочитанието на потенциалните ползватели на средства по линия на ОСП да бъдат „обгрижени информационно“ от представители на местната власт. При положение, че се създаде работещ в тази насока механизъм, резултатността от прилагането на ОСП ще се повиши

осезаемо. Данните от изследването регистрират висока екологична култура на производителите на селскостопанска продукция, което е съществена предпоставка за очакван синергиен ефект при прилагането на новата ОСП.

Екологичната чувствителност на селскостопанските производители от региона на Благоевград се трансформира в екологична култура, проявява се в позитивни нагласи и практикуване, макар и в различна степен, на традиционни и съвременни практики. Това е предпоставка за реална поява на синергийни, уникални ефекти при бъдещо устойчиво съчетаване на екологичния императив на ОСП и традиционните земеделски практики и е съществен фактор за опазване на околната среда при селскостопанската дейност през новия бюджетен и референтен период 2014-2020 г.

Използвана литература

- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за директни плащания за селскостопански производители по схеми за подпомагане в рамките на Общата селскостопанска политика, COM (2011) 625.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти („Общ регламент за ООП“), COM (2011) 626.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно подпомагане на развитието на селските райони от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР), COM (2011) 627.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на Общата селскостопанска политика, COM (2011) 628.
- Предложение за Регламент на Съвета за определяне на мерки за определянето на някои помощи и възстановявания, свързани с общата организация на пазарите на селскостопански продукти, COM (2011) 629.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Регламент (ЕО) № 73/2009 на Съвета във връзка с прилагането на директни плащания за селскостопански производители за 2013 г., COM (2011) 630.
- Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Регламент (ЕО) № 1234/2007 на Съвета по отношение на режима на схемата за единно плащане и подпомагане на лозарите, COM (2011) 631.
- Magda, R. and Bozsik, N. (2010): Macroeconomic importance of the land utilization. In: School of Economics and Management in Public Administration Scientific Journal. 2010. 1: 97-108.
- New Perspectives on the Knowledge-Based Bio-Economy, Conference Report, European Commission, Brussels 2005.
- United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) (1992): Agenda 21. Rio de Janeiro;
- http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_336_fr.pdf;
- Dacian Ciolo. Un nouveau partenariat entre l'Europe et les agriculteurs. SPEECH/11/653Bruxelles, 12 octobre 2011;
- Wagner, K. (2006): Multifunctional Agriculture and the CAP in the Region Eisenstadt - Sopron. On CD, XLVII Georgikon Conference, 15th ÖGA Meeting.
- www.agriCulturalconvention.org.
- www.mzh.government.bg.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ФИРМЕНАТА СТРАТЕГИЯ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА

Разкрити са силата и посоката на въздействие на кризата върху фирмената стратегия и конкурентоспособност. Установено е, че заплахата за състоянието на цялата икономика е дестабилизирането на нейната микроикономическа структура.

Важен фактор за понижаване на неблагоприятните въздействия върху стопанските единици и излизане от кризата е запазването на балансирана отраслова структура и икономически поносими вътрешноотраслови показатели.

На базата на анализ на резултати от три емпирични изследвания, проведени от НЦИОМ, съдържащи национално значима първична информация със съпоставими данни.

JEL: M11; M20; M21

С приемането на България в ЕС страната става част от единния европейски пазар и решаваща роля за бъдещето развитие на икономиката ни започва да играе интернационализацията на предприятията, развитието на конкурентоспособни производства, стратегическото ориентиране към международните пазари. Много скоро (в исторически план може да се каже непосредствено) след присъединяването ни в Европейския съюз настъпва световната финансова и икономическа криза, която засяга силно икономиката ни и условията за развитие на българските предприятия. Изправени сме пред проблемите на догонващото развитие и необходимостта отраслите и предприятията да запазят пазарните си характеристики, а понякога дори да успеят да оцелеят в новите условия.

В специализираната литература по-голяма част от проблемите на кризата се разглеждат на макроравнище, като се търсят пътища и средства за тяхното преодоляване. Безусловно, най-добрите начини за намаляване или премахване на неблагоприятните въздействия са в ръцете на държавната и муниципалната политика, още повече, че фирмената стратегия зависи от нея, т.е. тя трябва да поеме въздействията на кризата, пречупени през призмата на съответната макроикономическа и регионална политика.

¹ Радка Илева е доц. д-р в Института за икономически изследвания при БАН, секция „Икономика на фирмата“.

Дестабилизацията на микроикономическата ситема на българската икономика откриваме в силното влошаване на състоянието на организациите, измененията в нормалното развитие на жизнения цикъл на отраслите, техните структурни и икономически характеристики. Спадовете и фалитите довеждат до нарушаване на еволюцията и нормалното развитие на подотраслите, сферите на производство, особено в условията на силно конкурентно предлагане на европейските пазари. Възстановяването често е невъзможно, прекъсва се или се забавя в дългосрочен план нормалното пазарно присъствие и развитие на цялата производствена сфера.

За целите на анализа, засягащ конкуренцията, конкурентната среда, пазарните отношения, кризисните влияния върху отрасловите структури и конкурентоспособността възприемаме общоприетия смисъл, който влагат в понятието бранш автори като Майкъл Портър, Филип Котлър, Джон О'Шонесси² (О'Шонесси, 2001, с. 262), Франсиско Тарраго³ (Тарраго, Мирчев, Шереметов, 1999) и др. Те търсят хомогенността на браншовата принадлежност от позициите на дефинирана бизнес-област, на задоволяването на близки пазарни потребности, което прави тези фирми директни конкуренти, опериращи в еднаква или подобна бизнес среда и в същото време подложени на едни и същи промени и външни въздействия от страна на икономически и извъникономически фактори (финансови, макроикономически, научно-технически, технологични, социални, политически и пр.).

Динамиката на разглежданите процеси е ускорена, изводите се отнасят за период: октомври 2009 г., юни 2010 г., декември 2011 г. С цел съпоставка са представяни и данни за 2008 г.⁴

За бизнеса в България през 2009 г. икономическата криза се проявява най-силно чрез два фактора – свиване на потреблението и намаляване на пазарните потенциали (за 68% от анкетираните) и увеличаване на междуфирмената задлъжнялост (54% от фирмите се оплакват от голямо забавяне на дължими към тях плащания, 16% признават забавени от тях парични трансфери). За

² „Съществуват понятие пряка (маркова) и косвена (видова или родова) конкуренция. Пряката конкуренция описва борбата между стоките – преки заместители (обикновено това е борба между различните марки на един и същи продукт), косвената конкуренция възниква между произволни стоки и марки, насочени към удовлетворяване на обща потребност. Колкото по-обща е потребността, толкова е по-косвена е конкуренцията” в съответния бранш”.

³ ”При анализа на въздействието на факторите на генеричната среда, те се диференцират по отрасли, браншове, групи производства и др. (с. 137) като се използва и се прецизира понятието „бизнес поле” или „бизнес област”, което се дефинира от продуктите и функциите, които те предлагат на купувачите и от използваната за тяхното създаване технология. ... Бизнес областта може да се дешифрира като комбинация между трите променливи, които са нейните съществени характеристики – групи клиенти, технологични алтернативи и функционално предназначение на продуктите и/или услугите” (с. 82).

⁴ На базата на анализ на резултати от три емпирични изследвания, проведени от НЦИОМ, съдържащи национално значима първична информация със съпоставими данни.

разлика от предишната 2008 г., когато липсата на квалифицирана работна ръка и лошата нормативна уредба са били водещите стагниращи фактори.

Осем месеца по-късно, през юни 2010 г. последствия от директното въздействие на кризата върху тях посочват значително по-голям брой фирми: Свиването на потреблението и намаляване на пазара като фактор за влошеното си състояние дават 86% от фирмите. За по-малко от една година (октомври 2009 до юни 2010 г.) броят на компаниите, които отчитат спад на оборотите се е увеличил с 18 пункта. „От редуцирането на оборотите са засегнати в най-голяма степен предприятията, които оценяват състоянието си като слабо или много слабо, средните и малки фирми, с персонал под 50 човека. В отраслов разрез, най-силно засегнати са строителството, транспорта и туризма.

Междufирмената задлъжнялост продължава да бъде вторият по важност проблем за компаниите през 2010 г. Голямо забавяне на дължими плащания от страна на други фирми като фактор на кризата посочват 51.3% от анкетираните, голямо забавяне на дължими плащания от страна на държавата или местната администрация има при 18.2% (почти 70% ако разгледаме задлъжнялостта в широк смисъл), забавено възстановяване на кредита – 11.5%.

През последните няколко години междufирмената задлъжнялост в България става по-голяма от БВП на страната. НЦИОМ регистрира, че през 2010 г. едва една трета от фирмите нямат просрочени несъбрани вземания (Йорданова, 2010). Това са преди всичко тези с над 50% чуждестранно участие, микропредприятията с наети до 10 души персонал, както и работещите в сферата на търговията, селското стопанство и туризма. „Колкото и да са субективни усещанията на мениджърите, колкото и сериозни проекции в тях да намират страховите нагласи пред неясното бъдеще, картината на масовите настроения в бизнеса може да се определи като тревожна. Намаленото потребление и страховете от големи покупки определено свиват пазара в редица процъфтявали до преди година сфери като строителството, услугите, леката промишленост и търговията” (Йорданова, 2010). В същото време 24% от действащите фирми посочват, че самите те са длъжници и колкото икономическото състояние на организациите е по-добро, толкова по-малък е относителният дял на задлъжнелите. Всички фирми, които са в много добро състояние са изрядни в плащанията си, нито една от попадналите в изследването не забавя дължими суми.

Формира се едно своеобразно „натрупване” на задлъжнялост и повече от 60% от фирмите, запазили проспериращия си бизнес са жертва на забавено дължимо плащане. При постоянното нарастване на междufирмената задлъжнялост, може да си представим как лавинообразно този неблагоприятен фактор се стоварва върху водещите фирми, от които очакваме да останат „гръбнак” на отраслите в икономиката, да гарантират тяхното оцеляване, като ги задържат по време на кризата в съответния етап на жизнения цикъл, запазвайки естествената еволюция на отрасъла и предпазвайки го от „срутване”.

Резултатите от представените анкетни проучвания и техния анализ води до следните оценки за състоянието и проблемите на националния бизнес в условията на протичащата в момента икономическа криза:

- Съществуват различия при степенуването на проблемите в зависимост от отрасъла и големината на фирмата.
- Стагнирането на пазарите е основен проблем най-често за заетите в сферата на промишлеността, за средните и за големите предприятия.
- Нелоялната конкуренция и липсата на капитали създават неблагоприятни условия за развитието на фирмите производители и вносители на селскостопанска техника, както и на тези, работещи в областта на транспорта.
- Корупцията на държавните служители е посочена като сериозна спънка, предимно за работещите в сферата на услугите и на енергетиката.

За периода септември 2008 г. – ноември 2009г. 67.5% от фирмите отчитат намаляване на оборота си. Едни от най-често срещаните промени в стратегията на фирмите, които ръководствата еднозначно обясняват като реакция на кризата и нейното развитие, са свързани със:

- замразяване размера на трудовите възнаграждения (38% от анкетираните), съкращаване на персонал (24%), намаляване на работното време на част от служителите или принудително излизане в неплатен отпуск (19%); ограничаване или прекратяване на части от дейността посочват 9%;
- изключително негативни са промените, които са свързани с отказ от планирани по-рано инвестиции (за нови ДМА, ноу-хау, обучение на персонала и пр.), осъществени при 35% от анкетираните.

Кризата е изключително силен фактор, който въздейства върху фирменото състояние директно – чрез елементите на хоризонталната конкуренция, които са на входа и изхода на фирмите, оказвайки съществени въздействия върху ценовите и качествените измерители на бизнеса, като ги принуждава да понижават рентабилността и оборотите на бизнеса си. За периода 2009- 2010 г. 52% от тях преминават в по-долна група при оценка на пазарното си състояние.

Кризата въздейства върху българските предприятия и като индиректен (опосредствен) фактор чрез неблагоприятните бизнес условия, нарастващите заплахи от новонавлизащи чуждестранни фирми и понижената защитимост по отношение на нови продукти и услуги, както и продукти – заместители.

Едно от най- тежките въздействия на кризата, което повишава интензивността на вътрешноотрасловата конкуренция е намаляването на покупателната

способност и съответно пазарните потенциали. Продължителното поддържане на тези състояния довежда конкуренцията до интензивност, която засяга технико-икономическите оптимуми и технико-икономическите минимуми до излизане на играчи от отрасъла. Силната степен на натиск върху фирмите рязко увеличава рисковите компоненти и съответно възвращаемостта. Контролът върху разходите придобива ключово значение.

Динамиката на развитието на тези процеси е шокираща. На въпроса „Как оценявате състоянието на Вашата фирма в настоящия момент“ като „лошо“ (25.4%) и „много лошо“ (7.8%) го оценяват 33.2% от анкетираните фирми. На въпроса „Как оценявате състоянието на Вашата фирма преди една година“ такива отговори дават 7.1% („много лошо“ – 1.0%; „лошо“ – 6.1%). В отраслов разрез най-много негативни промени през 2010 г. търпят фирмите в сферите на строителството, транспорта, леката промишленост, услугите и търговията. За една година оценените като проспериращи фирми в тези сфери на дейност намаляват три пъти. Спад има и в туризма, но оценен в микроикономически план (с измерители за състоянието на фирмено равнище) не е толкова драстичен.

За едногодишен период, през юни 2010 рязко (приблизително два и половина пъти) намалява делът на фирмите, които оценяват състоянието си като добро или много добро.

Половината от всички предприятия преминават в по-ниска оценка на състоянието в което се намират, като 50% от мениджърите, според които фирмата им е била в много добра форма през 2009 г., признават, че през 2010 г. състоянието ѝ е добро; 55% от твърдящите, че през миналата година фирмата им е била в добро състояние, определят ситуацията след 1 година като задоволителна; Половината от преценяващите, че през 2009 г. са били в задоволителна кондиция, определят като лошо състоянието си през 2010 г..

С различна сила протичат тези процеси в отделните стратегически групи, повлияни от тяхната големина, сила и степен на пазарно влияние. Повече от две трети от големите предприятия (с над 250 заети лица) посочват, че бизнесът им е бил в добро състояние през 2009, като половината от тях запазват тези си позиции и през 2010. За същия едногодишен период четири пъти намалява делът на малките фирми, чийто бизнес продължава да се развива добре. Големите предприятия на основата на все още съхранения си потенциал се задържат в активна пазарна позиция, въпреки трудностите и проблемите, докато малките и средни в много по-голяма степен се озовават в позициите на аутсайдери в своята сфера, не са в състояние да затворят ефективно възпроизводствения си процес и се борят за оцеляването си.

Данните от посочените анкети илюстрират по безспорен начин и един друг извод – фирмите с чуждестранно участие по-лесно от останалите маневрират в условията на криза и успяват да запазят сравнително добри пазарни позиции. С влошени позиции са 20% от тези фирми и около 40% от нямащите чуждестранно участие. Предимството за фирмите, които работят основно за

износ не е само в разширените пазари, но и във факта, че осъществяват бизнеса си в условията на различни отраслови характеристики (разширени до мащабите на ЕЕП или друга регионална структура, или интегрирани от средните показатели на страните – вносителки).

Силното влошаване на състоянието на организациите, в периода на кризата и особено през последните години, довежда до превключване на голяма част от тях (около една трета) към задържащи стратегии за оцеляване или при стратегия тип „жътва”. Елементите на този вид стратегии, в голямата си част дефанзивни, не допринасят за нормалното пазарно развитие и поведение на фирмите. Те понижават драстично или изобщо изключват елементите на иновационно развитие, въвеждане на технически, технологични или организационни нововъведения, адаптиране към съвременните характеристики и изисквания на вътрешните, европейските и международните пазари. Загубвайки тази перспектива, фирмите се лишават от възможности за реализиране на конкурентни преимущества и което е много по-страшно от възможности за проектиране и създаване на такива в дългосрочен план.

Конкурентоспособността на голяма част от българските предприятия, която е пропорционална на техния пазарен дял, остава базирана единствено на изградените в предишен стратегически цикъл силни страни. Те все още носят пазарни преимущества и на тяхна основа поддържат пазарното си присъствие и съответните обеми продажби. В най-добрия случай, отчитайки и един момент на общо забавяне еволюцията на отрасъла, на иновационните цикли и движещите фактори за определяне продължителността на жизнения цикъл на отрасъла, тези фирми се наричат „междинни”, те са от типа „по средата” и имат незавидно стратегическо положение. Това означава изчерпване на елементите на разходно и ценово лидерство или фокус, ниска рентабилност, отсъствие на иновация както по отношение на нови продукти, така и по отношение на развитие на продуктовете листи на съществуващите, изоставане от процесите на продуктовата диференциация, загуба на клиенти.

Базираме се на Модела на Майкъл Портър за стратегическото фирмено планиране и развитие, в основата на който е заложена необходимостта от поддържане на дългосрочно устойчиво конкурентно преимущество. Стратегическата позиция на „междинната фирма” е неизгодна, има временен характер. Поради непрекъснатата загуба на конкурентоспособността си тези фирми биват изтласквани от пазарите от разходните и диференцирани лидери, или от малки и средни фирми с добра фокусираща стратегия.

Стратегическите възможности за такива фирми, залегнали „по средата” се разделят на две алтернативи: планирано и при минимални инвестиции и разходи да се оттеглят от пазара в средносрочен план като реализират в максимална степен възможностите си за рентабилен бизнес (стратегия „Жътва”) или изработване на нова стратегия за изграждане на конкурентно преимущество (ценово, неценово, от типа скрита ценова КС) – разходно лидерство, диференциация или фокус. Това предполага ново решение на

баланса между пазарния дял и рентабилността, намиране и активиране на значителни ресурси, поемане на съответни рискове.

Предвид факта, че след присъединяването ни към ЕС голяма част от българските фирми се стремят реално да осъществяват дейността си в условията на единния европейски пазар. Там срещат различия по отношение на променените отраслови характеристики, силата и посоката на въздействащите фактори, структурата на отрасъла по стратегически групи, водещи фирми, динамика на цените и продуктовата диференциация, възможности за инвестиране и т.н. Стратегията „Фокус” добива допълнителни преимущества при избора от страна на фирмите и стратегическите бизнес единици, защото една тясно дефинирана стратегическа цел може да бъде преследвана по-успешно и по-ефективно, отколкото когато тя е отнесена към отрасъла, подотрасъла, бранша или сферата на производство (или съответния пазар). Кризата, затруднения достъп до финансиране, стагниращите пазарни потенциали и т.н. правят тази стратегия изключително атрактивна в сегашните условия.

Необходимо е да се обърне внимание не само на фирменото състояние, но и на влиянието на кризата върху състоянието и развитието на отраслите. Посочените й въздействия като микро- и макрофактор са силно неблагоприятни както за отделната фирма така и за нормалното развитие на отраслите. Нарушават се съотношенията между играчите в съответните стратегически групи. Стратегическото картографиране показва необходимост от пропорционална съразмерност между тях, особено ако се търси възможност за получаване на важни за съвременната икономика ефекти от развитието на регионална интеграция, създаване на клъстери и др.

На отраслово равнище (подотрасъл, бранш, сфера на производство) се наблюдават явления като: излизания от отрасъла; конкурентите рязко намаляват; фирмите, които остават имат перманентно ниски и намаляващи маржове на печалбата; в по-късните етапи на стагнацията цените може и да нараснат. Наблюдаваните промени, като свиване на продуктовите листи, без реално намаляваща продуктова диференциация или наличие на такава, дължаща се на свитото потребление, неравномерното качество, ниските разходи за промоция и реклама, нисък коефициент A/S (advertising/ sales) и т.н. са характерни за упадъка на отрасъла – четвъртия етап от неговия жизнен цикъл.

В условията на криза се увеличава неопределеността на бизнес средата. Особено неблагоприятно за действащите бизнес единици е нарастването на неопределеността в развитието на жизнения цикъл (еволюцията) на отраслите. Това е една от най-тежките за преодоляване последици за стратегическото фирмено управление, защото стават много трудни анализът и прогнозирането на отрасловите характеристики, размерът и видът на вътрешно-отрасловата конкуренция и съответните видове рискове. Нараства необходимостта от увеличаване на количеството и достоверността на информацията, която се събира, от моделиране на въздействията на макроикономическите и

извъникономическите фактори върху фирмата, пречупено през фокуса на вътрешно-отрасловите промени. Ролята на фирменото управление, на ефективните мерки за адаптирането на стратегическите и оперативните параметри добива водещо значение в условията на повишена степен на неопределеност на бизнес средата.

Нарушава се структурата на отрасъла по отношение на съществуващите баланси между основните съотношения на движещите конкурентни характеристики, между ценовата (вкл. скритата ценова) и неценовата конкурентоспособност, пряко свързани с вида на реализираните пазарни преимущества и съответното разпределение на пазарните дялове. Задълбочаването на този процес се вижда ясно в голяма част от отраслите с помощта на показателите ценови индекс и различия между търговските марки (дори и с по-ограничения показател средни разходи за промоция и реклама за единица реализация).

Процесът на отраслов дисбаланс засяга силно МСП, които обаче са значително по-адаптивни в стратегическо отношение, на основата на репозициониращите и фокусиращи стратегии. Той е много трудно преодолим и за големите играчи от първа стратегическа група, защото пряко засяга пазарната реализация на конкурентните им преимущества, които са реализирани или се реализират в стратегиите им на разходно и/или ценово лидерство и диференциация. Затруднява се основната стратегическа задача на съответната фирма или стратегическа бизнес единица да ги изгради и превърне в дългосрочно защитими. Ролята водещите фирми в развитието на отрасъла (подотрасъл, бранш или сфера на производство) е да бъдат негов гръбнак по отношение на заплахите на хоризонталните елементи на конкуренцията. Стратегическият дисбаланс, който те изпитват при реализирането на целите си в резултат на кризата разкрива обратната връзка в процеса на нейното негативно влияние в микроикономически план.

Получава се затворен кръг от права – нарушеният отраслов баланс влияе негативно върху фирменото развитие и обратна връзка – стратегическото дестабилизиране на водещите фирми засилва и задълбочава процеса на влошаване на основните отраслови характеристики. Това е много опасна, мултиплицираща зависимост и единствено премахването или отслабването на негативите на външните (извънотраслови) фактори може да превърне процеса в затихващ. Идва важната, решаваща роля на държавата и нейната икономическа и антикризисна политика за реализиране на мерки, съхраняващи основните производствени и пазарни структури.

Ако продължително време се поддържат изброените външни за отраслите стагниращи фактори и не се вземат активни мерки за тяхното ограничаване или премахване, вътрешните отраслови характеристики достигат ниски стойности, довеждащи до принудителен упадък. Като най- силно заплашени могат да бъдат посочени сфери като строителството, услугите, леката промишленост и търговията.

Фирмените политики, решения и ходове в условия на криза са зависими от стратегическата група, в която попада съответната фирма. Те, освен оптимизиране на собствените си реакции на посочените по – горе директни въздействия на кризата следва да се съобразяват и с промяната в отрасловите показатели. Това се отнася за големите предприятия, при които обратната връзка – тяхното въздействие върху развитието на отрасъла е най – силна.

Използвана литература

- Ileva, R. The Microeconomic Aspects of Crisis in Bulgaria. – In: „Crisis after Crisis. Domestic and international responses”. www.vilaggazdasagi.hu (Official page of the Institute for World Economics).
- Илева, Р. Съвременни проблеми на фирмената стратегия и конкурентоспособността на българските предприятия.
- Йорданова, Л. 2010. Доклад на кръгла маса „Икономическата криза – законодателството в подкрепа на бизнеса”, С.
- О’Шонеси, Дж. 2001. Конкурентный маркетинг: стратегический подход. Санкт-Петербург, ЗАО Питер Бук.
- Тарраго, Ф., М. Мирчев, Г. Шереметов. 1999. Стратегическо управление. С., УИ ”Стопанство”.

ИКТ КАТО ИНОВАЦИОННО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД МАЛКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

*Разгледано е приложението на ИКТ като организационно-управленски иновации в управленските практики на малките предприятия в България. Определят се целите и тенденциите в използването на ИКТ в тези предприятия през периода 2007-2010 г.
JEL: M21; O32*

Изпълнението на стратегическите европейски инициативи „Европа 2020” за осигуряване на интелигентен растеж предполага възможно най-пълно използване на потенциала на иновациите като ключов фактор за конкурентоспособност на предприятията и икономиките на страните-членки на ЕС. Последното засяга особено силно държавите с ниска конкурентоспособност, в т.ч. България.

Според годишния доклад на Световния икономически форум в Давос (2011-2012 г.) за глобалната конкурентоспособност страната ни слиза с три позиции по-надолу (от 71-ва на 74-та) в класацията на 142 икономики в света. Причините за това отстъпление са свързани с редица обстоятелства, сред които и степента на иновативност.

Съществен фактор за успех при целенасоченото използване на иновациите за повишаване на конкурентоспособността е управлението на предприятията. В условия на задълбочаващи се глобализационни процеси то се усложнява и комплицира, което поражда обективна необходимост от използване на адекватни нови модели и системи за протичане на бизнес-процесите и вземане на управленски решения. Това обуславя значението и важността на ангажирането на бизнеса с организационно-управленски иновации като средство за повишаване на качеството на управлението, респ. на неговата рационалност, оптималност и комплексност.

Важна предпоставка за изпълнението на управленските функции в предприятието на съвременното равнище е използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ). Неговото целенасочено стартиране или разширяване в управлението на предприятията под формата на

¹ Божана Гиндева, Висше училище “Колеж по телекомуникации и пощи” – София.

организационно-управленски иновации позволява пълноценно включване в управленския им арсенал на особено важния съвременен ресурс – информацията, с нейното значение за рационализиране и оптимизиране на взиманите решения и на бизнес-процесите.

Целта на тази разработка е да се очертаят основните измерения на иновационното предизвикателство – да се внедряват ИКТ в управлението на малките предприятия, които имат важен дял в икономиката на страната, и да се анализира използването на ИКТ с различно предназначение в управленската им практика през периода 2007-2010 г.

Повишаването на вниманието и интереса на бизнеса към ИКТ като организационно-управленски иновации, особено в условия на криза, е предпоставка за осъзнаването им като стратегически приоритет. Инвестирането в него е необходимо условие за повишаване конкурентоспособността на предприятията и завоюване на изгодни позиции на националния и международните пазари.

Основни измерения на иновационното предизвикателство да се използват ИКТ в управлението на малките предприятия

Малките предприятия имат важна роля и значение в икономиката на страната. Обособени като група по признака големина на предприятието според броя на наетите (заетите) лица, към тях се включват предприятия със заети от 10 до 49 човека. По данни от изследване на Изпълнителната агенция за насърчване на МСП към 2009 г. малките предприятия у нас са 25 201, което представлява 8% от всички предприятия. Това им отрежда второ място по дял в структурата на предприятията, след микропредприятията (90.3%) и пред средните и големите предприятия (съответно 1.5 и 0.2%). Същевременно се констатира, че през 2009 г. малките предприятия осигуряват 24.4% заетост, което е сравнително висок процент при 29.1% за микропредприятията, 22.6% за средните и 23.9% за големите предприятия.

В основата на интереса към малките предприятия освен тяхната масовост и социално-икономическа роля са още и специфичните им характеристики като стопански субекти – гъвкавост и адаптивност при достатъчна устойчивост на промените на външната среда.

Очевидно е, че всяка положителна промяна в иновационната активност на малките предприятия би се отразила чувствително върху националната икономика. Във връзка с това не е без значение как малките предприятия приемат и се справят с новите изисквания и предизвикателства пред управленската дейност в условия на ускорено развитие на информационните технологии, комуникациите и компютърните системи. Последните променят принципно възможностите за протичане и управление на бизнес-процесите в предприятията и извеждат на преден план необходимостта от използване на съвременни ИКТ. Удовлетворяването на тази необходимост изисква

предприемане на иновационни инициативи – внедряване на ИКТ като организационно-управленски иновации. Всъщност ИКТ трябва да се възприемат и оценяват като своеобразно иновационно предизвикателство за предприятията, доколкото, освен че внедряването им е конкретен израз на иновативност, то е и предпоставка за повишаване на иновативността с продуктови и процесни иновации, които могат да бъдат съпътстващи. По логичен начин това рефлектира върху общата иновативност на предприятията, а следователно и върху равнището на тяхната конкурентоспособност, респ. възможност да оцелеят и да се развият.

Разглеждани като иновационно предизвикателство за малките фирми, ИКТ осигуряват:

- възможност чрез включване в т.нар. информационно пространство да се превърнат в стопански субекти на икономика, основана на знания;
- необходими предпоставки и условия за пълноценно използване на съвременните иновационни практики като включване в национални и международни иновационни мрежи и/или иновационни клъстери. Последните осигуряват синергиен ефект, особено търсен в кризисни условия на остра ресурсна ограниченост;
- прилагане на съвременни по-ефективни нови и/или усъвършенствани управленски средства и техники, които провокират творчески изяви и креативност у заетите;
- усъвършенстване и издигане на съвременно равнище вътрешната организация на работа и партньорските взаимоотношения с други предприятия и институции в страната и извън нея;
- придобиване и утвърждаване на съвременна организационна (фирмена) култура като условие за висококачествено обслужване на клиентите и изграждане на висок имидж сред тях и деловите среди.

Основните измерения на иновационното предизвикателство към малките фирми да се ориентират към внедряване на ИКТ имат и друг важен аспект. Ускореното развитие на ИКТ сектора в България през последните години чувствително разширява разнообразието на предлаганите технологични възможности за нуждите на управлението на предприятията. Характерна свързаност с технологичното равнище на управленската дейност в предприятията имат ИКТ по линията на две от обособените и статистически наблюдавани направления:

- използване на компютри и Интернет;
- използване на автоматизиран обмен на данни.

В зависимост от потребностите, възможностите и етапа на развитието си малките предприятия могат постепенно, последователно надграждащо да усвояват и оползотворяват предимствата на ИКТ.

Важен обективен фактор за реализиране на посоченото, разбира се, е възможността за осигуряване на необходимите разходи и инвестиции. В нелеките години на икономическата криза обаче е належащо да се положат максимални предприемачески усилия и умения за осигуряване на необходимото за целта финансиране. Това е нужно с оглед осигуряване на адекватна кондиция, управленски потенциал и готовност за растеж веднага след кризата и е своеобразен начин да се приложи на практика виждането, че кризата е и възможност. В случая това е възможност чрез ИКТ да се рационализира управлението и на тази база да се оптимизират разходите както за него, така и за фирмената дейност, а също и да се получат нови предимства за увеличаване на доходите от дейността, за да се преодолее поне част от изоставането в иновационното развитие и в свързаната с него конкурентоспособност на предприятията.

Във връзка с изложеното представлява интерес анализът на използването на ИКТ от малките предприятия. Той е от значение за диагностицирането на постигнатите резултати от вземането на решения за разходи и инвестиции в ИКТ като организационно управленски иновации.

Анализ на използването на ИКТ в управлението на малките предприятия

Използването на ИКТ от малките предприятия в България се анализира на базата на информация от официалната статистика и собствени изчисления за периода 2007-2010 г. Обхватът на анализа засяга две от статистически обособените направления на използване на ИКТ, тясно свързани с технологичното равнище на управленската им дейност:

- използване на компютри и Интернет, в т.ч.:
 - предприятия, които имат уебсайт/страница (ПУ);
 - предприятия, които са работили с електронни фактури (ПЕФ);
 - предприятия, които са използвали електронен подпис (ПЕП);
 - предприятия, използващи Интернет с цел обучение и образование на заетите (ПИОО).
- използване на автоматизиран обмен на данни, в т.ч.:
 - предприятия, които са използвали система за управление на ресурсите (СУР);

- предприятия, които са използвали софтуерни приложения за управление на информация за клиенти (СПУИК);
- предприятия, използващи електронен обмен на данни (ЕОД) в рамките на предприятието;
- предприятия, чиито бизнес-процеси са автоматизирано свързани с тези на техни доставчици и/или клиенти (АСДК).

Според характера и предназначението на използваните технологии предприятията от двете посочени направления могат да се разграничат условно като такива, които са използвали ИКТ с общо предназначение (табл. 1), и които са използвали ИКТ със специализирано предназначение.

Таблица 1

Малки предприятия, използвали ИКТ с общо предназначение

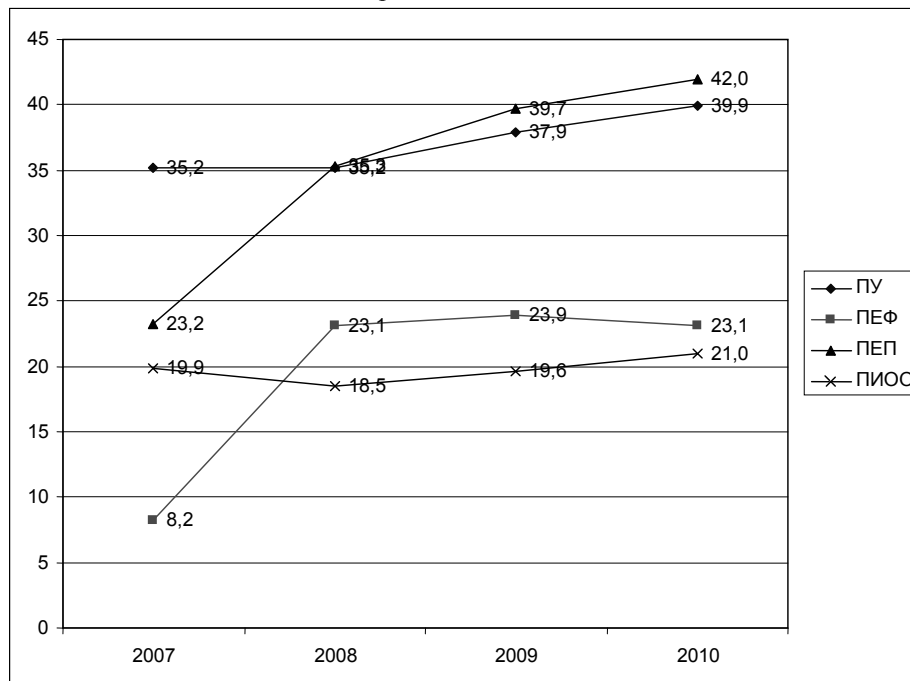
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.
Предприятия с уебсайт				
Брой	4572	5654	6258	8186
%	35.20	35.20	37.90	39.90
Темп на растеж (%)		23.67	10.68	30.81
Предприятия, използвали електронни фактури				
Брой	1503	4601	4922	5743
%	8.20	23.10	23.90	23.10
Темп на растеж (%)		206.12	6.98	16.68
Предприятия, използвали електронен подпис				
Брой	4278	7040	8159	10420
%	23.20	35.30	39.70	42.00
Темп на растеж (%)		64.56	15.89	27.71
Предприятия, използващи интернет за обучение и образование				
Брой	2581	2968	3261	4304
%	19.90	18.50	19.60	21.00
Темп на растеж (%)		14.99	9.87	31.98

Източник: НСИ, собствени изчисления.

Прави положително впечатление фактът, че през целия анализиран период непрекъснато нараства броят на малките предприятия, използвали ИКТ с общо предназначение. През 2010 г. в сравнение с 2007 най-много са се увеличили предприятията, използвали електронни фактури – 3.82 пъти. На второ място е увеличението на тези, използвали електронен подпис – 2.43 пъти, а нарастването на използвалите уебсайт и Интернет за обучение и образование е приблизително еднакво и най-малко – съответно 1.79 и 1.66 пъти.

От значение е обаче какъв дял от малките предприятия е представлявал нарастващият брой на предприятията, използвали различните ИКТ с общо предназначение (вж. фиг. 1).

Фигура 1
Относителен дял на малките предприятия, използвали различните ИКТ с общо предназначение

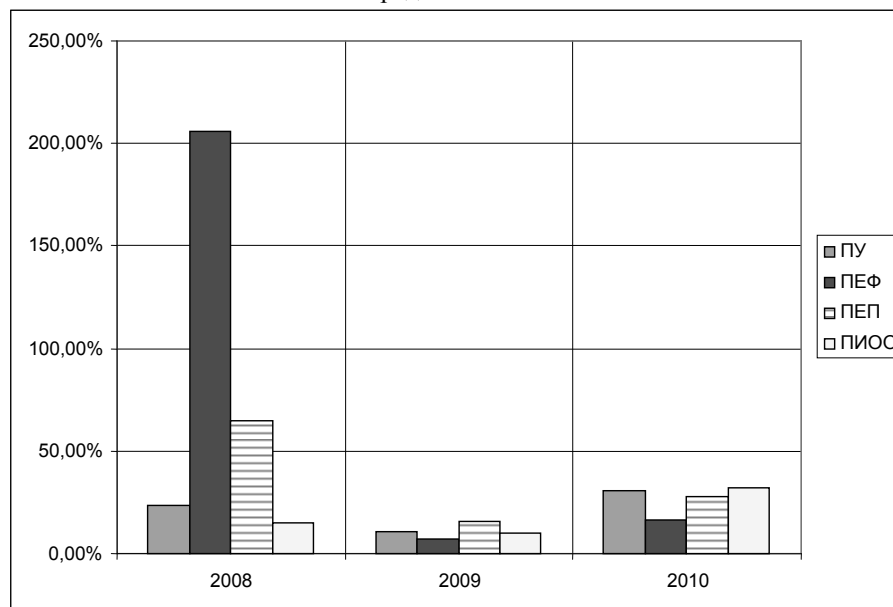
От графиката нагледно се вижда обособяването на две различни ситуации – до 2008 г. и след нея. До 2008 г. е реализирано чувствително увеличаване на дела на малките предприятия, използвали електронен подпис и електронни фактури, докато дяловете на тези, използвали уебсайт и Интернет за обучение и образование, са сравнително стабилни, с малък спад за вторите. В резултат от това през 2008 г. е осъществена промяна в структурата на малките предприятия, използвали разглежданите четири вида технологии.

След 2008 г. се запазва формираната структура, като през 2010 г. най-висок е делът на предприятията, използвали електронен подпис (42%), следван от тези с уебсайт (39.9%). На сравнително по-ниско равнище се запазват дяловете на предприятията, ползвали електронни фактури и Интернет за обучение и образование – съответно 23.1 и 21%. Подобно отстояние в дяловете би могло да се обясни с особената важност на електронния подпис при набралата скорост през последните две години електронизация на държавната и общинските администрации и с ролята на фирмения уебсайт като задължително съвременно комуникационно средство, осигуряващо достъпност, прозрачност, диалогичност и други съществени характеристики на предприятията.

Направените констатации намират допълнително нагледно обяснение с показания на фиг. 2 темп на растеж на броя на малките предприятия, използвали ИКТ с общо предназначение. Забелязва се, че той е неравномерен както през годините, така и в рамките на дадена година за различните технологии. Откроява се фактът, че при всяка от четирите технологии през 2009 г. темпът на растеж на малките предприятия, които ги използват, чувствително спада. През 2010 г. с повишаването на темповете на растеж на броя на предприятията и от четирите подгрупи се достигат и надминават равнищата от 2008 г. само по отношение на уебсайта и ползването на Интернет за обучение и образование.

Фигура 2

Темп на растеж на броя на малките предприятия, използвали ИКТ с общо предназначение

Данните за малките предприятия, използвали през периода 2007-2010 г. ИКТ със специализирано предназначение, са представени на табл. 2.

За изследвания период е характерна нестабилна динамика в броя на предприятията, които са използвали ИКТ със специализирано предназначение. Най-малките му значения са през 2009 г. с изключение на броя на ползвалите СУР. През 2010 г. спрямо 2007 г., нараства броят на предприятията с СУР (1.73 пъти) и СПУИК (1.26 пъти), а спрямо 2008 г. този на използвалите електронен обмен на данни – 1.17 пъти, и автоматизираното свързване с доставчици и клиенти – 1.56 пъти.

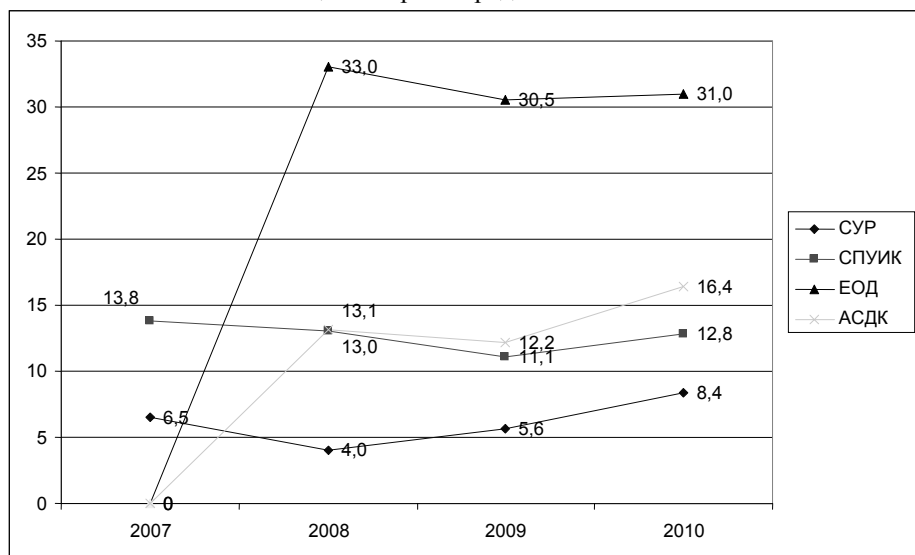
Посочените данни открояват, макар и слабо изразено, приоритетно внимание към СУР системите и автоматизираното свързване с доставчици и клиенти.

Таблица 2
Малки предприятия, използвали ИКТ със специализирано предназначение

	2007	2008	2009	2010
Предприятия, използвали СУР				
Брой	1199	797	1152	2077
%	6.50	4.00	5.60	8.40
Темп на растеж (%)		-33.53	44.54	80.30
Предприятия, използвали СПУИК				
Брой	2532	2590	2277	3187
%	13.80	13.00	11.10	12.80
Темп на растеж (%)		2.29	-12.08	39.96
Предприятия, използвали ЕОД в рамките на предприятието				
Брой	0	6581	6276	7693
%	0.00	33.00	30.50	31.00
Темп на растеж (%)			-4.63	22.58
Предприятия, автоматизирано свързани с доставчици и клиенти				
Брой	0	2614	2507	4073
%	0.00	13.10	12.20	16.40
Темп на растеж (%)			-4.09	62.47

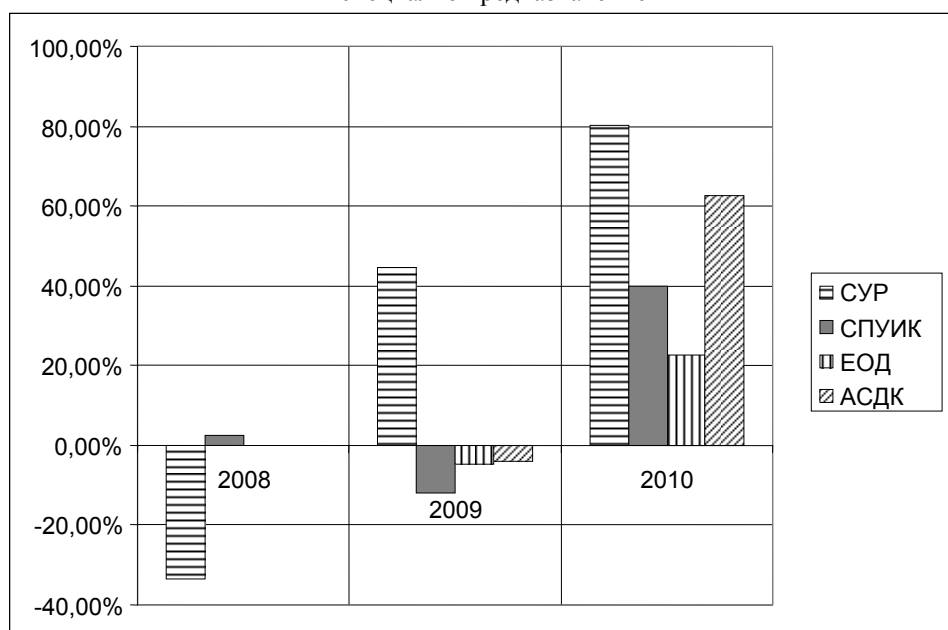
Броят на малките предприятия, използвали разновидностите ИКТ със специализирано предназначение, рефлектира в относителните дялове, представени на фиг. 3.

Фигура 3
Относителен дял на малките предприятия, използвали ИКТ със специализирано предназначение

Дяловете на предприятията, използвали СУР и СПУИК, са сравнително стабилни през целия период и през 2010 г. достигат стойности съответно 12.8 и 8.4%. Дяловете на използваните автоматизирано свързване с доставчици и клиенти и електронна обработка на данни бележат чувствително нарастване през 2008 г. Следват спад и леко повишаване, но на равнища, доста по-високи от тези на първите две разновидности специализирани технологии. И тук чрез дяловете на малките предприятия, които използват специализирани ИКТ, се откроява констатираният приоритет при използването на разглежданите технологии (вж. фиг. 4).

Фигура 4
Темп на растеж на броя на малките предприятия, използвали ИКТ със специално предназначение

Констатираният нестабилен брой на малките предприятия, ползвали ИКТ със специализирано предназначение, намира израз в неравномерен темп на растеж, дори с отрицателни стойности – през 2008 г. по отношение на ERP системите и през 2009 г. за CRM, електронната обработка на данни и автоматизираното свързване с доставчици и клиенти. Важно значение има чувствителното повишаване на темповете през 2010 г., което обръща тенденцията към намаляване на броя на предприятията, използвали посочените технологии.

Заклучение

Резултатите от анализа на използването на ИКТ в управлението на малките фирми са отражение на приемането им като иновационно предизвикателство

през периода 2007-2010 г. Не е за подценяване обстоятелството, че през 2010 г. и в двете разгледани направления на използване на ИКТ остава ограничен броят на малките предприятия, които са ги използвали, на фона на общата им численост в страната. Нещо повече, не са високи темповете на растеж на броя на визираните предприятия, а в някои случаи имат и отрицателни стойности. Последното не обнадеждава за скорошна промяна в посока към чувствително увеличаване дела на предприятията, използващи предимствата на ИКТ в управленската си практика. Очевидна е обективната необходимост от специално внимание и предприемане на целенасочени мерки от страна на малките предприятия за посрещане и използване на иновационното предизвикателство на ИКТ, предвид потенциала им за успешно справяне и излизане от кризата. Разбира се, не трябва да се подценяват ангажиментите на държавата за създаване на подходящи благоприятни условия повече малки предприятия да се възползват от предимствата на ИКТ за адекватно решаване на съвременните проблеми на управлението на техния бизнес.

Използвана литература

- Анализ на състоянието и факторите за развитие на МСП. ИАНМСП, НОЕМА, 2011.
- Иновациите (Европейски, национални и регионални политики). ФПИК- ARC FUND, С., 2008.
- Конкурентоспособността на България намалява, февруари, 2012
<http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=4098311>

ИНОВАТИВНОСТ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА МЕБЕЛИ

Характеризиран е приносът на иновационната активност на МСП в България в конкретен бизнес-сектор – дървообработваща и мебелна промишленост, с акцент върху мебелния сектор. Използвана е официална статистическа информация от НСИ за иновативни мебелни предприятия. Тенденциите в иновативността на МСП са изведени на основата на анализ на тази информация, както и на анализ на данни от квотна извадка от мебелни предприятия и на 16 предприятия, носещи знака “Проверени български мебели”.

JEL: 031; L73

Увод

Актуалността на това изследване се обуславя от трайно нарастващата роля на малките и средните предприятия (МСП) в икономиката на България и на ЕС. Иновацията е изключително важна за МСП, тъй като предоставя възможност за придобиване на конкурентно предимство, по-силно от онова, базиращо се на цената.

Предприемачите и мениджърите на МСП познават добре състоянието им, но изпитват сериозни затруднения при вземането на стратегически решения за създаване и внедряване на новости. От една страна, те са принудени сами да създават и осъществяват иновации, за да решат въпросите не на своето развитие, а на своето оцеляване. От друга страна, е трудно да се оценят потенциалът и конкурентните предимства на отделните предпоставки, необходими за създаването на успешна иновация.

¹ Диана Иванова е проф. д.ик.н. в Лесотехнически университет, e-mail: digl@abv.bg.

² Радостина Попова е гл. ас. в Лесотехнически университет, e-mail: radost.k.popova@abv.bg.

1. Особенности на иновативността на МСП

1.1. Роля на МСП в икономиката на страната

В България съществуват традиции в развитието на МСП, тъй като това е била преобладаващата форма на организация в стопанството за периода от Освобождението до започналите през 1947 г. процеси на национализация, колективизация и централизация на икономиката.

Развитието на МСП през периода 2005-2010 г. показва следните важни тенденции и особености (ИАНМСП, 2011):

- Броят им нараства (315 850), докато този на големите предприятия намалява.
- Значението на МСП по отношение на заетостта се увеличава.
- Делът на микропредприятията в заетостта се повишава до 29%, докато този на малките и средните намалява.
- Приносът им в добавената стойност е 62%.
- МСП изостават по конкурентоспособност в сравнение с големите предприятия с около два пъти по-ниска производителност, по-малка норма на печалба и по-ниско равнище на работна заплата.
- Микропредприятията преобладават във всички икономически дейности.
- 2 до 7 пъти по-нисък коефициент на производителност на труда в сравнение с новоприетите страни-членки на ЕС и 15–30 пъти по-нисък от страните в ЕС–15.
- Изпреварващ принос на дела на брутните инвестиции в добавената стойност от страна на МСП — 63 спрямо 37% при големите предприятия.
- Ниска иновационна активност, най-иновативни предприятия – в сферата на производството.
- Едва 10% от МСП имат достатъчно средства да финансират иновационна дейност.

МСП като обект на управление се отличават с гъвкава организационно-управленска структура, работят в условията на висок риск и неустойчивост и следователно проявяват по-голяма приспособимост към външната среда и възприемчивост към иновациите. На практика тяхната основна дейност е

новаторство, творчество, избор и осъществяване на нестандартни рискови подходи.

Барьерите по отношение на иновативността на МСП са свързани на първо място с техните ограничени ресурси, в т.ч. и малките финансови възможности, но успехът им в тази област е продиктуван от стремежа им към оцеляване.

1. 2. Основни понятия и определения

С оглед изясняване и разграничаване на основните понятия, свързани с иновационната дейност в предприятията, е необходимо да се определят различията между понятията „иновация“, „иновационен процес“, „иновативност“ и „иновационна активност“.

Термините „иновация“ и „иновационен процес“ са идентични, но не са еднозначни. **Иновационният процес** е свързан със създаването, усвояването и разпространението на иновациите (Танева, 2006).

Иновационната активност на фирмите показва дела на иновативните предприятия, които обхващат продуктовете иноватори, процесните иноватори, както и предприятията с незавършена и преустановена иновационна дейност.

За характеризиране на иновационната активност на предприятията се използва понятието „**иновативност**“ – способността и готовността на предприятието да провежда иновационна дейност (Танева, 2006). В този смисъл при анализа и оценяването на иновативността на МСП е необходимо, от една страна, да се открият предпоставките (факторите), а от друга – сферите (областите на иновиране).

Иновационната дейност и научноизследователската и развойна дейност (НИРД) също не са еднозначни понятия. НИРД включва всяка творческа работа, която се провежда систематично с цел да се увеличи обемът на знанията, вкл. познанието за човека, културата и обществото, както и използването на този обем от знания за нови приложения. НИРД обхваща фундаментални и приложни изследвания и експериментални разработки. Провеждането на НИРД в предприятията изисква редица налични ресурси – финансови, кадрови и информационни. За малките предприятия закупуването на използвани в отрасъла машини или софтуерни продукти за управление на производствените процеси например е проява на нововъведение за съответната фирма (НСИ).

Едно предприятие може да направи много видове промени в своите методи на работа, средствата на производство и видове продукция, които да подобряват производителността и/или търговските му постижения. В този смисъл в зависимост от сферата, в която се реализират, нововъведения могат да се правят както в производството, така и в управлението. Тези нововъведения зависят от ресурсите (материални, капиталови, човешки и информационни) на

предприятието, които могат да бъдат използвани за иновационни процеси – т.нар. **иновационен потенциал**.

Крайната цел на нововъведенията за предприятията е увеличаване на печалбата, разширяване на пазарния дял и осигуряване на устойчивост на фирмата (Чобанова, 1999).

2. Области и видове нововъведения

Различните класификации на фирмените иновации отразяват проявлението им, степента на новост и подбудите при тяхното осъществяване.

В зависимост от това официално приетата и използвана в ЕС класификация на фирмените иновации ги разделя на 4 вида (области) новости, които могат да бъдат направени в едно предприятие: продуктови, процесни, организационни и маркетингови (Oslo Manual, 2005).

Продуктовата иновация представлява реализирането на пазара на стока или услуга, която е нова или значително усъвършенствана по отношение на нейните характеристики, предназначение и използване, софтуер, компоненти, материали, подсистеми, техническа спецификация и други функционални характеристики. Не се третира като продуктови иновации чисто естетическите промени в стоките, както и обикновените препродажби на нови стоки, които изцяло са създадени и произведени от други предприятия. Използването на нови материали в производството се свързва с повишаване на качеството, оптимизиране на транзакционните разходи и на съотношението „качество-цена“. Резултатите от продуктови иновации могат да бъдат измерени като процент от продажбите, получени от нови или подобрени продукти.

Процесната иновация представлява внедряването на нови или значително усъвършенствани: производствени процеси, методи за доставка и спомагателни дейности (счетоводни, компютърни и др.), свързани с производството на стоки и услуги. Това включва значителни промени в техниката, оборудването и/или софтуера. Пример за нови методи на производство е прилагането на нови средства за автоматизация на производствената линия или компютърни програми за автоматизирано проектиране. Процесните иновации могат да бъдат предназначени за намаляване на разходите за единица продукт на производство или доставка, повишаване на качеството или предоставянето на нови или значително подобрени продукти.

Организационните иновации са нови методи на вътрешна организация и на взаимоотношенията с други организации, които преди това не са били използвани. Те трябва да са резултат от решения, взети от ръководния състав на предприятието. Не трябва да се отчитат като организационни иновации сливанията и придобиванията на други предприятия, дори и когато са

осъществени за първи път. Те включват например внедряване на нови практики за подобряване на обучението и обмена на знания във фирмата, система за квалификация и развитие на служителите, СУК и др.

Маркетинговите иновации представляват прилагането на нови маркетингови концепции, стратегии и инструменти, които не са били използвани преди и се различават значително от досегашните. Това включва нововъведения по отношение на комерсиализацията на продукта – представяне, пласмент, ценообразуване и др. Промените на дизайна на продуктите се отнасят до нововъведения във формата и вида, които не изменят съществено функционалните или потребителските характеристики на продукта, в противен случай става въпрос за продуктови нововъведения. Не се включват сезонните, регулярните и други текущи промени в маркетинговите методи.

Екоиновациите са нов или значително усъвършенстван продукт (стока или услуга), процес, организационен или маркетингов метод, който допринася за опазването на околната среда.

Иновационното сътрудничество представлява активно участие в съвместни иновационни проекти, които се осъществяват заедно с други предприятия и организации. Обикновеното наемане на работна сила, без активно участие в иновационните проекти не се смята за сътрудничество.

Целта при въвеждането на новия продукт или процес на пазара е получаване на финансова изгода от направеното нововъведение. Основните икономически показатели, които се използват, са:

- дял на приходите от продажбите на продукта/процеса в общия обем на приходите (%);
- дял на приходите от износ на продукта/процеса в общия обем на износа (%).

Основните видове иновации, осъществявани от МСП като специфичен обект на управление, са обобщени в табл. 1.

Независимо от различните **признаци, по които се класифицират иновациите**, отделните видове имат тясна взаимовръзка. Продуктовите иновации често влияят на производствените процеси или организационните условия. Чрез процесните иновации едновременно могат да се създадат и необходимите технически предпоставки за продуктови иновации. И докато продуктовата е насочена към постигане на резултат от дейността, процесната иновация е ориентирана към повишаване на ефективността на производствения процес. Именно тези две групи са основното конкурентно предимство по отношение на иновациите за предприятията.

Таблица 1

Основни показатели за измерване на иновациите в МСП

Група	Област на нововъведение (3-год. период)	Основни показатели за иновационна активност
Технологични иновации	Продуктови иновации	• Дял на иновативните предприятия, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара или нови за предприятието • Дял на оборота, реализиран от нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара • Дял на оборота, реализиран от нови или усъвършенствани продукти, нови за предприятието
	Процесни иновации	• Дял на иновативните предприятия, въвели нови машини, съоръжения, техника и екипировка, свързани с иновации • Дял на иновативните предприятия, въвели нови софтуерни продукти (производствени и спомагателни) • Дял на иновативните предприятия, придобили външни знания (патенти, лицензи, търговски марки, дизайн ноу-хау, консултации)
Нетехнологични иновации	Организационни иновации	• Дял на иновативните предприятия, въвели нови бизнес-практики • Дял на иновативните предприятия с нови методи на организиране на външните отношения • Дял на иновативните предприятия, въвели нови методи и системи на организация на работата и вземането на решения
	Маркетингови иновации	• Дял на иновативните предприятия, въвели нови начини на представяне или продажба (например продажби на лизинг или въвеждане на електронен каталог, визуализация) • Дял на иновативните предприятия с нововъведения по отношение на дизайна и опаковането • Дял на иновативните предприятия, въвели нов начин на ценообразуване
	Еко-иновации	• Дял на иновативните предприятия с внедрени или усъвършенствани процедури по опазване на околната среда • Дял на иновативните предприятия, осъществили екоинновации, свързани с производството • Дял на иновативните предприятия, осъществили екоинновации, свързани със следпродажбеното използване

Трудно и дори невъзможно е предприятията да извършат всички видове иновации в много кратък период – това се случва при радикалните иновации, които рядко могат да се планират и финансират от държавата. Държавната политика трябва да е насочена към подкрепа предимно за постепенните иновации спрямо съответните нива на развитие на фирмата.

3. Измерване на иновационните дейности в МСП

Измерването на иновационните процеси в предприятията е една от най-трудните задачи при изследване на нововъведенията. Определянето на показателите за анализ на иновационната активност има изключително значение за събирането на информация и вземането на адекватни управленски решения на микроравнище.

Предпоставките за иновационна активност на производствените МСП са свързани главно с (Kanter, 1999):

- *големина на предприятието* (иновационната активност нараства с увеличаване на броя на заетите в предприятието);
- *възраст на машините и оборудването* (иновационната активност е по-голяма в предприятията с по-нови машини и оборудване, и обратно – намалява с остаряването на оборудването);
- *образование и квалификация на предприемача* (иновационната активност зависи от предприемаческата култура и опит, включващи склонност към нововъведения);
- *достъп до финансиране* (иновационната активност нараства с облекчаването на достъпа до финансиране, и обратно – намалява с ограничаването му).

Съществуват различни показатели и методологии, които трябва да бъдат приложени цялостно, за да се опише развитието на иновациите в предприятието.

На фирмено равнище иновационната дейност най-често се измерва чрез направените нововъведения (за съответната фирма или за пазара) в четирите групи – продукти, процеси, организационни и маркетингови иновации. Интелектуалната защита (на интелектуалната собственост) на продуктовете и процесната иновация се осъществява чрез патент, лиценз, търговска марка или дизайн.

Съществуват две основни **възможности за фирмата за осъществяване на иновационна дейност**:

- да инвестира в творчески дейности за разработване на вътрешни иновации, самостоятелно или във връзка с външни партньори, или
- да приеме иновации, разработени от други фирми или институции като част от процеса на дифузия (разпространение на иновациите).

Тези два варианта предлагат множество комбинации – фирмата приема организационните иновации, разработени от друга фирма, или избира да функционира със своите методи на работа, да се адаптира към нови производствени технологии и др. Създаването и приемането на нововъведения може да включва и интензивно обучение и взаимодействие с други участници или минимални външни взаимоотношения.

3.1. Състояние на проблема в ЕС

Европейското иновационно табло (European Innovation Scoreboard) представя резултати от иновационни изследвания (Community Innovation Survey) в ЕС – инструмент на ЕК за оценка и сравнение на иновациите в държавите-членки. През 2011 г. то е преименувано на *Иновационно табло на Съюза* (Innovation Union Scoreboard) вследствие на създаване на инициативата «Съюз за иновации» в рамките на Стратегията «Европа 2020» и в голяма степен следва методиката на предишни издания (използвайки данни главно на Евростат). Иновационната дейност в Европа се представя с помощта на *обобщен индекс на иновациите* (SII), отразяващ иновационното представяне на страните. Базирайки се на индекса, страните-членки попадат в четири групи: **иновационни лидери** – Дания, Финландия, Германия и Швеция; **иновационни последователи** (страни със средни резултати) – Австрия, Белгия, Кипър, Естония, Франция, Люксембург, Исландия, Словения, Обединено кралство; **умерени иноватори** – Чехия, Гърция, Угария, Италия, Малта, Полша, Португалия, Словакия, и Испания; **държави със скромни резултати** – България, Латвия, Литва и Румъния.

Средното равнище на представяне е комплексен показател за класиране на страните-членки и приема стойности от 0 до 1. Изготвянето е на базата на 25 показателя по три критерия, групирани в 8 области (Hollanders, 2011):

- **Благоприятните условия** са основните двигатели на иновациите, външни за фирмата, и включват 3 измерения – *човешки ресурси, отвореност на изследователските системи и финансиране и разходи*.
- **Фирмените дейности** за отчитане на иновациите на фирмено равнище – разграничение между 3 измерителя – *инвестиции (НИРД и не-НИРД), връзки и предприемачество и интелектуални качества (ПИС)*.
- **Резултатите** отразяват последиците от иновационните дейности на фирмите – отличава 2 измерения – *иноватори и икономически ефекти*.

4. Проучване на иновационната дейност на МСП от мебелния сектор, 2009-2011 г.

Резултатите от иновационната дейност на българските МСП (EUS 2010) показват по-ниски нива на иновативност от средноевропейските и под 1/3 от МСП в България са иновативни (Hollanders, 2011).

- МСП, осъществяващи технологични иновации – над 20% (ЕС-27 – 34%).
- МСП, осъществяващи нетехнологични иновации – под 20% (ЕС-27 – 40%).

Иновативните МСП, осъществяващи вътрешни иновации, са едва 17% от всички предприятия в страната, докато за ЕС-27 30% от предприятията са направили вътрешни за тяхната фирма нововъведения.

Същевременно проучвания на ФПИК³ показват, че след 2008 г. българските МСП значително повишават иновационната си активност поради увеличение на организационните и маркетингови нововъведения. Този противоречив факт се дължи на нереалната оценка на българските мениджъри, които отчитат за иновация почти всяко нововъведение в дейността си.

Официалните статистически данни за последния период на изследване показват слаба иновационна активност на МСП, която нараства с размера на предприятията. МСП в България показват ниска производителност на труда и незадоволителна иновационна активност поради факта, че голяма част от тях оперират на местния пазар, където търсенето не е толкова претенциозно.

4.1. Характеристика и структура на мебелния сектор

Производството на мебели включва много етапи и различни отношения между доставчиците на суровини (горско стопанство), ниво на технологии в сектора, машини, съоръжения и т.н. През последните десетилетия новите материали, често използвани в комбинация, все повече допълват традиционните дървени мебели. *Дизайнът* става ключов елемент с все по-нарастващо значение, особено за производителите, което води до по-висока добавена стойност. Производствените *кълстери* използват обща работна ръка и технология, т.е. концентрацията на специализирани доставчици на технологии и труд – водеща в това отношение е Италия.

Въпреки това в индустрията доминира вертикалната интеграция през различните етапи на производствения процес. Потребителският подсектор работи с търговци на дребно/търговски вериги, големи независими

³ Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ежегодно представя доклади за развитие на иновационната система в България и ЕС, базирайки се и на собствени проучвания за иновативни предприятия в страната.

търговци и износители. Големите мебелни предприятия организират световни вериги за доставка и поддоставка.

Производството на мебели има няколко аспекта – производство за домашно потребление, продавани чрез магазини на крайни клиенти и поръчкови мебели.

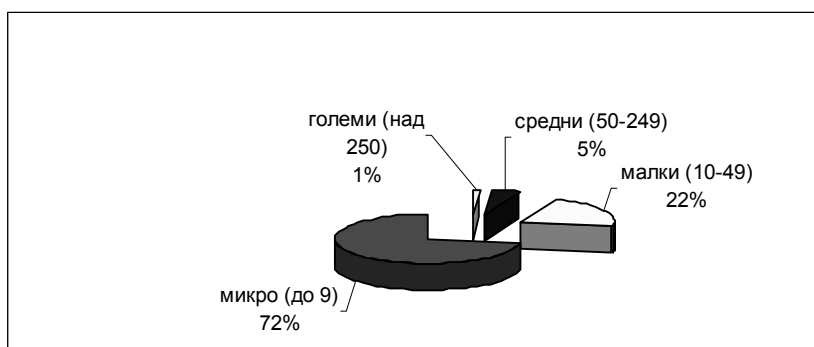
Мебелите се разделят на *мебели за обществение пространства* (училища, банки, хотели и ресторанти, офиси, институции и др. – т. нар. офис мебели) и *мебели за домашно обзавеждане* (кухненски, мека мебел, мебели за всекидневната и др.).

В повечето европейски страни **мебелното производство** съставлява между 2-4% от БВП, като доминират МСП (над 80%). В Германия например преобладават предприятията с повече от 20 заети, средният брой на персонала в немските мебелни фирми е 78, докато в Италия той е 6. Италия е с най-голям дял по този показател (15.1% от заетостта в ЕС), следвана от Полша и Германия съответно с 12% и 11.9%.

По статистически данни около 72% от фирмите в мебелния сектор в България попадат в групата на микро предприятия.

Фигура 1

Структура на мебелните предприятия в България

Източник: Доклад на Браншовата камара на дървообработващата и мебелна промишленост, 2010.

Българските мебелни фирми имат ниска иновационна култура. Те свързват иновациите най-вече с въвеждането на нови технологии и не отдават достатъчно значение на процесните и организационните иновации. В предприятията от сектора с чуждестранна собственост се наблюдава известна динамика при внедряването на иновации, но за изцяло българските фирми липсват такива данни.

Голяма част от българските предприятия от сектора са конкурентоспособни на пазара поради ниската себестойност на крайния продукт. Те все още не са икономически принудени да инвестират в иновации като основен начин за

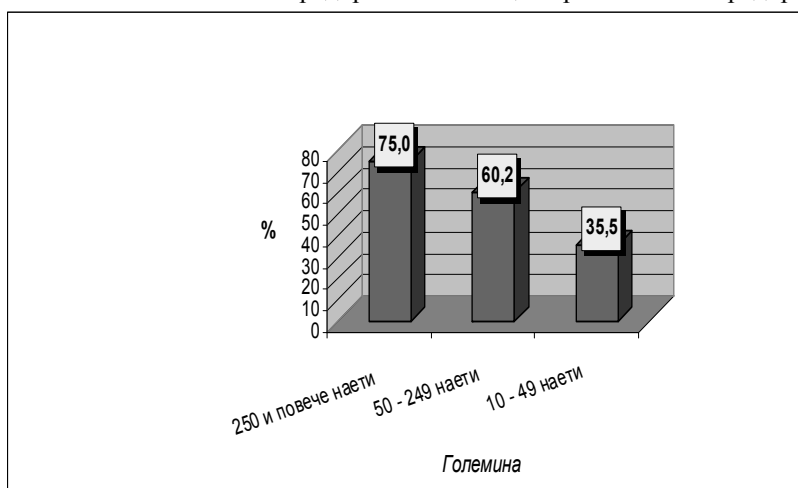
повишаване на тяхната конкурентоспособност. Намалявайки значението на ниските разходи за труд, предприятията имат възможност да подобрят ефективността на вътрешнофирмените си процеси. Успешните иновации носят по-високи приходи, увеличение на продажбите или допълнителна добавена стойност на продуктите. Предприятията се нуждаят от насърчаване и финансова подкрепа за инвестиране в подобен вид дейности. Основните бариери при изпълнението на такива проекти са в няколко аспекта: нарушена връзка „наука-бизнес“, липса на стимули за комерсиализация на научните резултати, остаряла и недобре развита инфраструктура за трансфер на технологии (Федерация на синдикалните..., 2008).

4.2. Резултати от проучвания в сектора

През 2006-2008 г. НСИ провежда наблюдение върху иновационната активност сред предприятия от мебелния сектор в България. 448 от тях са малки и 103 средни по размер. Връзката между големината на предприятията и тяхната иновативност е показана на фиг. 2.

Фигура 2

Дял на иновативни мебелни предприятия от общия брой мебелни предприятия

Резултатите показват, че с нарастване на размера на предприятията иновативността им се увеличава. За сравнение, иновативни сред големите фирми са 75%, т.е. 9 от 12 предприятия с 250 или повече заети са направили някакъв вид нововъведение от порепосочените видове. При малките предприятия този процент е едва 35.5%.

Най-голям дял от иновативните малки и средни фирми имат **продуктови иновации**, следвани от процесни, организационни, маркетингови и еко. Въведените нови за предприятието мебели са доминиращи пред новите за пазара такива. Този резултат показва, че в по-голяма степен българските

мебелни фирми реализират иновативни продукти, които са с ниска степен на новост – типичен резултат за МСП като цяло.

По **основния икономически показател за иновационна активност** – дял от оборота на новите за предприятията и новите за пазара мебели, резултатите са по-ниски в сравнение със средноевропейското равнище от 13%. За изследваните МСП за производство на мебели представянето по този показател е средно 5.4% или над два пъти по-ниско от средноевропейското. По-конкретно дялът от оборота на новите или усъвършенствани мебели, нови за пазара, е 3.05%, а дялът от оборота на новите или усъвършенствани мебели, нови за предприятието – 7.75%.

През 2010 г. Българската камара на дървообработващите и мебелните предприятия инициира програма за прилагане на маркетинговия знак „Проверени български мебели” (ПБМ) с цел ограничаване на сивата икономика в мебелната промишленост и подпомагане на българските потребители чрез прилагане на законите и европейските директиви, отнасящи се за този отрасъл.

Едва 10% от членуващите мебелни фирми (най-вече за производство на маси и столове, корпусна мебел и офис обзавеждане) получават знака, което ги задължава да спазват определени изисквания относно здравето и работата на сътрудниците си, околната среда, както и да гарантират за производството на българска продукция.

Повечето от фирмите с марката ПБМ изнасят своята продукция в Европа и САЩ, притежават сертификат за качество ISO 9001 и предлагат допълнителни услуги на клиентите си като рязане, кантиране, монтаж, транспорт и допълнително опаковане. Резултатите показват, че почти всички фирми работят и на поръчков принцип и имат актуален електронен каталог в своите сайтове.

Таблица 2

Резултати от проучване на нововъведенията в предприятията от ПБМ през периода 2008-2010 г.

Относително висока иновационна активност по отношение на: • Нови и усъвършенствани мебели – почти половината от предприятията (главно усъвършенствани – нови покрития и размери) • Закупени машини, съоръжения и техника – 1/4 • Нови шоурумове – около 1/5 • Над 10% – патентовали свой продукт	Няколко от фирмите са иновирали в: • Компютърни системи за управление на производствените процеси и нови технологии • Реорганизация на производствени процеси • Плащане на лизинг • Ел. магазин и онлайн системи за поръчки • Промяна на име и закупуване на търговски марки • Дизайн
---	--

Обобщения и изводи

Фирмената иновативност като критично условие за конкурентоспособност на предприятията изисква както системен, така и комплексен подход при нейната оценка, при които едновременно с отчитане на икономическия ефект от иновациите и нивата и предпоставките за увеличаване на показателите за оценка на изхода на системата е новостта.

Резултатите от редица проучвания на иновативността на МСП могат да бъдат обобщени в две групи – за МСП в България и за мебелните предприятия в частност:

МСП:

- С нарастване на **размера** на предприятията се повишава и иновационната им активност.
- България е сред **изостаналите** по *индекс на иновативност*.
- Липсват ресурси за осъществяване на **вътрешна НИРД**.
- МСП иновират в **4 основни области** – продуктови, процесни, организационни и маркетингови.
- **Основните 3 цели** на иновационна дейност са: разширяване на асортимента; замяна на остарели продукти; навлизане на нови пазари и увеличаване на пазарния дял.

По отношение на **мебелния сектор** в България, изводите от проучванията показват тенденция, следваща тази за МСП. Направените нововъведения във фирмите с марката ПБМ са предимно леки подобрения на продуктите и закупуване на нови машини и съоръжения. Откриването на нови шоурумове също преобладава сред нововъведенията и е естествен стремеж към налагане на продуктите в условията на икономическа криза за разлика от използването на електронната търговия, която все още не е достатъчно практикувана у нас.

Използвана литература

European Commision, ICT and e-Business Impact in the Furniture Industry, A Sectoral e-Business Watch study by Databank, Final Report, 2008.
Eurostat Pocketbooks, Science, technology and innovation in Europe, 2011 edition.
Hollanders, H., S.Tarantola. Innovation Union Scoreboard 2010 – Methodology report, January 2011.
<http://www.innovation.bg> [Официален сайт на Иновации.бг]
<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=16> [Официален сайт на НСИ]
<http://www.timberchamber.com/index.php36>. [Официален сайт на БКДМП]

- Kanter, R. 1999. From spare change to real change: the social sector as beta site for business innovation. – Harvard Business Review, Vol. 77, N 3, p.122-132.
- Oslo Manual. 2005. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd edition. A Joint Publication of OECD and Eurostat. OECD/EC.
- Pro Inno Europe. 2011. The Innovation Union's performance scoreboard for Research and Innovation – Innovation union scoreboard 2010.
- Rajnish Tiwari, S. Buse. 2007. Technology and Innovation Management, Barriers to Innovation in SMEs: Can the Internationalization of R&D Mitigate Their Effects? – Working Paper N 50, Hamburg University of Technology.
- ИАНМСП. 2011. Анализ на състоянието и факторите за развитие на МСП, С.
- Петров, М., М. Славова. 1996. Иновации – как да превърнем идеята в продукт? Варна.
- Танева, Н. 2006. Иновационен мениджмънт. С.
- Федерация на синдикалните организации от горското стопанство и дървопреработващата промишленост. 2008. Национален доклад за дървообработващата и мебелна промишленост в Република България, PROJECT INNO Trans, С.
- Чобанова, Р. 1999. Бизнес-план за иновационен проект (Методическо учебно пособие), С.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА НАЗЕМНИЯ ТРАНСПОРТ

*Характеризирано е състоянието на наземния транспорт в България от гл.т. на конкурентоспособността и устойчивото му развитие. Открити са факторите, които го определят, и са предложени мерки за преодоляване на негативните тенденции.
JEL: R41*

Устойчивото развитие е обществена ценност, която в съвременните условия изисква определяне на нови цели, стратегии и планове за развитие на всяка една фирма или сектор на икономиката. Тези цели са свързани с подобряване на околната среда и условията на живот.

Устойчивото развитие е начинът на използване на природните ресурси, така че да задоволяват човешките потребности, като същевременно се запазва естественият баланс в околната среда. Целта е тези потребности да могат да бъдат задоволявани както в текущия момент, така и в далечното бъдеще.

Днес устойчивото развитие трябва да бъде централен елемент на политиката за развитие на икономиката на дадена страна, на всеки от нейните сектори с цел постигане на икономически растеж и опазване и подобряване на околната среда.

Устойчивото развитие може да бъде разглеждано от различни аспекти:

- екологични,
- икономически,
- социални,
- управленски.

¹ Даниела Тодорова е доц. д-р във Висше транспортно училище „Тодор Каблешков” – София, e-mail: daniela_dt@abv.bg.

Икономическата и финансовата криза, обхванала света през последните години, показва необходимостта от устойчивото развитие. Основните пътища и насоки за излизане от кризата са стимулиране на заетостта, социална активност на населението, агресивна инвестиционна политика, опазване на околната среда и т.н. Това са и най-важните елементи в политиката за устойчиво развитие, за повишаване ефективността на икономиката, за рационално използване на ресурсите и за по-устойчив начин на живот на хората.

Транспортът е важен елемент за развитието на икономиката на страната и е един от основните ѝ сектори – този на услугите. Икономическата и финансовата криза допринасят за негативните резултати в развитието и устойчивостта на транспорта.

Една от задачите за устойчивото развитие на държавата е изграждането на транспортна система, съответстваща на нуждите и изискванията на обществото както за превоз, така и за чиста природа.

Това е важно, тъй като транспортът и най-вече пътният транспорт влияе отрицателно върху околната среда, като замърсява и уврежда качеството на атмосферния въздух в населените зони, променя глобалния климат, пейзажа и земеделската земя (изграждане на големи транспортни инфраструктурни проекти), създава шум и отпадъци (Министерство на транспорта, 2007).

Преходът към устойчив транспорт у нас е част от стратегическата политика на ЕС в тази област и е насочен към реализирането на три основни стратегии:

1. Намаляване на нуждата от пътнически транспорт.
2. Преход към по-устойчиви средства за транспорт.
3. Увеличаване на ефективността на превозните средства и транспортния поток.

Главният приоритет в стратегическата политика – намаляване на нуждата от пътнически транспорт, съдейства за развитие на мобилността чрез ограничаване на пропътуваните километри. Мобилността е свързана с извършването на ежедневните човешки дейности – работа, покупки, свободно време, социална и културна дейност.

Вторият стратегически аспект е по отношение на стимулиране на използването на по-устойчиви средства за транспорт. Целта е да се даде предимство на мобилност, която произвежда нулеви емисии за кратки разстояния, като ходене пеша, каране на колело и използване на влакове и обществен транспорт за средни и дълги разстояния.

Третият стратегически аспект е свързан с повишаване на ефективността на транспорта. Той включва предприемане на мерки и прилагане на

инвестиционни решения относно технологиите на превозните средства, както и системи за интелигентно управление на трафика.

Основни решения за изпълнение на поставените задачи могат да се търсят в:

- инвестиции в нови превозни средства за устойчив транспорт – влакове, автобуси, трамваи и др.;
- инвестиции за изграждане и разширяване на велосипедна и пешеходна инфраструктура за развитие на устойчива градска мобилност;
- инвестиции в инфраструктурни подобрения за транспорта;
- модернизация на личните автомобили и превозните средства на градския транспорт;
- проучвания в областта на енергийно ефективни технологии;
- реклама и пазарна реализация на по-устойчиви начини за транспорт.

В общата концепция за устойчивото развитие на транспортния сектор в Европейския съюз се споделя мнението, че развитието на транспорта и най-вече на автомобилния може да повлияе негативно върху състоянието на околната среда.

В съответствие с европейската стратегия за устойчиво развитие е изготвена и Национална стратегия за устойчиво развитие на България. Задачите, поставени в нея, целят постигане на устойчив и балансиран дългосрочен икономически растеж.

Осъществяването на поставените в Националната стратегия за устойчиво развитие на транспорта задачи изисква значителни инвестиции за развитието, модернизацията и поддържането на транспортната инфраструктура. Недостатъчните вложения в транспортната инфраструктура през последните десетилетия се отразяват върху обема на изградените нови съоръжения, поддържането на съществуващите в добро експлоатационно състояние, както и върху търсенето на транспортни услуги.

Инвестициите в транспортната инфраструктура, подобряването на условията за превоз и качеството на предлаганата транспортна услуга имат непосредствен пряк ефект върху обема на превозите на пътници и товари. Те оказват силно влияние както за успешното развитие на бизнеса, така и за подобряване на качеството на живот на хората. Подобряването в качеството на услугите от своя страна води до промяна в поведението и решението на потребителите. По този начин се въздейства върху икономическото и

социалното развитие не само на транспортния сектор, а и на цялата икономика (Стратегия за развитие... до 2015).

Необходимо е инвестициите да са съсредоточени върху определен брой приоритети, като в транспортната система тяхната характерна особеност са ефектите, които реализират. Те съдействат за ускорена икономическа интеграция, социална активност на населението и за постигане на устойчиво развитие на сектора. Затова разработването и реализацията на инфраструктурните проекти в транспортния сектор има огромно значение за повишаване на достъпността, заетостта и ефективността, които са част от социално-икономически ефекти на инвестиционните инфраструктурни мероприятия. Инфраструктурните проекти трябва да съответстват на изискванията на директивите за оценка на въздействието върху околната среда.

В условия на икономическа криза тези ефекти са особено важни при формирането и разработването на инвестиционната политика, тъй като спомагат за постигането на ускорено развитие не само на транспортния сектор, но и на цялата икономиката. Разбира се, голямо значение за развитието на транспорта има по-ефективното усвояване на средствата по оперативните програми, чрез които трябва да се осъществяват големи, национално значими инфраструктурни проекти.

Един от основните фактори при определяне на инвестиционните приоритети за развитието на транспорта е изграждането на петте европейски транспортни коридора, преминаващи през територията на България. Нуждата от тях е доказана, защото, от една страна, съдействат за разширяване на пазарния дял на транспортния пазар, а от друга, допринасят за доизграждане и модернизиране на транспортната инфраструктура. Това оказва положителен ефект върху икономическо развитие на страната, защото разкрива нови работни места и съдейства за балансиране на видовете транспорт.

Като европейска държава България си е поставила и се стреми да изпълнява няколко основни задачи за развитието на транспортния сектор:

- интеграцията на транспортната инфраструктура;
- прилагане на европейските стандарти за модерен, екологичен, безопасен и устойчив транспорт;
- адаптиране на националното с европейското законодателството.

Устойчивото развитие на транспортния сектор налага да се използват по-чисти горива и енергия в транспорта. Това изисква да се осъществява ефективна организация на използването на отделните видове транспорт и постигането на баланс между тях. За целта е необходимо да се увеличи електрификацията на железопътната инфраструктура и да се стимулира използването на железопътния транспорт като екологичен.

Икономическото развитие, което е важна предпоставка за конкурентоспособност и сигурност, в България се оценява главно с равнището и темповете на развитие на БВП, а за сравнение с други страни с БВП на човек от населението в стандарта на покупателна способност (СПС) в долари и по-рядко в евро (Славова-Ночева, 2011).

Транспортната дейност оказва съществено влияние върху формирането на икономиката, тя допринася за създаването на почти 30% от БВП на промишлеността и селското стопанство, на 70% от БВП на услугите и 5% – от работните места. Транспортът формира около 7% от БВП (вж. табл. 1). Развитието на транспортния сектор и нарастването на БВП гарантират конкурентоспособност на икономиката на международните пазари.

Таблица 1

Относителен дял на транспорта от БВП (%)

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2007	2010
Относителен дял на транспорта от БВП (%)	4.75	4.21	6.19	6.57	6.58	6.62	6.72	6.21

Източник: НСИ 1991-2011.

Основни елементи на устойчивото развитие на транспортния сектор като икономическите и екологическите приоритети изискват да се отчитат всички фактори, влияещи както върху транспорта, така и върху околната среда и здравето на човека. Целта е да се стимулира развитието на екологичност на транспорт, като транспортната система се насочи към използването на релсовите превози, автобусите и велосипедите.

Водещ в световната транспортна система като най-благоприятен за околната среда е железопътният транспорт. Основните му предимства, които определят и неговите възможности и приоритети за развитие са:

- Изграждането на железопътна инфраструктура изисква много по-малки теренни места в сравнение с автомобилната. Това оказва влияние както върху процедурите по отчуждаване на терените, така и върху стабилността и върху природните дадености.
- Железопътният транспорт отделя по-малки вредни вещества в атмосферата в сравнение с автомобилния, което въздейства пряко върху околната среда и го прави по-екологичен. Голяма част от екологичните предимства на железопътния транспорт се дължат на широкото приложение на електрификацията както в инфраструктурата, така и в използвания подвижен състав.
- По-безопасен е в сравнение с останалите видове транспорт от транспортната система на страната. Благодарение на това железопътния транспорт е предпочитан, особено при на превоза на опасни товари.

- Инвестиционната политика е пазарна ориентация, насочена към развитие на стокообмена и на туризма.
- Привличат се частни финансови средства, способстващи за увеличаване на ефективността на инвестициите.
- Развиват се общоевропейските транспортни коридори и се изгражда единна континентална транспортна система.

За устойчивото развитие на железопътния транспорт е необходимо да се следва политика и да се изпълнява стратегия, целяща опазване и управление на околната среда. Затова е необходимо да се определят и анализират всички източници, имащи вредно въздействие върху човека и околната среда, като замърсяване, шум, електромагнитни излъчвания, ерозия.

Недостатъчно развитият капацитет на транспортната система, състоянието на техническите и оперативните параметри на транспортната инфраструктура и ниският пазарен дял на железопътния транспорт са основните препятствия и предизвикателства пред развитието на транспортния сектор в България.

Характеристика на железопътната инфраструктура по видове линии и тяхната електрификация е показана в табл. 2.

Таблица 2

Железопътна инфраструктура, км			
	2005	2008	2010
Двойни железопътни линии	957	972	969
Електрифицирани	2 880	2 827	2 785
Обща дължина	4 154	4 144	4 098

Източник: НСИ.

За периода 2005-2010 г. се забелязва слаба тенденция към влошаване на разглежданите показатели за електрифицирани линии, както и за общата им дължина. За 2010г. общата дължина на железопътните линии в текущ път възлиза на 4098 км. Участъците с двойна линия са 23.6% от цялата железопътна мрежа, а участъците с единични линии са 76.4%. Електрифицираните линии са 67.9% от цялата железопътна мрежа.

Основните проблеми пред железопътния транспорт, които затрудняват неговото устойчиво развитие, са:

- Транспортният пазар се свива поради сложната социално-икономическа ситуация в страната.
- Националната железопътна мрежа е значително изостанала в сравнение с тази на редица европейски държави.

- Провежданата инвестиционна политика по отношение на железопътната инфраструктура е насочена към частично подновяване и/или ремонтване на отделни отсечки поради намаляване на разходите за извършване на ремонт и поддръжка на железопътната инфраструктура.
- Липсата на финансови ресурси за рехабилитация на железопътните линии и железопътното оборудване води до забавяне на осъществяването на програмите, неспазване на сроковете за рехабилитация и по този начин до намаление на скоростта и лошо състояние на наличния капацитет на железопътната мрежа.
- Технологиите са остарели и изискват големи материални разходи.
- Състоянието на железопътната инфраструктура не позволява поддържане на конкурентни скорости и времеоптимиране.
- Инвестиции за нови мощности или подобряване на технологичното равнище се правят само там, където е налице конкретна необходимост или съществува ясна икономическа обосноваемост.

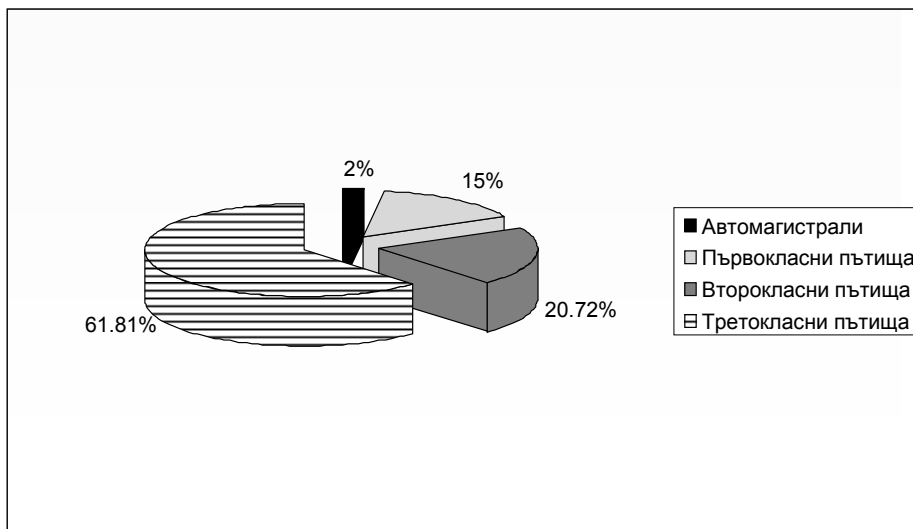
Основен и много силен конкурент на железопътния транспорт е автомобилният. Възможностите за устойчиво развитие на автомобилния транспорт поставят на дневен ред изпълнението на няколко основни задачи, които се отличават с особен приоритет:

- либерализация на транспортния пазар;
- повишаване на безопасността;
- по-бързи темпове на обновяване на автопарка с автомобили, отговарящи на европейските екологични норми;
- засилена периодична проверка на двигателите на превозните средства за оптимизиране на горивния процес;
- стимулиране на иновациите и инвестициите за модернизиране на автопарка;
- ограничаване на вноса на автомобили, които не отговарят на европейските екологични норми;
- насърчаване на екологично чистия транспорт;
- подобряване на качествения контрол и ефективността на обществения транспорт.
- доусъвършенстване на правната система.

За устойчивото развитие на транспортния сектор освен състоянието на автопарка голямо влияние оказва и състоянието на пътната инфраструктура. Нейната модернизация и обновяване са неотложна необходимост за осигуряване на устойчиво развитие на транспортния отрасъл.

Фигура 1

Относителен дял на пътищата от общата републиканска пътна мрежа, 2010 г.

Поради непрекъснатия недостиг на финансови средства ремонтването и обновяването на пътната инфраструктура се извършва със забавени темпове. По много маршрути има ограничаване на пропускателния капацитет на пътната мрежа. Техническите характеристики на повечето пътища не отговарят на европейските стандарти, което води до неефективно използване на инфраструктурата. Значителна част от пътната мрежа е в незадоволително състояние, което създава предпоставки за възникване на транспортни произшествия. От автомагистралите нито една не е завършена докрай.

За подобряване състоянието на пътната инфраструктура е необходимо да се изпълнят няколко основни стратегически цели:

- доизграждане на автомагистралите в Република България;
- реконструкция и рехабилитация на пътни отсечки по направление на Трансевропейските транспортни коридори и в рамките на участъците на мрежата TINA на територията на страната;
- подобряване и уеднаквяване на транспортно-експлоатационните показатели на основни пътища от републиканската пътна мрежа чрез реконструкции и рехабилитации;

- интеграция на националната пътна инфраструктура в развитата пътна мрежа на страните от ЕС (Стратегия за развитие... до 2015).

По-голямата мобилност в градовете оказва и своето негативно влияние върху уличното движение. Много често се получават задръствания, и то не само в час “пик“. Това е и един от основните проблеми в съвременния град. Задръстванията са свързани с редица отрицателни икономически, социални, здравословни и екологични последици, разрушаващи естествената и градската среда. Те водят до загуба на време, изнервено състояние на шофьори и пътници, предпоставки за чести аварии, както и замърсяване на околната среда. Градското движение е причината за 40% от емисиите на CO₂ и 70% от емисиите на другите замърсители, произлизащи от сухопътния транспорт.

За ограничаване на задръстванията могат да се приложат различни мерки:

- насърчаване на ходенето пеш и използването на велосипеди;
- оптимизиране на използването на лични автомобили;
- оптимизиране на градския транспорт;
- използване на интелигентни транспортни системи.

Целта на устойчивото развитие е да съдейства за опазването на околната среда. Основните проблеми са свързани със замърсяването на въздуха и шума от транспортните средства.

Възможните решения за устойчивото развитие на обществения транспорт по отношение на опазване на околната среда трябва да се търсят в следните насоки:

- усъвършенстване на технологията на двигателите с вътрешно горене;
- използване на чисти и енергийно ефективни автомобилни технологии и алтернативни горива;
- въвеждане на зони без автомобили;
- увеличаване на велосипедните алеи;
- повече спортни площадки и зелени места – паркове, градинки;
- изграждане на подземни паркинги за автомобилите;
- насърчаване на масовото въвеждане на нови технологии на пазара чрез икономически и неикономически инструменти.

Устойчивото развитие на транспорта изисква постоянна модернизация както на транспортната инфраструктура, така и на самите транспортни средства. Това са и главните и с особен приоритет задачи, чието изпълнение ще допринесе за развитието на модерна и сигурна транспортна система.

Формирането на стратегия и транспортна политика, съответстваща на новите икономически тенденции, предполага отчитане на разнородни по своя характер фактори. Те създават фундаментална рамка, в която трябва да функционират и да се развиват българските транспортни фирми. Основните елементи на тази рамка са насочени към провеждането на конкретна национална политика, която ще привлече чуждестранни инвестиции, към нова законова и правна уредба, реализирането на стратегически проекти и еврохармонизация. Крайната цел е конкурентоспособност и устойчивост на българската транспортна система.

Използвана литература

- Министерство на транспорта. 2007. Развитие на устойчива транспортна система в Република България до 2020 г. С.
- Секторна оперативна програма „Транспорт” 2007-2013.
- Славова-Ночева, М. 2011. Сигурност и конкурентоспособност. – Механика Транспорт Комуникации, N 3.
- Статистически справочник, НСИ [www.nsi. Bg](http://www.nsi.bg)
- Стратегия за развитие на транспортната инфраструктура на Р. България до 2015 г. www.mtc.government.bg/upload/docs/Transportna_Infrastructura.doc
- Стратегия за развитие на транспортната система на РБ до 2020.
- Стратегия за устойчиво развитие на България, 2007.
- Тодорова, Д. 2009. Отражение на финансовата криза върху железопътните услуги. – Механика Транспорт Комуникации, N 3, с. III-73-78.
- Тодорова, Д. 2011. Индикатори за измерване на устойчивото развитие на наземния транспорт. – Бизнес посоки, N 1.
- Холдинг “Български държавни железници” ЕАД.
- “Център за градска мобилност” ЕООД.

РОЛЯ НА ИНОВАЦИИТЕ ЗА ПОВИШАВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Представено е значението на иновациите сред останалите фактори за повишаване на конкурентоспособността на българските предприятия. Това е постигнато чрез систематизация на резултатите за България от съществуващите анализи и изследвания на бизнес-средата, както и чрез провеждането на допълнително самостоятелно проучване на операциите и стратегиите на българските фирми, факторите, компонентите, индексите и показателите, характеризиращи иновациите са сравнени по степен на проблемност с останалите елементи на средата и на фирмените операции и стратегии. Сред основните резултати от изследването се откроява потвърждаването на водещите теоретични постановки в областта на конкурентоспособността на етапа на развитие, на който се намира България и предвид фазата на икономическия цикъл на световната и националната ѝ икономика, иновациите са важен, но не и основен приоритет за повишаване конкурентоспособността на българските фирми в средносрочен период.

JEL: H12; L1; M0; O3; Z18

Световната икономическа криза постави на преден план възможностите за постигане на висока конкурентоспособност на микроравнище в национален мащаб и на равнище регионални обединения. Тя наложи преоценка, преосмисляне и формиране на нови национални и наднационални политически насоки за повишаване на микроконкурентоспособността. В тази ситуация България се намира в особено положение – от една страна, като член на политическо и икономическо обединение от държави с амбиции за световно лидерство в областта на базираната на знанието конкурентоспособност, а от друга, като една от държавите с най-нисък БВП на глава от населението и с най-нисък иновационен потенциал сред останалите членки на това обединение.

Реформаторската програма на Европейския съюз от 2000 г. – Лисабонската стратегия не съумя да изпълни своето основно предназначение, а именно чрез изпълнението ѝ Съюза да се превърне в най-динамичната и

¹ Надежда Иванова е експерт в Министерство на икономиката, енергетиката и туризма, e-mail: nnivanova@abv.bg.

конкурентоспособна икономика в света към 2010 г. Факт е, че през 2010 г. по-голямата част от държавите-членки, включително и България, са далеч от постигането на заложените в стратегията цели. Провалът на тази стратегия, без реалното публично отчитане на причините, които пречат на ЕС от постигането на нейните приоритети и механичната ѝ замяна със стратегията за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (ЕВРОПА 2020) логично повдига въпроса до каква степен е възможна и най-вече полезна и рентабилна, реализацията на целите на тази втора обща стратегия в условията на криза за страни на по-нисък стадий на икономическо развитие, спрямо средното равнище за съюза, каквато е България.

Членството на страната ни в ЕС, освен допълнителните разходи, свързани с изпълнението на целите на ЕВРОПА 2020 в национален мащаб, има и своята по-висока цена. Многостранните ангажменти на страната пречат на възможностите за протекционизъм в годините на рецесия и възстановяване. В допълнение на това самото еврочленство, предполага свободно движение на стоки, хора и капитали в рамките на Съюза и доведе до допълнителна либерализация на търговията спрямо пазарите на трети страни в условия на криза.

В този контекст възниква въпроса за значението на иновациите за повишаване конкурентоспособността на предприятията в българските условия, при конкретния стадий на развитие и фаза на икономическия цикъл, на които се намира страната.

Тезата, че иновациите са важни за повишаване конкурентоспособността на предприятията в България сама по себе си не е достатъчна, поне не и отчитайки постулатите на основните направления в теорията за конкурентоспособността и резултатите от изследванията за страната. Според един от авторите на Доклада за глобална конкурентоспособност – Майкъл Портьер степента на развитие е водеща за дефиниране на основните фактори, определящи политическите действия в областта на конкурентоспособността. Съгласно методологията на Световния икономически форум (WEF), България все още попада в групата на страните, за чието конкурентоспособно развитие от ключово значение са факторите, имащи отношение към ефективността, а не към иновациите, както е за по-голямата част от държавите-членки на ЕС.² Същевременно сред основните тези на директора на Международния институт за развитие на управлението (IMD) проф. Стефан Гарели е, че политическите мерки в областта на конкурентоспособността трябва да бъдат съобразени с икономическия цикъл. Неговите възгледи относно това кои са конкурентоспособните продукти съгласно потребителските предпочитания в различните фази от икономическия цикъл се изразяват в следното: при

² В т.ч. съгласно последния доклад на Световния икономически форум, за Австрия, Белгия, Кипър, Чехия, Дания, Финландия, Франция, Германия, Гърция, Ирландия, Италия, Люксембург, Малта, Холандия, Португалия, Словения, Испания, Швеция и Великобритания (Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, p. 11).

низходяща фаза на цикъла (в каквато в момента се намира България) потребителите все повече се влияят в своя избор от цената на продукта и все по-малко от качествените му, базирани на знание, характеристики.

В този контекст, предвид конкретните условия и стадия на развитие на България, е важно да се оцени ролята на иновациите за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия в средносрочен период с оглед определяне на точното място, което те би трябвало да заемат сред приоритетите на текущата национална политика на страната за повишаване на микроконкурентоспособността.

Целта тук е да се представи значението на иновациите *сред останалите фактори за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия*. Във връзка с това е необходимо да се изпълнят следните основни **задачи**:

1. Да се открие значението на иновациите *сред факторите на бизнес-средата* за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия;
2. Да се представи ролята на иновациите *сред останалите процеси вътре в предприятията* конкретно за България, от гл.т. на конкурентоспособността;
3. да се отчете *мястото на иновациите в политиката за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия* (чрез представянето на конкретни препоръки при формирането на една такава политика).

За изпълнението на целта в рамките на публикацията е представена ролята на иновациите за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия сред останалите фактори на бизнес-средата чрез проследяване на резултатите от четирите основни периодични изследвания в областта на конкурентоспособността, правени за страната, а именно: ползват се резултатите от първото и единствено по рода си национално българско изследване, чиято методология е изработена от Министерството на икономиката и енергетиката и туризма (МИЕТ), от изследването за напредъка на държавите-членки на ЕС по изпълнение на целите от Лисабон (The Lisbon Review), от изследване, проведено сред най-големите, най-динамичните и най-отворени икономически държави за улеснение на чуждестранните инвеститори (Годишника за световна конкурентоспособност – WCY на IMD) и от най-мощното изследване на конкурентоспособността (Доклада за глобална конкурентоспособност – GCR на WEF). Изследванията, чиито резултати са обобщени и анализирани в публикацията са базирани на различни методологии. Използвани са данни от момента, в който България фигурира в посочените изследвания. На базата на сравнението на получените резултати в средносрочен период от отделните провеждани до момента проучвания е

изведена ролята на иновациите сред останалите синтезирани области на средата в контекста на конкурентоспособността на българските фирми.

За определяне ролята на иновациите сред останалите процеси вътре в самите предприятия са използвани резултати от проведено през периода 1 юли – 30 септември 2010 г. самостоятелно емпирично изследване сред 100 български фирми. Включването на предприятията в рамките на проучването е осъществено въз основа на два основни индикатора, а именно – предмет на дейност и размер на предприятието, като са обхванати представители от всеки от шестте района за планиране. Определянето на ролята на иновациите се основава на съпоставка на получените резултати на показателите, имащи пряко отношение към иновационния процес вътре в предприятията с тези с косвена роля за нововъведенията, разпределени по групи дейности за всеки един от елементите от веригата на стойността на Майкъл Портър.

Въз основа на получените резултати за ролята на иновациите на макро- и микроравнище в контекста на микроконкурентоспособността конкретно за България са представени препоръки, които биха могли да бъдат използвани при формирането на българската национална политика за повишаване на конкурентоспособността.

Подходът, на който се основава тази разработка при определянето степента на приоритетност на иновациите сред останалите фактори на фирмената конкурентоспособност се основава на допускането, че колкото по-ниска е оценката спрямо останалите елементи на средата, респ. на дейностите в предприятието, толкова по-проблемен е конкретният елемент и съответно той би трябвало да се приоритизира в по-голяма степен сред останалите елементи в рамките на националната политика за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия.

1. Значение на иновациите сред факторите на бизнес-средата за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия

Мястото на иновациите сред факторите на бизнес-средата за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия може да бъде проследено чрез таблица 1, в която са показани в синтезиран вид резултатите за отделните стълбове, фактори и групи индикатори, включени в състава на изследванията на Световния икономически форум, на Института за развитие на управлението, на Прегледа за изпълнението на целите от Лисабон и на МИЕТ.

Таблица 1

Мястото на иновациите сред факторите на бизнес-средата за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия

GCI/NGCI на WEF (ср. ст. за 2004-2009)		WCY на IMD (ср. ст. за 2006-2009)		The Lisbon Review (ср. ст. за 2004-2008)		МИЕТ (ср. ст. за 2001-2008 г. – количествен индекс)		
Съдеб	Ср. ст.	Фактор	Ср. ст. на претегленото място за периода	Измерение (подиндекс)	Ср. ст.	Групи индикатори	Вериген индекс	
							2005/база 2001=100	2008/база 2006=100
Иновации	2.79	Управленски практики	91	Иновации и R&D	2.97	Макроикономическа среда	108.13	98.75
Инфраструктура	3.13	Финанси	88	Устойчиво развитие	2.99	Ефективност на публичните институции	105.89	102.20
Размер на пазара	3.16	Производителност и ефективност	87	Информационно общество	3.11	Ефективност на бизнеса	106.70	100.99
Институции	3.17	Научноизследователска инфраструктура	87	Социално включване	3.18	Качество на човешките ресурси	102.07	101.42
Технологична готовност	3.32	Здравеопазване и околна среда	81	Либерализация	3.55	Инфраструктура	117.44	106.57
Развитие на бизнеса	3.62	Базисна инфраструктура	80	Бизнес среда	3.82	Технологично равнище и иновационен потенциал	103.06	106.84
Ефективност на стоковите пазари	3.81	Национална икономика	74	Свързани индустрии	3.83			
Развитие на финансовите пазари	3.97	Бизнес законодателство	74	Финансови услуги	3.85			
Висше образование и обучение	4.02	Институционална рамка	71					
Ефективност на трудовия пазар	4.08	Трудов пазар	71					
Макроикономическа стабилност	5.00	Отношения и ценности	71					
Здравеопазване и основно образование	6.13	Заетост	69					
		Обществена рамка	69					
		Образование	69					
		Цени	65					
		Технологична инфраструктура	64					
		Фискална политика	52					
		Международна търговия	36					
		Международни инвестиции	32					
		Публични финанси	17					

Източник: Таблицата е съставена от автора въз основа на собствени изчисления и данни от докладите за глобална конкурентоспособност 2004-2005, 2005-2006, 2006-2007, 2007-2008, 2008-2009 и 2009-2010 на WEF; годишниците на световната конкурентоспособност на IMD за 2006, 2007, 2008 и 2009 г.; прегледите на изпълнението на стратегията за конкурентоспособност от Лисабон за 2002-2003, 2004-2005, 2006-2007 и 2008-2009 г.; Анализ на резултатите от системата за мониторинг на конкурентоспособността на икономиката на България и избрани страни от ЕС, МИЕТ, 2007; Конкурентоспособност на българската икономика през 2008, МИЕТ, 2009.

В Доклада за глобална конкурентоспособност на WEF през последните няколко години фигурират 12 основни стълба с индикатори, в т.ч. институции, инфраструктура, макроикономическа стабилност, здравеопазване и основно образование, висше образование и обучение, ефективност на стоковите, трудовия и финансовите пазари, технологична готовност, размер на пазара, развитие на бизнеса и иновации, чиито стойности стоят в основата на формирането на Глобалния индекс за конкурентоспособността (GCI). Съгласно възприетия в случая подход за определяне на степента на приоритетност на иновациите в рамките на българската национална политика за повишаване на конкурентоспособността е осъществено сравнение между средната стойност на подиндекса Иновации за периода 2004-2009 г., спрямо средните стойности на останалите подиндекси, включени в състава на Глобалния индекс за конкурентоспособността конкретно за България.³ Методологията на **Прегледа на изпълнението на целите от Лисабон** от своя страна предполага изчисление на резултатите на отделните държави по осем измерения: информационно общество, иновации, изследване и развитие, либерализация, свързани индустрии, финансови услуги, бизнес-среда, социално включване и устойчиво развитие. Степента на приоритетност на иновациите сред останалите елементи на бизнес-средата в случая би могла да се определи на базата на сравнението между средните стойности за България за периода 2004-2008 г.⁴ на подиндекса иновации, изследване и развитие спрямо средните стойности на останалите подиндекси, които се изчисляват в изследването за същия период. Методологията на **МИЕТ**, от своя страна е по-различна по своя характер. При нея (за разлика от предишните две) се изчислява, не статиката, а динамиката на отделните групи индикатори, определящи конкурентоспособността в сравнение с определена базова година. В случая е използвана само количествената част от изследването на МИЕТ, поради недостатъчната продължителност на качествените проучвания, провеждани от министерството. В публично оповестените доклади са представени два верижни индекса на изменение на групите индикатори – за 2005 спрямо 2001 г. и за 2008 спрямо 2006 г. При проследяването на степента на приоритетност на иновациите спрямо другите фактори на средата, определящи конкурентоспособността в случая са сравнени двата представени верижни индекса за групата индикатори технологично равнище и иновационен потенциал спрямо верижните индекси на останалите групи индикатори, включени в методологията за съответната година. Методологията на **Международния институт за развитие на управлението** не предвижда обособяването на показателите, характеризиращи нововъведенията в отделен фактор, стълб или индекс. Същевременно в изследванията, на които се основава съставянето на годишниците за световната конкурентоспособност са обособени три групи (подфактори) със значителен брой показатели с пряко отношение към иновационния процес. Тези групи са „технологична инфраструктура”, „научна инфраструктура” и „образование” и съгласно

³ 2004 е годината, в която за пръв път се публикуват данни за Глобалния индекс на конкурентоспособността в докладите на Световния икономически форум и съответно за представените в таблицата стълбове (подиндекси) в близък до сегашния им вид.

⁴ От момента, в който страната фигурира в посоченото изследване (2004 г.).

методологията на IMD представляват близо две трети от показателите, включени във фактор Инфраструктура. Големият брой индикатори, включени в проучването и липсата на относителна обособеност на показателите, характеризиращи иновациите в това изследване налагат определянето на мястото на иновациите сред останалите фактори на средата да се основава на оценки, получени въз основа на сравнението на средните стойности на подфакторите „технологична инфраструктура”, „научна инфраструктура” и „образование” с останалите 17 подфактора, на които се базира класирането на страните, съгласно методологията на IMD.⁵

Основни изводи

- Средната стойност на индекса на стълб Иновации, съгласно методологията на Световния икономически форум, за периода 2004-2009 г. действително е най-ниска спрямо средните аритметични на индексите на останалите стълбове за същия период, което съгласно възприетия в настоящата публикация подход поставя иновациите като основен приоритет на политиката за повишаване на конкурентоспособността от гледна точка на средата.
- Подобна е и ситуацията със средната стойност на подиндекса за иновации, изследване и развитие съгласно методологията на Прегледа за изпълнение на целите от Лисабон, който също е с най-ниски средни стойности спрямо останалите подиндекси от това изследване за периода 2004-2008 г.

⁵ Предвид факта, че Годишникът не предвижда извеждането на отделна оценка за всеки от 20-те подфактора, включени в състава на четирите основни фактора, оказващи въздействие върху конкурентоспособността, а в него е представено само относителното място на страните по отделните подфактори спрямо включените в изследването конкурентни бизнес дестинации, отчитайки, че през отделните години, в които България участва в класирането, броят на държавите, с които тя бива сравнявана се променя, при определянето на мястото на иновациите спрямо останалите фактори на средата, включени в изследването се използва следната методика: за да се получи съпоставимост на данните се посочва относителното място на страната сред останалите държави. Това е постигнато чрез претегляне на съответното място, на което се намира България за определен подфактор с общия брой страни, включени в класацията за съответната година и полученият резултат се умножи по 100, и се закръгли до цяло число. Възможните получени „претеглени места” получават стойност от 1 до 100. Тези граници са зададени поради факта, че 61 е максималният брой страни, които са били изследвани през периода и ако дадена държава заема първо място сред 61 страни, то нейното претеглено място по зададената методика не може да бъде по-малко от 1 и съответно за всяка от годините, ако дадена страна по някой от подфакторите заема последно място, или най-лошото възможно класиране, то нейното претеглено място ще бъде 100. Следователно колкото е по-ниска стойността на т.нар. претеглено място, толкова е по-добра относителната позиция на страната спрямо останалите държави по съответния подфактор. В колоната от таблицата са представени изведените средни величини от претеглените места за периода за България за съответния подфактор.

- За разлика от статичния, в динамичен аспект, съгласно методологията на МИЕТ, групата индикатори за технологично развитие и иновационен потенциал, според резултатите за двата верижни индекса, е сред най-проблемните, но не и най-проблемен елемент. Така например, съгласно оповестените от министерството резултати за периода 2001-2005 г. най-малко е подобрението в показателите за качество на човешките ресурси и след това за иновациите, от гледна точка на конкурентоспособността. През периода 2006-2008 г., като ефект от кризата, се наблюдава влошаване на макроикономическите показатели и сравнително по-слабо подобрение на тези, отчитащи ефективността на бизнеса, качеството на човешките ресурси и ефективността на публичните институции. Съгласно резултатите на това изследване в годините непосредствено след присъединяването към ЕС технологичното равнище и иновационния потенциал са най-динамично развиващата се в положителна посока група индикатори, отчитащи конкурентоспособността.
- Съгласно методологията на Института за развитие на управлението също, подобно на методологията на МИЕТ, подфакторите, имащи пряко отношение към иновациите не са сред най-проблемните според резултатите от изследванията. Средната аритметична на средните претеглени места за периода на подфакторите „технологична инфраструктура”, „научна инфраструктура” и „образование” е $(87+69+64):3 = 73,33$, което съгласно възприетия в публикацията подход нарежда подфакторите „управленски практики”, „финанси”, „производителност и ефективност”, „здравеопазване и околна среда”, „базисна инфраструктура”, „национална икономика” и „бизнес законодателство” като значително по-приоритетни в рамките на политиката за повишаване на конкурентоспособността спрямо подфакторите, характеризиращи иновациите. Като единствено по-приоритетно за политиката за повишаване на конкурентоспособността се проявява подобряването на научната инфраструктура. Съгласно резултатите от изследванията на IMD технологичната инфраструктура и образованието са сред областите, за които България има относително най-добро класиране спрямо останалите проучвани държави.

2. Значение на иновациите сред останалите процеси вътре в предприятията конкретно за България, от гледна точка на конкурентоспособността

Мястото на иновациите сред останалите процеси вътре в предприятията конкретно за България, от гледна точка на конкурентоспособността, може да бъде проследено чрез табл. 2.⁶

⁶ Таблицата е съставена по данни от проведено самостоятелно от автора емпирично изследване сред 100 български предприятия, използвайки въпросник, в който разделението на групите въпроси за изследване на бизнес операциите и стратегиите на предприятията в контекста на изучаване на тяхната конкурентоспособност се основава на веригата на стойността на Майкъл Портър.

Таблица 2

Място на иновациите сред останалите процеси вътре в предприятията съгласно
Портървата верига на стойността

1	2	3	4	5	6
Елемент от веригата на стойността	Наименование на показателя, имащ отношение към иновациите	Формулировка на въпроса от изследването за този показател	Средна оценка на показателя с отношение към иновациите	Средна аритметична на средните оценки на останалите показатели от съответния елемент от веригата	Оценка на ролята на иновациите спрямо останалите дейности вътре в предприятията за повишаване конкурентоспособността на българските фирми ($5 - \sum 4i/i$)
Входяща логистика	Степен на уникалност на използваните суровини и материали	Производствения процес на Вашето предприятие предполага използването на 1=стандартни – 5=уникални суровини и материали	2.95	$(4,02+4,5+3,68)/3 = 4,07$	1.12
	Степен на създаване на суровини и материали	Във Вашето предприятие разчитате изцяло на 1= закупени от външни източници суровини и материали – 5= суровини и материали, създадени вътре в предприятието	2.84	$(4,02+4,5+3,68)/3 = 4,07$	1.23
Операции	Степен на приложение на процесни иновации	Производственият процес във Вашата фирма: използва 1=трудоемкоинтензивни методи и/или остарели процесни технологии – 5=най-добрата и ефективна процесна технология в световен мащаб	3.61	$(2,98+4,09+2,13)/3=3,07$	-0.54
Изходяща логистика	Степен на вискателност на външните за предприятието участници във веригата на стойността	За пласиране на крайния продукт до потребителите във Вашата фирма: В) 1=към Вашето предприятие има високи изисквания и Ви се налагат условия от страна на външните за предприятието участници във веригата до потребителите (търговци на едро, търговци на дребно) по отношение на качеството и цената на продукцията, която предлагате (в случай, че има такива) – 5= външните за предприятието участници във веригата не налагат свои изисквания и условия на Вашето предприятие по отношение на условията на доставка	3.63	$(4,3+3,76+3,23)/3 = 3,76$	0.13

Маркетинг и продажби	Степен на използване на клиентите като източник на идеи за иновации	При решенията за производство и реализация на продукта във Вашата фирма: А) 1= не изготвяте и не поръчвате изготвянето на пазарни проучвания – 5= винаги се основавате на резултатите от предварително проведени пазарни проучвания	2.77	$(2,63+2,64+2,94+1,77)/4=2,5$	-0.27
	Степен на стремеж към качество, при разработването на фирмени стратегии	Б) разчитате преимуществено на 1=ниска цена – 5= високо качество на продукта	3.13	$(2,63+2,64+2,94+1,77)/4=2,5$	0.63
Обслужване	Степен на обновяване/развитие на продукцията съобразно предпочитанията на клиентите	По отношение на обслужването на клиентите: В) степента, в която осигурявате допълнителна настройка/преработване на продукта съгласно предпочитанията на клиента – 1= не осигурявате такава – 5= осигурявате такава за всеки клиент	2.54	$(4,72+2,34+4,3+4,17)/4=3,88$	1.34
Снабдяване	Степен на използване на най-новите и модерни ДА	По отношение на решенията за дълготрайните активи (ДА) във Вашата фирма: А) закупуването на ДА във Вашата фирма се определя преимуществено 1= от амортизирането на старите – 5= от появата на нова, по-модерна технология	2.06	$(2,24+1,7+1,92)/3=1,95$	-0.11
	Степен на приспособяване на ДА към нуждите на предприятието (степен на уникалност на използваните ДА)	Б) до каква степен приспособявате техниката към нуждите на Вашето производство 1= използвате готова техника без никакви трансформации по нея – 5= използваната техника е уникална и е изцяло съобразена с нуждите на Вашето производство	1.56	$(2,24+1,7+1,92)/3=1,95$	0.39
Развитие на технологията	Степен на използване на най-новата съществуваща технология	По отношение на технологията във Вашата компания: А) 1= технологичното обновление се осъществява през големи периоди – 5= технологията се обновява в момента на появата на по-нова технология	2.15	1,67	-0.48

	Степен на създаване на собствена уникална технология	Б) 1= се придобива изцяло от външни за предприятието източници – 5= разчитате изцяло на собствени източници за създаване на нова технология	1.60	1,67	0.07
	Степен на приспособяване на придобитата чужда технология към специфичните характеристики на компанията/на продукта	В) 1= използвате стандартна технология във Вашата дейност – 5= придобитата чужда технология се приспособява към специфичните характеристики конкретно на Вашата компания и произвеждания от Вас продукт	1.49	1,67	0.18
Управление на човешките ресурси	Степен на участие на служителите като източник на идеи за иновации	Политиката по отношение на служителите, провеждана във Вашата фирма, е: В) 1= служителите не участват в развитието на продуктите – 5= служителите са важен източник на идеи за усъвършенстване на продуктите на предприятието	1.73	$(1,91+1,71+2,3)/3=1,97$	0.24
Фирмена инфраструктура	Степен на осигуряване на адаптивност на предприятието спрямо пазарните промени	Мениджърите във Вашето предприятие: Ж) мениджърите на предприятието осигуряват 1= ниска – 5= висока адаптивност на Вашата компания спрямо пазарните промени	2.36	$(2,04+1,99+1,66+1,79+1,97+1,97+1,51)/7=1,85$	-0.51

Източник: Таблицата е съставена от автора.

В случая в първата колонка от таблицата са посочени елементите от веригата на стойността на М. Портьр⁷, съгласно които са съставени групите въпроси, на чиято основа е проведено изследването. Във втората колонка са посочени показателите с пряко отношение към иновационната дейност на предприятията за всяка една от групите въпроси. В третата колона са представени съответно въпросите към предприятията, въз основа, на които са получени оценките за съответните показатели. В случая е използвана петстепенна скала, при която 5 е най-високата оценка по отношение на конкурентоспособността, а 1 е най-ниската. В четвъртата колонка е посочена стойността на средната аритметична величина на оценките, получени от фирмите за съответния показател. В петата колонка са представени средните аритметични на средните оценки, получени

⁷ Същността и съдържанието на веригата на стойността е подробно описана от М. Портьр в книгата му „Конкурентно предимство”. Porter M., Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance, Free Press, 1985, pp.37-43.

за останалите показатели (нямащи пряко отношение към иновационните процеси във фирмите), присъстващи в съответната група индикатори по елементи на веригата на стойността. Основна за определяне на крайния резултат от това изследване е шестата колонка от таблицата, в която на практика е осъществено сравнение на средните оценки, които са получени за показателите с пряко отношение към иновациите спрямо средните оценки за тези, нямащи пряко отношение към нововъведенията, но отнасящи се за същия елемент от веригата на стойността на Портър, включени в изследването. В случая са представени разликите по редове от резултатите, представени в колона 5 и колона 4. Съгласно възприетия в публикацията подход и методика в тази част от изследването, колкото е по-висока стойността на резултата, получен в колона 6 за съответния показател, толкова този показател, и съответно този елемент от веригата (от гл.т. на иновациите), е по-проблемен и съответно следва да се приоритизира в по-голяма степен в рамките на една политика, провеждана на макроравнище, за повишаване на фирмената конкурентоспособност.

Основни изводи

- Елементите от веригата на стойността на българските фирми, за които показателите за иновации са с по-високи оценки от средните равнища на останалите показатели за тези елементи (за които крайният резултат, получен в колона 6 е отрицателно число) са операции и фирмена инфраструктура. Това са единствените елементи от веригата, при които, съгласно възприетия подход и резултатите от проведеното изследване, показателите с пряко отношение към иновациите не са по-проблематични от останалите показатели за конкретния елемент, включени в изследването и съответно в тези области нововъведенията са в по-малка степен приоритетни от гл. т. на политиката за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия.
- За по-голямата част от елементите на веригата на стойността (в т.ч. входяща логистика, обслужване, развитие на технологиите, управление на човешките ресурси, изходяща логистика, снабдяване, маркетинг и продажби), съгласно резултатите от проведеното сред българските предприятия изследване, показателите с пряко отношение към иновациите са с по-ниски оценки от средните равнища на останалите показатели за съответния елемент. Съгласно възприетия в настоящата публикация подход за тези елементи от веригата на стойността иновациите би следвало да се считат за приоритетни от гл. т. на политиката за повишаване конкурентоспособността на българските фирми.
- Същевременно резултатите получени в последната (6-тата) колонка в по-голямата част от случаите са в границите между +1 и -1. При петстепенна скала това означава, че разликите в степента на проблемност между показателите с пряко отношение към иновациите и останалите показатели, включени в изследването по отделните елементи на веригата на стойността

не са големи, от което би могло да се направи извода, че на съвременния етап иновациите във фирмените операции и стратегии следва да бъдат приоритет за една национална политика за повишаване на конкурентоспособността в степен близка до тази на другите⁸ характеристики на процесите в българските предприятия.

3. Роля на иновациите в политиката за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия

От представеното дотук биха могли да бъдат изведени следните изводи и съответно да бъдат направени следните препоръки към политиката за повишаване на конкурентоспособността на българските фирми към настоящия момент от гледна точка на значението на иновациите:

- Изследването на бизнес-средата от гледна точка на конкурентоспособността се основава на основните периодични сравнителни проучвания, от момента, в които в тях фигурират резултати за България. Съгласно две от тях – това на Световния икономически форум и това на Прегледа на изпълнението на целите от Лисабон, иновациите са оценени като най-проблемни области на българската бизнес-среда от гледна точка на конкурентоспособността и според възприетия в публикацията подход те следва да се приоритизират рамките на българската национална политика за повишаване на конкурентоспособността. Същевременно разглеждането на иновациите не в статичен (както е за посочените две изследвания), а в динамичен аспект, съгласно методологията на МИЕТ, показва че технологичното равнище и иновационния потенциал на българските фирми са едни от най-бързоразвиващите се в положителна посока индикатори на средата от гл.т. на конкурентоспособността в условията на криза. От своя страна според резултатите от друга статична методология – тази на Международния институт за развитие на управлението, иновациите са проблемни, но не и най-проблемните елементи на средата в контекста на конкурентоспособността. Съгласно изследванията на института и на базата на собствени изчисления е установено, че със сигурност управленските практики, финансите, производителността и ефективността са сфери, към които следва да се насочат в значителна по-висока степен политическите усилия с цел повишаване на фирмената конкурентоспособност. Към тези сфери биха могли да бъдат допълнени качеството на човешките ресурси и ефективността на публичните институции, в подобрението на които се наблюдава забавяне съгласно методологията на МИЕТ.
- Изследването на важността на иновациите спрямо останалите компоненти от фирмената дейност също показва многозначителни резултати. От една страна действително за по-голямата част от елементите на фирмените операции и стратегии, съгласно Портървата верига на стойността,

⁸ Нямащи пряко отношение към иновациите.

иновациите средно са по-проблемни от неиновационните дейности на предприятията. Същевременно различията в степента на проблемност на иновационните спрямо останалите фирмени дейности не са големи, което още веднъж показва, че политическите мерки в областта на конкурентоспособността в никакъв случай не следва да бъдат концентрирани категорично единствено и само върху иновациите, а да способстват за преодоляването на слабостите, доколкото това е възможно, във всички компоненти на фирмените дейности с отношение към конкурентоспособността на българските предприятия.

- Получените резултати до голяма степен потвърждават водещите теоретични постановки на изследователите в областта на конкурентоспособността, а именно: че на етапа на развитие, на който се намира България и предвид фазата на икономическия цикъл на световната и националната икономика, иновациите са важен, но не и основен приоритет за повишаване конкурентоспособността на българските фирми в средносрочен период. Следователно в националната политика за повишаване конкурентоспособността на българските предприятия (при условие, че се базира на възприетия в настоящата публикация подход на приоритизиране на най-проблемните области в средата и във фирмените операции и стратегии) следва успоредно с мерките за повишаване на иновационната активност да залегнат и други мерки, които да способстват за запазването и подобряването на конкурентните позиции на българските предприятия в условията на криза.

**ПРОБЛЕМИ НА
ФИНАНСИРАНЕТО НА
ИНОВАЦИИТЕ**

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ИНОВАЦИОННИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА БЪЛГАРИЯ ПО ЛИНИЯ НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ ФОНДОВЕ

Изяснена е ролята на ПЧИ и на финансовата помощ по линия на европейските структурни фондове (ЕСФ) за повишаване на иновационния потенциал на българската икономика. В първата част е изследвано до каква степен приливът на ПЧИ в България допринася за развитието на иновативни отрасли и услуги. Във втората част е анализирано финансовото съдействие на ЕСФ за изграждането на инфраструктурата на обществено и икономически значими проекти, които биха повишили иновационната способност на българската икономика. Предполага се, че обновяването на икономическата и социалната среда може да привлече нови качествени ПЧИ. Като източник на външно финансиране ПЧИ и ЕСФ спомагат за развитието на икономически и социални дейности, които позволяват нарастването на иновативния потенциал на българските компании. Еволюцията на някои нови производства и услуги позволява да се предположи, че нарастването на ПЧИ стимулира тяхното развитие. Подчертано е, че за да стане притегателна за качествени ПЧИ и за да се увеличи използването на финансовата помощ по линия на ЕСФ, България трябва да идентифицира обосновани икономически цели, да подобри управлението и ефективността на производството и услугите. Инвестициите в интелигентни сравнителни предимства позволяват изграждането на здрав фундамент на икономиката на знанието.
JEL: F21; F15

Увод

Развитието и разширението на иновационния потенциал на България е основа за отговаряне на изискванията на ЕС за нарастване на конкурентоспособността на европейските фирми в условия на глобализация и на изостряне на конкуренцията от страна на корпорации от други региони на света. Обменът на информация на основата на знания между отделните международни фирми, както и на нови технологии се основава на ефективността на инвестициите

¹ Искра Христова-Балканска е проф. д-р, научен секретар на Института за икономически изследвания, БАН, e-mail: iskbal@bas.bg; iskrachristova@abv.bg.

сред които се открояват преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ). Широкото използване на нови информационни технологии позволява на европейските компании да формират иновационни мрежи и се задълбочават проучванията, като допринасят за повишаването на конкурентоспособността и на производителността на икономиката.

Подобряването на икономическия и социалния климат в България като страна-членка на ЕС непосредствено зависи от достъпа до нови технологии и комуникации.

Един от основните компоненти на привличането и внедряването на новости в България е ориентирането на притока на ПЧИ към производството и услугите на стоки с висока добавена стойност. Наред с това ограниченото финансиране на научноизследователската и развойна дейност (НИРД) изисква целенасочено ориентиране на финансовите средства, предоставяни от европейските фондове, към развитието на конкурентни експортноориентирани отрасли.

Цел на тази разработка е да се изясни ролята на ПЧИ и на финансовата помощ по линия на европейските структурни фондове (ЕСФ) за повишаването на ефективността на българската икономика в следкризисния период, както и да се отговори на въпроса до каква степен външното финансиране под формата на ПЧИ и на финансова помощ от ЕСФ може да съдейства за повишаване на иновационния потенциал на страната.

1. ПЧИ и иновациите в икономиката на България

Иновациите в икономиката са пряко обвързани с ПЧИ и по-специално с начините, по които международните компании проникват на чуждестранните пазари. Познати са 3 направления на проникване: чрез покупката на лицензи от международни фирми, по линия на ПЧИ и чрез производство на стоки, които имитират чуждестранни технологии.

Влиянието между привлечените ПЧИ и иновациите е двупосочно. От една страна, привличането на ПЧИ в отрасли на икономиката, които произвеждат стоки с висока добавена стойност, създава възможности за внедряване на нови оборудвания и технологии, за повишаване на конкурентоспособността на определен отрасъл и за развитие на производства, насочени към разширяване на експортните позиции на страната. От друга страна, натрупването на „качествени“ ПЧИ в индустрии, произвеждащи стоки с по-голяма добавена стойност, разширява възможностите на страната да привлича нови ПЧИ в сферата на бизнес-услугите и в други дейности, съпътстващи общото по-високо равнище на развитие на икономиката.

Политиката на привличане на ПЧИ, насочена към развитието на главните сфери на икономиката, става приоритетна задача за България. До 2000 г. страната ни привлича сравнително ограничени чуждестранни инвестиции. Това се дължи на икономическите и на финансовите затруднения на България,

когато периодите на временно стабилизиране на икономиката се редуват с периоди на остри кризисни сътресения в икономическата и във финансовата област. При това поради политическите сътресения и военни действия, доминиращи в региона на Югоизточна Европа през по-голямата част на XX век, чуждестранните инвеститори избягват наличието на висок инвестиционен риск в региона.

След като България става пълноправен член на ЕС (2007 г.) доверието на чуждестранните инвеститори се изменя в положителна насока и постепенно обемите ПЧИ, насочени към нашата страна, започват да се увеличават. В това отношение допринася и благоприятният климат на международния инвестиционен пазар, както и активната дейност на транснационалните корпорации (ТНК), които участват активно в операции на сливане на компании и на придобиване на дялов капитал. Основните фактори, които привличат чуждестранните инвеститори, са възможностите да участват в приватизационни сделки, общата макроикономическа и финансова стабилност в страната след въвеждането на паричен съвет, по-малките разходи за единица труд в сравнение с други държави от ЕС, по-ниският корпоративен данък от 10%, чието въздействие остава недоказано. В средносрочен аспект икономическият растеж остана позитивен. През годините на икономически растеж парично-финансовите институции охотно финансират българските предприятия, още повече, че банките ползват изгодни задгранични кредити или чуждестранни спестявания.

Нарастване на обемите ПЧИ се наблюдава от средата на 2005 г., когато в България месечно влизат около и над 300 млн. евро. През периода 1996-2009 г. кумулираните ПЧИ възлизат на 36.99 млрд. евро. Към 2009 г. у нас са осъществени общо 113 проекта с 9.2 млрд. евро инвестиции и са създадени 45 382 нови работни места.² През 2004-2008 г. ПЧИ навлизат в бизнес-услугите. Центровете за споделени услуги (Shared Services Centers) се увеличават с 20%, като България заема 4 място по този вид инвестиции след Чехия, Унгария и Хърватска. Страната ни е на първо място по проекти за създаването на кол-центрове, като те се увеличават с 21%. След нея се нареждат Хърватска и Румъния.

За периода 1996-2008 г. главните инвеститори в България са международни фирми от страните-членки на ЕС. Австрийски компании са инвестирали 5.43 млрд. евро, белгийски – 1.58 млрд. евро, кипърски – 1.76 млрд. евро, германски – 2.19 млрд. евро, холандски – 3.95 млрд. евро. Разпределението по страни се изменя през годините в зависимост от страната на произход на чуждестранните инвеститори, които са осъществили ПЧИ у нас. Към първата половина на 2010 г. като основни инвеститори се очертават Нидерландия с 1156.6 млн. евро, Русия – 134.1 млн. Евро и Кипър – 119.1 млн. евро.

Глобалната икономическа криза е сериозен външен шок за българската икономика. Тя се отразява по няколко трансмисионни линии: намаляване на

² Българска агенция за инвестиции.

външното търсене; затруднен достъп до банкови кредити и тяхното оскъпяване; свиване на интереса на чуждестранните компании към инвестиции на външни пазари. Като резултат конкурентоспособността на българската продукция, ориентирана към износ, спада.

По време на кризата банките драстично намаляват кредитирането на предприятията, като същевременно повишават лихвите, начислявани върху кредитите. Това още повече изостря проблема, свързан с междуфирмената задлъжнялост, което води до натрупване на дългове в икономиката. В тези условия фирмите преразглеждат вътрешните инвестиционни планове. Увеличаването на междуфирмената задлъжнялост се съчетава с намаляване на прилива на ПЧИ. Макроикономическата обстановка в България също значително се влошава. През 2009 г. БВП спада с 11.7% в сравнение с 2008 г., а през 2010 г. нараства едва с 0.2%.

През 2010 се наблюдава тенденция към балансиране на структурата на растежа, въпреки че основните търговски партньори на България, т.е. страните от ЕС, бавно възобновяват външното търсене. Ето защо и през 2011 г. растежът на българската икономика е повече от умерен, но въпреки това към третото тримесечие БВП се повишава с 2.3%.

Друга тенденция е, че през 2011 г. има значителен ръст в преработващата промишленост, в електрониката и електротехниката. Това намира израз в нарастването на износа от 12 млрд. евро през 2009 на 13.14 млрд. евро за периода януари – август 2011 г., като спрямо същия период на 2010 г. той се е увеличил с 34%.

Към септември-октомври 2008 г. настъпва остър спад в притока на ПЧИ, като спадовите възлизат на 200 млн. евро и дори повече. През 2011 г. общата стойност на ПЧИ възлиза на 1064.5 млн. евро или почти наполовина от равнището им през 2010 г., 5 пъти под това през 2009 г. и 9.29 пъти по-ниско в сравнение с 2008 г. (вж. фиг. 1).

Към края на 2010 г. натрупаните ПЧИ възлизат на 36172.6 млн. евро. Те са вложени в операции с недвижими имоти, наемодателна дейност и бизнес-услуги – там са концентрирани 23.45% от ПЧИ, в преработвателната промишленост са инвестирани 17.27% от техните обеми, във финансовото посредничество – 17.8%, в търговията – 13.54%, в транспорта, складирането и съобщенията – 10.83%, в строителството – 7.57%. В сектор образование са влезли 0.0091% от общите ПЧИ.

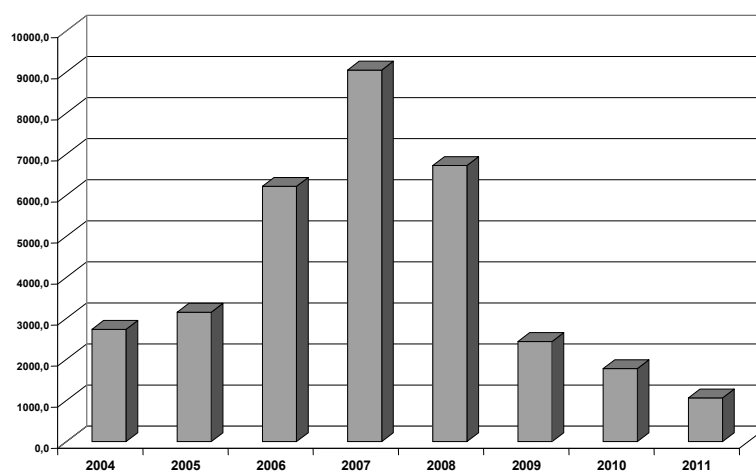
През 2011 г. структурата на ПЧИ по икономически отрасли се променя, като се наблюдава спад на инвестициите във финансите, търговията, недвижимите имоти. За сметка на това обаче делът на ПЧИ сравнително нараства в отрасли, характеризиращи се с „устойчивост“ – транспорт, логистика, енергетика, което позволява чуждестранните вложения в индустрията да се увеличат с 60%.³ В

³ Българска агенция за инвестиции.

структурата на ПЧИ през 2011 г. липсват чуждестранни инвестиции в образованието (вж. фиг. 2). Отчита се известно съживяване в икономическата дейност на пет български компании за инвестиции в активи, за създаване на работни места с по-висока добавена стойност, за иновации и зелени инвестиции. Спадането на ПЧИ през 2011 г. се дължи също и на изплащането на вътрешнофирмени задължения към компаниите-майки от българските клонове на чуждестранни фирми. Такова изтичане на ресурс намалява прилива на ПЧИ в страната.

Фигура 1

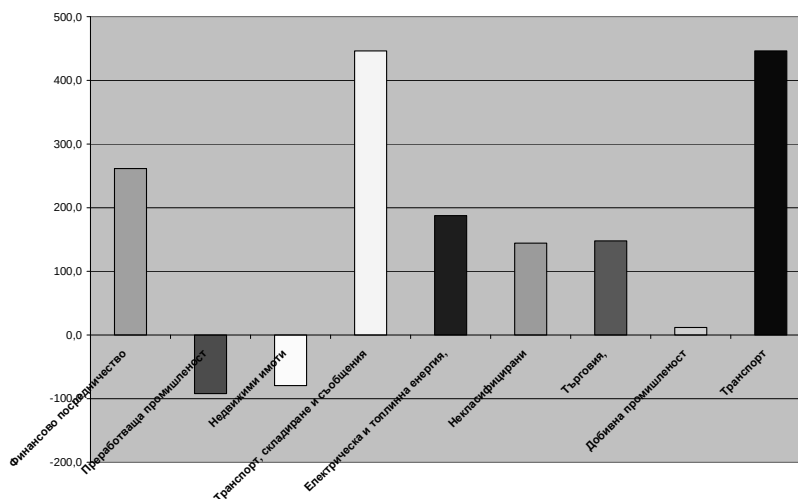
Преки чуждестранни инвестиции в България
Годишни данни от 2004-01 до 2011-12

Източник: Статистика на БНБ.

Фигура 2

Поток на преките чуждестранни инвестиции в България по икономически
отрасъл през 2011 г. (млн. евро)

Източник: Статистика на БНБ.

Независимо от бавното съживяване на българската икономика, както и бавното възстановяване на външното търсене от страна на европейските компании, българските фирми с чуждестранно участие провеждат предпазлива иновационна дейност, свързана с привличане на ПЧИ в сектора на информационните технологии. От друга страна, на тази тенденция не трябва да се възлага големи надежди, тъй като през последните 3 години например една трета от предприятията в ЕС са увеличили разходите си за иновации, но само 12% от тях очакват тази тенденция да е устойчива.

В изследване, посветено на иновационната активност на българския бизнес,⁴ е регистрирано повишаване на иновационната дейност на българските предприятия. През 2009 г. 71% от фирмите са направили нововъведения, докато през 2008 г. те са били 43%. Очертава се тенденцията към стимулиране на иновациите от българските компании с цел повишаване на тяхната конкурентоспособност на Единния вътрешен пазар на ЕС, а също и на пазари на трети страни. Едно от улесненията за по-висока иновационна активност е формирането на иновационни мрежи, при които двустранният обмен на информация и размяната на “ноу-хау” между звената на фирмата е основна иновационна политика. Схемата се използва от чуждестранните компании при обмяната на знания и технологии с подразделения, които са локализиращи в различни региони на света. Улеснението помага и на българските фирми с чуждестранно участие, защото им позволява да ползват пряко научно-техническите и информационните дейности на компанията-майка. Подобрената комуникация повишава ефективността от ПЧИ.

Финансирането на компаниите с цел внедряване на иновации се основава на привличането на рисков капитал. В България вече има случаи, при които индивидуални инвеститори предлагат капитал за бизнес и/или за предоставяне на услуги срещу изплащането на дългови книжа от страна на ползвателя или срещу участие в дяловия капитал на фирмата.

Повишената иновационна дейност помага и на експорта на специализирана продукция. България по принцип е с нисък дял на високотехнологичния износ. През 2009 г. износът на високотехнологични продукти като дял от общия износ съставлява 3.34% при 16.645% средно за ЕС-27.⁵ Българската промишленост, която формира 89% от износа на България за 2009 г., е ориентирана предимно към секторите на природните ресурси и евтината работна ръка. Страната изнася предимно продукти с по-ниска добавена стойност – ръстът на износа е в сектори, преработващи природни ресурси, трудоемки промишлени отрасли и в аграрната индустрия.

Нараства и износът на високотехнологични нараства, което е свързано с разширяването на аутсорсинг бизнес-услуги. Към края на 2010 г. износът на

⁴ Фондация “Приложни изследвания и комуникации”, ИНА-4. – В: Инвестиции бг, Иновационната политика на България – възможности за следващото десетилетие (под редакцията на проф. М. Петров и колектив). ARC Fund, 2010, с. 10.

⁵ Министерство на икономиката и енергетиката.

компютърен хардуер от България е също висок поради по-значителния експорт на електронни касови апарати.

Положителните тенденции от последните две години към активизиране на иновационната дейност на компаниите независимо от икономическата криза не могат да заличат действителната икономическа ситуация на България като страна, която се нуждае от значителни инвестиции с цел преодоляване на същественото ѝ изоставане в сферата на производството и на услугите. Ето защо продължаваме да бъдем класирани на последните места по индекс на глобална конкурентоспособност, с най-малко патенти в страната и чужбина на 1 млн. жители сред ЕС-27. Сравнително ниската вътрешна патентна активност е отражение на по-слабото технологично развитие, което пък е една от основните причини за по-слабите качествени инвестиции в конкурентни отрасли. След 2002 г. Българското патентно ведомство е издало средно 103 защитни документа годишно при два пъти повече подадени заявки и са сключени 63 лицензионни договора за предоставянето на права върху изобретения на незначителна пазарна стойност.

На практика има противоречие между заявената по-висока иновационна активност от страна на българските предприятия и малкото на брой признати патенти и лицензи от страна на отговорната институция. По-големите фирми в България, вкл. и тези с чуждестранен собственик или участие, имат сравнително по-благоприятни условия за иновационна активност.

Причина за ниската иновационна активност с участието на ПЧИ е без съмнение и брутният национален разход за научноизследователска и развойна дейност в размер на 0.53% за 2009 г. при средно около 2.01% за ЕС-27. По този показател България заема 22 място от 26 страни, фигуриращи в класацията. Разходите на бизнес-сектора за НИРД през 2009 г. съставляват около 0.16% от БВП срещу 1.25% за ЕС-27 (Национална програма за реформи (2011-2015 г.). с. 65), поради което ПЧИ в иновациите са сравнително малко в стоки с висока добавена стойност. Българските предприятия изнасят предимно продукти с ниска добавена стойност, не инвестират достатъчно средства в нови технологии и иновации, и са със слаба патентна активност. И през 2011 г. притокът на ПЧИ е твърде ограничен, като този спад се дължи и на изтичането на капитали от страната под формата на вътрешнофирмени плащания. При тези условия е съмнително дали чуждестранните компании биха могли да изпълняват ролята на двигател за стимулиране на иновациите в България.

2. Финансиране на иновации по линия на европейските структурни фондове

Европейските структурни фондове (ЕСФ), които се събират от данъците на европейските данъкоплатци, вкл. и от българските, са главно финансиране в полза за Европа. Те не само задоволяват интересите на преките бенефициенти т.е. на страните-членки на ЕС, но и позволяват припокриването на националните стратегически цели с общите европейски цели и приоритети,

залегнали в общоевропейските документи. Общините, фирмите, гражданските сдружения, физическите лица, които ползват средствата по тези фондове, трябва да познават българските документи в тази област и главно Националната стратегическа референтна рамка, оперативните програми, програмите за земеделието и т.н.

България се очертава повече като нетен вносител в бюджета на ЕС, отколкото като ползвател на европейски средства. Това оказва неблагоприятно въздействие върху възможностите за финансиране на особено важни за икономиката на страната отрасли. Ето защо перспективата за разширяване на външното финансиране по линия на европейските фондове е от много голямо значение, имайки предвид че България е най-бедната страна след тригодишно членство в ЕС-27.

Притокът на финансов ресурс по линия на европейските структурни фондове играе голяма роля за външното финансиране на България. Това са конкретни парични средства, с които се финансират мероприятия, насочени към по-висок икономически растеж, към повече работни места, към образованието и квалификацията на работната сила. В условия на спад на ПЧИ и на сравнително слаба НИРД и иновационна активност структурните инструменти на ЕС са важен източник на външно финансиране за развитие на общините, на отделните региони и общо на икономиката на България. ЕСФ спомагат за изграждането на инфраструктурата, за подобряването на конкурентоспособността, за реструктурирането на бизнес-средата и за нарастването на общото благосъстояние на населението. Особено важен е фактът, че този финансов ресурс позволява повишаване на равнището на образование и квалификация на работната сила. Финансовата помощ от ЕС подобрява обществено-икономическия климат, чиято стабилност е необходимо условие за стабилизиране на производството и потреблението в страната. Известно е, че постигането на тези цели прави дадена страна предпочитана дестинация за привличане на „качествени“ ПЧИ.

България има опит в управлението и усвояването на финансови средства по линия на европейските програми, тъй като е била страна-бенефициент по предприемаческите програми на ЕС. Проблемите с усвояването на финансови средства от предприемаческите фондове през периода 1992-2006 г., в т.ч. и от ФАР, показват, че усвояването на фондовете всъщност е трудна задача, която не се свежда единствено до получаване, управление и усвояване на финансови средства. Оказва се, че те са свързани главно със слабия контрол от страна на ЕС.

В някои случаи се наблюдава формално изпълнение на проекта, което е в нарушение на правилата за добро публично финансово управление, и показва липсата на достатъчно ефективен контрол от страна на отговорните органи на България поради наличието на подозрителни връзки между представителите на неправителствения сектор, бизнеса и политиката, от една страна, и служителите на ЕК, от друга.

Нещо повече, периодът на предприєдинителните фондове (2000-2006), когато е трябвало да се изгради капацитетът на администрацията и бенефициентите, също е пропилян. Тогава се създават и корупционни схеми, някои от които се прилагат и до днес. Съгласно оценки на Европейската комисия в България се отчитат нередности и измами с финансови средства от всички предприєдинителни програми. Финансовите измерения на злоупотребите с предприєдинителните фондове са се увеличили от 13 млн. евро през 2008 г. на 57 млн. евро през 2009 г. През 2010 г. от общо 706 докладвани в ЕК случаи за наличие на злоупотреби 376 са от България и 196 от Румъния.

Изтъкнатите проблеми оказват силно негативно влияние върху практиките на усвояване на европейски средства в периода след присъединяването ни към ЕС. За периода 2007-2013 г. по линия на ЕСФ и Кохезионния фонд за България са отделени 7 млрд. евро, насочени към различни области на общественоекономическия живот на България.

Към момента страната е усвоила малко над 11% от предназначенията за финансовия период 2007-2013 г. европейски средства. Този сравнително нисък процент може да доведе до намаляване на финансовите средства за следващия 6-годишен период, което на практика лишава държавата от финансиране на значими за България (като най-бедна държава в ЕС), икономически и социални проекти.

През 2011 г. нашата страна е усвоила 8% от всички парични средства, отпуснати за периода 2007-2014 г. по линия на трите фонда – ЕФРР, ЕСФ и КФ. В началото на 2011 г. на България са изплатени от Европейската комисия 15.46%, а в края на годината – 23.54%. За първите 9 месеца на 2011 г. ръстът е 3%, а към края на годината са одобрени и изплатени повечето суми. През 2011 г. страната е усвоила по-малко средства, отколкото през 2010 г. Крайният резултат от 8% не е постижение, като се има предвид, че процентът на усвоените средства спрямо целия период остава нисък – под 24, и че половината от програмния период е приключил (вж. таблицата).

Таблица
Изпълнение на планираните разходи по европейските структурни фондове по години (%)

Година	Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР)	Европейски социален фонд	Кохезионен фонд
2009 г.	43.50	14.27	37.16
2010 г.	11.51	0.00	0.00
2011 г.	2.20	0.00	0.00

Източник: Анализ на състоянието по усвояване на средствата от структурните фондове в България на базата на тримесечната справка на ЕК за периода октомври – декември 2011, <http://www.finance5.bg/analysis.html>

Към началото на 2012 г. усвояването на средствата по оперативните програми е различно по отделните програми. За 2008 г. например усвоените средства за

всички оперативни програми (ОП) възлизат на 100%. През 2009 г. финансовите средства са усвоени по 6 от програмите. Положителен и важен за иновационната политика на българските фирми е фактът, че през 2009 г. по линия на ОП „Конкурентоспособност” са усвоени 81.55%, по ОП „Административен капацитет” – 79.07%, по ОП „Транспорт” – 74.93%. По останалите програми – ОП „Човешки ресурси”, ОП „Регионално развитие”, ОП „Техническа помощ”, са усвоени съответно 4.61, 15.49, 18.31%. По ОП „Околна среда” няма усвоени средства. През 2010 и 2011 г. разплатените средства са само по ОП „Транспорт” по линия на ЕФРР и те възлизат на 22.75 и 4.35% за съответните години.

Усвоените средства през последните 2 години са главно в сферата на транспорта във връзка с изграждането на инфраструктурни проекти. Прави впечатление, че много малък обем парични ресурси са привлечени за повишаването на конкурентоспособността на икономиката в областта на човешките ресурси, което силно ограничава потенциала за развитие на икономиката, за нарастване на заетостта, за повишаване на образоваността на младите хора и т.н. Пренебрегването на тези обществено икономически цели не позволява да се очертаят по-ясни перспективи за разгръщането на иновационната активност на държавата и на българските компании.

Обезпокоително е, че средствата, постъпили по линия на ОП „Конкурентоспособност”, са заделени в инвестиционни фондове. Така те не се използват и на практика не са усвоени от България, което може да се отрази върху размера на европейските средства, отпуснати за следващия финансов период 2014-2020 г. Има предложения ЕК да намали финансирането за България, като едновременно с това се засили контролът върху неговото използване.

Усъвършенстването на практиките за усвояване на финансовите средства по фондовете е възпрепятствано от: неправилно планиране на проектите, слаба административна подготвеност, бюрократични и други изисквания, неосведоменост за възможностите и начините за кандидатстване по европейски проекти, корупция, опасения относно прозрачността на одобрение и приемане на проектите. Тези пречки пред управлението и усвояването на европейските финансови средства водят до забавяне на реалното развитие на регионите в България, поддържат се изолирани обекти, ограничават се насоките на развитие на транспортната политика, не се постигат целите за повишаване на административния капацитет на страната.

Във връзка с икономическото реструктуриране и развитие могат да се открият няколко важни области, в които влягането на европейски финансови средства води до допълнителен прилив на чуждестранни капитали.

Една от основните програми е конкурентоспособността, където се предоставя финансова помощ за осъществяването на инвестиции във важни за икономиката отрасли, които могат да съдействат за повишаване на икономическия растеж, за модернизиране на производствения потенциал на

страната, за създаването на добри условия за инвестиции и иновации в икономиката.

Друг особено важен сектор, свързан с подобряването на конкурентоспособността на българската икономика, е насърчаването на НИРД, която е основата на изграждането на икономиката на знанието, на развитието на човешкия капитал чрез образование и обучение, на подкрепата за малките и средните предприятия (МСП), на подобряването на институционалния капацитет и развитието на предприемаческата култура. Ако усвоим европейски средства в тези направления, ще имаме възможността да разширим „интелигентните“ сравнителни предимства, които на практика привличат ПЧИ.

Икономическата стратегия на България в съответствие с „Европа 2020“ е насочена именно към развитието на конкурентоспособна икономика и към повишаването на ефективността на конкурентоспособни отрасли. Обект на стратегическо развитие са бизнес-услугите, които са насочени към изграждането на разгъната мрежа от МСП. Във Великобритания например две трети от МСП са в договорни отношения за доставки с други клонове на бизнеса, вкл. и с големи корпорации. Появата на нови МСП във Великобритания през последните 30 години е свързана с тяхната активност в областта на аутсорсинга. В периода на икономическа криза, при неизвестна перспектива относно бързото възобновяване на икономическия растеж, на потреблението и на вътрешните и външните инвестиции привличането на европейски средства в МСП на България е от първостепенно значение. Независимо от неблагоприятната икономическа конюнктура, чрез европейските програми българските МСП трябва да се стремят към обновяване на производството или услугите, към инвестиции в нови конкурентни технологии, които могат да привлекат и допълнително външно финансиране под формата на ПЧИ дори в региони и/или общини, където общото икономическо равнище е сравнително слабо. Европейските средства и ПЧИ увеличават капацитета и възможностите на МСП за участие в международни производствени и на услуги иновационни мрежи.

Независимо от намаляването на притока на ПЧИ и ограниченото ползване на европейски средства в България могат да се открият някои привлекателни за външното финансиране сфери. Страната има капацитет в сектори като информационни и комуникационни технологии, аутсорсинг, машиностроене, електротехника и електроника и др. Реализирането на „умни“ сравнителни предимства чрез инвестиране на европейски фондове позволява привличането на ПЧИ в структуроопределящи отрасли. Създаването на условия за развитието на такива предимства, които помагат за повишаване на иновационната активност на българските компании, е непосредствено свързано с преодоляване на изоставането и на противоречията, натрупани в българската икономика и практика. Известни са конкурентните недостатъци на нашата икономика – морално остаряла тежка инфраструктура, ограничен вътрешен пазар, недостатъчно квалифициран ръководен и друг персонал, бюрократични ограничения и др. Тези конкурентни недостатъци

предопределят донякъде обемите и качеството на досега привлечените ПЧИ у нас и допуснатите слабости по отношение усвояването на европейската финансова помощ.

Заключение

Европейският съюз е основният търговски партньор на България и българската индустрия и търговия са пряко зависими от тенденциите, които протичат на европейските пазари. Трудно е да се предвиди притокът на ПЧИ и ефектът им върху икономиката, в условия на бавно възстановяване на икономиките на страните-членки на ЕС след глобалната финансова и икономическа криза, на дълговите проблеми на Гърция, на необходимостта от прилагането на сурови бюджетни ограничения в ЕС. Несигурната икономическа обстановка в ЕС и в България не стимулира европейските инвеститори да предприемат нови мащабни инвестиционни проекти. Ниските данъци и евтиният труд не са достатъчно предимство за ПЧИ при липсата на ясно очертани приоритети, непрекъснато променящо се законодателство, несигурност и непредвидимост на средата, бюрокрация и неефективна администрация.

Усвояването на безвъзмездната европейска финансова помощ и ПЧИ не могат да решат значителните икономически и социални проблеми на България, ако не се полагат достатъчно усилия за мобилизирането на вътрешните инвестиционни и финансови възможности, които да допринесат за идентифицирането на ясни антикризисни икономически и социални цели. Усвояването на европейски средства трябва да спомогне за развитието на индустрии и услуги, които да привлекат участието на чуждестранни фирми.

ПЧИ и Европейските структурни фондове са от голямо значение за финансирането на важни икономически и социални дейности. Те обаче не могат да бъдат „панацея“ на всички икономически и социални проблеми на България, ако липсват ясни цели относно икономическите приоритети и стратегия за устойчиво икономическо и социално развитие, което се основава на добри европейски практики и на иновационната стратегия на ЕС.

По данни на Иновации БГ 2010 (Инвестиции БГ. 2010, с. 14) в условията на намален приток на ПЧИ и ограничен банков кредит е важно избраните приоритети за икономическо развитие да кореспондират пряко с възможностите на иновационната система на ЕС. Това са научни и технологични области, в които съществуват международно признат опит и приложимо ново знание. България трябва да приеме по-висока национална цел за дял на разходите за НИРД в БВП.

Използвана литература

- EC. Annual Report. Bulgaria. 2010.
- EURACTIV. <http://www.euractiv.com/en/enlargement/bulgaria-poor-not-only-eu-standards-news-493653>
- Smallbone, D. Foreign direct investment and SME development: some policy issues for transition and developing countries, <http://business.kingston.ac.uk/sbrc>
- Анализ на състоянието по усвояване на средствата от структурните фондове в България на базата на тримесечната справка на ЕК за периода октомври – декември 2011, <http://www.finance5.bg/analysis.html>
- БНБ. 2010а. Икономически преглед, N 1.
- БНБ. 2010б. Икономически преглед, N 3.
- Доклад за гражданското наблюдение на структурните фондове в България – юни 2010 г. Гражданска коалиция за устойчиво ползване на фондовете на Европейския съюз (КУПФЕС). 30.09.2010 г.
- Захариев, Б. 2009. Кризисни времена, постер. Фондация “Отворено общество” World Bank / OSI Logo, май 2010 г.
- Защита на финансовите интереси и борба с измамите през 2009 г. Доклад на Европейската комисия.
- Инвестиции БГ. 2010. Иновационната политика на България – възможности за следващото десетилетие (под редакцията на проф. М. Петров и колектив). ARC Fund.
- Национална програма за реформи (2011-2015). В изпълнение на стратегия „Европа 2020”, С., 13 април 2011.
- Развитие на конкурентоспособността на българската икономика 2007-2013. Министерство на икономиката и енергетиката на РБ. Оперативна програма, ССИ N 2007BG161PO003, септември 2007.

СЕДМАТА РАМКОВА ПРОГРАМА НА ЕС И РОЛЯТА ѝ ЗА ИНОВАЦИОННОТО РАЗВИТИЕ

Анализирана е ролята на Седмата рамкова програма на ЕС за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007-2013) за перспективите на иновационното развитие на Европа. Изследвани са съвременните негативни тенденции в развитието на европейската икономика под влияние на глобалната финансова криза и текущата дългова криза в еврозоната, както и проблемите и предизвикателствата, които те поставят пред изпълнението на стратегията „Европа 2020”. Характеризирано е осигуряването на финансова подкрепа за малкия и средния бизнес по програмата, областите, схемите и механизмът, по които това се осъществява на практика, и ролята им за повишаването на иновационния капацитет на предприятията. Мястото на България в този процес също е обект на изследване, предвид факта, че от една страна, малките и средните предприятия съставляват преобладаващата част от производствената база в страната, и от друга, тези предприятия се нуждаят от значително повишаване на потенциала им и внедряване на иновативни решения.

JEL: O32; O52

През 2008 г. светът е обхванат от безпрецедентна глобална финансова криза, съпоставима по мащаба си единствено с Великата депресия от 30-те години на миналия век. Възникнала първоначално като криза на пазара на високорискови ипотечни кредити в САЩ през 2007 г., кризата на финансовите пазари впоследствие продължава да се развива, разширява и задълбочава. Силен шок върху пазарите оказва фалитът на банката „Леман Брадърс“ през септември 2008 г., след което през последното тримесечие на годината глобалната финансова криза се превръща в **глобална икономическа криза**. Към декември 2008 г. световното промишлено производство се свива с близо 10%, а обемът на световната търговия намалява със 7% (БАН, 2009). Някои индустриално развити страни навлизат в рецесия. Националното бюро за икономически изследвания официално съобщава за рецесия в САЩ от началото на 2008 г.²

¹ Силвия Трифонова е доц. д-р в Университета за национално и световно стопанство, катедра „ Финанси “ на Финансово-счетоводен факултет.

² Determination of the December 2007 Peak in Economic Activity, National Bureau of Economic Research (NBER), 11 December 2008.

Глобалната финансова криза оказва **силно отражение върху европейската икономика** като разкрива основните слабости и нарастващия вътрешен дисбаланс. БВП в еврозоната отбелязва понижение през третото тримесечие 2008 г. с 0.6% на годишна база, с което на практика влиза в рецесия, а в Германия то започва още от месец юни с.г. Рязко се повишава безработицата (милиони работни места са закрити), намаляват доходите и потреблението, външното търсене и нетния износ, спада производителността, затягат се условията на кредитиране и рязко се свива инвестиционната активност.³ Социалната кохезия в Общността е подложена на нов натиск. Очакванията са, че до края на 2012 г. единадесет държави-членки ще продължат да бъдат с равнища на производителност по-ниски от тези преди кризата.

Кризата оказва драстично въздействие върху публичните финанси в еврозоната и в ЕС. За кратък период съотношението държавен дълг към БВП рязко се увеличава в почти всички страни-членки – с над 20 процентни пункта спрямо равнището от 2007 г. През 2010 г. брутният държавен дълг на ЕС нараства до общо около 85% от БВП в еврозоната и на 80% в целия ЕС.⁴ Рязкото влошаване на публичните финанси е резултат от спада на приходите и от увеличения натиск върху разходите, както и от дискреционните данъчни стимули, предоставени по време на кризата. Бюджетното ѝ въздействие включва и въздействието на демографската промяна, която се очаква да добави фискална тежест от около 4.5% от БВП в дългосрочен план. В тези кризисни условия 77% от европейците подкрепят тезата за по-силна координация на икономическата и фискалната политика в ЕС като ефективна мярка за борба с кризата.⁵

1. Глобалната финансово-икономическа криза и стратегията „Европа 2020”

Глобалната финансова-икономическа криза ясно показва пред обществеността, че на ЕС е **необходима нови визия, стратегия и решителни мерки не само в краткосрочна перспектива, но и в дългосрочен план**. Целта е Европа да се възстанови след кризата, да излезе от нея още по-силна както на вътрешно, така и на международно равнище и да се превърне в интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика с високи равнища на заетост, производителност и социално сближаване.⁶ Изваждането на Европа от кризата изисква координирана и цялостна програма от реформи, които обхващат фискална

³ Европейска комисия, Годишен обзор на растежа. Приложение 2. Макроикономически доклад, Брюксел, 12.1.2011 г., с. 3.

⁴ Европейска комисия, Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Годишен обзор на растежа: напредване с изчерпателния отговор на ЕС на кризата, Брюксел, 12.1.2011 г., с. 2.

⁵ Eurobarometer, Autumn 2010 Eurobarometer: EU citizens support strong EU action to resolve crisis, MEMO/11/16, Brussels, 12 January 2011.

⁶ Европейска комисия, Съобщение на Комисията: Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Брюксел, 3.3.2010 г., с. 5.

консолидация, връщане към стабилни макроикономически условия и насърчаване на растежа чрез подходящи мерки. Във връзка с това от особено значение е европейската икономика да се превърне в иновативна икономика, което предполага наличието на обща парадигма, изискваща комбинация от пазар за иновативни продукти и услуги, нови финансови структури, трудова мобилност, средства и организации.⁷ Това на свой ред предполага силна воля и ангажираност от страна на полиси-мейкърите и бизнес лидерите.

Стратегията „Европа 2020“, приета през март 2010 г., показва какъв да бъде ЕС към 2020 г.⁸

- **Основните приоритети на стратегията** са интелигентният, устойчивият и приобщаващият растеж на европейската икономика. Интелигентният растеж се изразява в изграждането на икономика, основана на знания и иновации. Устойчивият растеж е свързан с насърчаването на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно разпределение на ресурсите. Приобщаващият растеж е свързан със стимулирането на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване.
- **Приемане на пет водещи цели** за заетостта, инвестициите в научноизследователска и развойна дейност и иновациите, климатичните промени/енергетиката, образованието и бедността/социалното включване, както следва:
 - заетост за 75% от населението на възраст 20-64 години;
 - инвестиции в научноизследователска и развойна дейност (НРД) в размер на 3% от БВП на ЕС;
 - постигане на целите „20/20/20“ по отношение на климата/енергията (в т.ч. намаляване на вредните емисии с допълнителни 30%, ако условията са подходящи);
 - дял на преждевременно напусналите училище под 10%;
 - дял на младото поколение със завършено висше образование от най-малко 40%;
 - намаление на броя на застрашените от бедност с 20 млн. души.
- **Механизъм за управление и необходимост от по-тясна координация на икономическата политика.** Механизмът на управление се основава на

⁷ European Commission, Creating an Innovative Europe – Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation appointed following the Hampton Court Summit and chaired by Mr. Esko Aho, Luxembourg, 2006, p. VII.

⁸ Пак там, с. 5.

серия от интегрирани указания (макроикономически, микроикономически и за заетостта), отчитане на всяка отделна държава, предлагане на препоръки от Европейския съвет. Наблюдението на ниво на ЕС се базира на серия от показатели, сред които производителността на труда има ключова роля. С цел повишаване координацията на икономическата политика се осъществява съвместно отчитане на Националните програми за реформи на страните-членки и на съблюдаването на Пакта за стабилност и растеж (ПСР).

Стратегията „Европа 2020“ определя **иновациите и знанията като ключови фактори за бъдещия икономически растеж на ЕС**. Тези нови движещи сили трябва да помогнат на ЕС да намери нови източници на устойчив растеж и да създаде нови работни места, за да компенсира нарастването на безработицата, пред което страните най-вероятно ще бъдат изправени през следващите години. Както Европейската комисия отбелязва: *„Това изисква да подобрим качеството на нашето образование, да подобрим нашите постижения в областта на научните изследвания, да насърчим разпространението на иновациите и знанията в рамките на Съюза, като използваме в максимална степен информационните и комуникационните технологии и гарантираме превръщането на иновативните идеи в нови продукти и услуги, които създават растеж, качествени работни места и помагат за разрешаването на европейските и световните предизвикателства пред обществото.“*⁹

Инвестициите в научноизследователска и развойна дейност и иновации се превръщат в интегрална част на социално-икономическото развитие на всички развити и развиващи се страни. Причината за това е, че **напредъкът в научноизследователската и развойната дейност води до създаване на иновации, които правят държавите по-издръжливи и устойчиви спрямо глобалните сътресения.**¹⁰ В качеството си на основен компонент на иновациите, инвестициите в НРД се нуждаят от специфичен подход и внимание. Този факт има особено значение за растежа на ЕС, тъй като равнището на ресурсите, инвестирани в НРД в Евросъюза значително изостава от това в другите напреднали икономики. Разходите за НРД в Общността са под 2% от БВП в сравнение с 2.6% в САЩ и 3.4% в Япония, главно в резултат на ниските нива на частно инвестиране в научни изследвания и технологично развитие.

Същевременно по-ниският дял на високотехнологични фирми в ЕС обяснява половината от разрыва между Европа и САЩ в това отношение.

Във връзка с това водещата цел на стратегията „Европа 2020“ по отношение на иновациите поставя акцент върху необходимостта от повече инвестиции на

⁹ Европейска комисия, Съобщение на Комисията: Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Брюксел, 3.3.2010 г., с. 14.

¹⁰ Klusáček K., Z. Kučera and M. Pazour, A summary of the results of the analysis from the Green Paper on research, development and innovation in the Czech Republic, Ergo, (5): 6–11, Tc AS cr, Prague, 2008, p. 18.

публичния и частния сектор в НРД. Стремехът е не само да се повишат **абсолютните стойности на разходите за научни изследвания и технологично развитие до поне 3% от БВП**, но и да се подобри ефекта от тези разходи и да се насърчи участието на частния сектор в инвестициите за НРД. За целта трябва да се подобрят условията за това в ЕС.¹¹

Съгласно Европейската комисия, обединяването на всички предварителни национални цели формира агрегатно ниво на инвестициите в НРД от 2.7% или 2.8% от БВП, което е по-ниско от очакваното целево равнище от 3%, но което също представлява значително усилие в съвременните рестриктивни бюджетни условия в ЕС.¹² Практиката показва, че някои страни-членки са предприели необходимите мерки за съществено повишаване на публичните инвестиции в НРД, иновации и образование, очаквайки че те ще стимулират бъдещия икономически растеж. За разлика от това, други държави от ЕС декларират високи, но нереалистични национални цели и трудности в изпълнението на частния компонент на инвестициите в НРД.

Действията в рамките на **първия приоритет „Интелигентен растеж“** имат за задача да активизират иновационния капацитет на Европа, като подобрят резултатите в образованието и качеството на учебните заведения, и като се възползват от икономическите и социалните ползи на дигиталното общество. Във връзка с това Европа трябва да предприеме действия **и в сферата на образованието, обучението и образованието през целия живот и дигиталното общество**. Тези политики трябва да се осъществяват на регионално, национално и европейско равнище.

На таблица 1, брутни местни разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД) са процент от БВП, вземайки предвид **целевото ниво на индикатора за ЕС и по-специално за България**. Вижда се, че в нашата страна стойностите са изключително ниски и изостават значително от средното ниво за Съюза. Освен това изоставаме и от другите страни-членки от Източна и Централна Европа, характеризиращи се със сходен етап на развитие и сходна структура на икономиката.

У нас относителният дял на вътрешните инвестиции за НИРД за периода 2006-2010 г. трайно е по-нисък дори от 1% от БВП. Както Лисабонският съвет отбелязва през 2009 г.: *„Докаато целта за целия ЕС е 3%, по-ниската цел за България е основана на факта, че нейните текущи разходи за НИРД са много по-малки, отколкото средното ниво за ЕС. Докато 3%-овата цел е прекомерно амбициозна и недостижима (но желана) за страни като България или Малта, тя не е достатъчно предизвикателна за страна като*

¹¹ European Commission, Communication from the Commission Europe 2020: A Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010), Brussels, 3.3.2010, p. 10.

¹² European Commission, Annual Growth Survey, Annex 1, Progress Report on Europe 2020, Brussels COM(2011), 11-A1/2, p. 7.

Швеция, която до момента изразходва повече от 4% от БВП за НИРД¹³. Държавите, които демонстрират високи равнища на инвестиции в научноизследователска и развойна дейност демонстрират и силен икономически растеж и увеличаващ се дял на световния пазар на знания и иновации.¹⁴

Таблица 1

Брутни местни разходи за НИРД¹ (% от БВП)
(при целево равнище за ЕС – 3%)

	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.
Европейски съюз (27 държави)	1.85	1.85	1.92	2.01
Еврозона (16 държави) ²	1.87	1.88	1.96	2.05
Белгия	1.86	1.90	1.96	1.96
България	0.46	0.45	0.47	0.53
Чешка република	1.55	1.54	1.47	1.53
Дания	2.48	2.58	2.87	3.02
Германия	2.53	2.53	2.68	2.82
Естония	1.13	1.10	1.29	1.42
Ирландия	1.25	1.29	1.45	1.77
Гърция	0.58	0.58	-	-
Испания	1.20	1.27	1.35	1.38
Франция	2.10	2.07	2.11	2.21
Италия	1.13	1.18	1.23	1.27
Кипър	0.43	0.44	0.42	0.46
Латвия	0.70	0.59	0.61	0.46
Литва	0.79	0.81	0.80	0.84
Люксембург	1.66	1.58	1.51	1.68
Унгария	1.00	0.97	1.00	1.15
Малта	0.61	0.58	0.57	0.54
Холандия	1.88	1.81	1.76	1.84
Австрия	2.46	2.52	2.67	2.75
Полша	0.56	0.57	0.60	0.68
Португалия	0.99	1.17	1.50	1.66
Румъния	0.45	0.52	0.58	0.47
Словения	1.56	1.45	1.65	1.86
Словакия	0.49	0.46	0.47	0.48
Финландия	3.48	3.47	3.72	3.96
Швеция	3.68	3.40	3.70	3.62
Великобритания	1.75	1.78	1.77	1.87

¹ НИРД включва творчески дейности, предприемани на систематична основа с цел да се повиши запасът от знания, включително знания за човека, културата и обществото, и използването на натрупания запас от знания за създаването на нови приложения. НИРД е дейност, където са налице съществени трансфери на ресурси между единиците, организациите и секторите.

² Не са налични данни за ЕС-17.

Source: European Commission.

¹³ Lisbon Council, Innovating Indicators: Choosing the Right Targets for EU 2020, Lisbon Council e-Brief, Issue 04/2009, 2009, p. 7.

¹⁴ Министерство на образованието, младежта и науката, Национална стратегия за развитие на научните изследвания, 2010 г., с. 2.

Все пак практиката от последните години показва развитието на слаби положителни тенденции в България. Равнището на разходите за НИРД отбелязва леко нарастване след 2006 г. Нивото обаче е все още драстично ниско – през 2010 г. за наука в нашата страна са заложили 0.7% от общите бюджетни разходи (вкл. 2.6% за капиталови разходи като изследователска инфраструктура). В перспектива **към 2020 г. страната ни се стреми да постигне следните цели**¹⁵:

- Ръст в нивото на брутните инвестиции за НРД до 1.5 % от БВП;
- Ръст в нивото на публичните разходи за НРД до 0.6 % от БВП;
- Ръст в нивото на частните разходи за НРД до 0.9 % от БВП.

В България е приета „**Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020**” с цел да дефинира ключовите фактори за насърчаване на научните изследвания и технологично развитие. Тази стратегия е разработена „с разбирането, че научните изследвания, технологичното развитие и иновациите са двигател на икономиката, базирана на знания. Тя е съобразена с целите на Иновационната стратегия на Република България¹⁶ и мерките за нейната реализация, насочени към повишаване конкурентоспособността на българската индустрия чрез укрепване на научния капацитет; на съвместни финансови инструменти в подкрепа на науката и иновациите и изграждане на центрове по компетентност в приоритетни за икономиката области”¹⁷.

Правителствените мерки, имащи за цел насърчаване на инвестициите в НИРД и иновациите, които са основно хоризонтални, включват най-вече следните:

- Пълно преосмисляне на националната политика на България в сферата на НИРД, иновациите и участието на страната в европейските научни програми и инициативи;
- Стартиране на нови програми за насърчаване на научните изследвания, иновациите и технологичното развитие;
- Трансформация на институционалната система и системата за управление в сферата на науката и иновациите;
- Подобряване на релевантната законова среда;
- Прилагане на унифицирана система за мониторинг и оценка на НРД и иновациите;

¹⁵ Пак там, с. 4.

¹⁶ Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация. С., януари 2003 г.

¹⁷ Пак там, с. 4.

- Разширяване и усъвършенстване на изследователската инфраструктура, която да служи като основа за рационализиране на участието на България в големи международни проекти по НИРД;
- Създаване на центрове за върхови постижения в областта на НИРД и иновациите, както и задълбочаване на връзките между индустрията и науката;
- Функциониране на Национален иновационен фонд от 2007 г., насочено към финансова подкрепа на иновативни предприятия, който заедно с Фонд „Научни изследвания” на Министерството на образованието, младежта и науката (МОМН) формира инструментариума за подкрепа на научни и развойни проекти в България;
- Осигуряване на фондове за рисков капитал и ефективно използване на схемите на Общността – „JEREMIE” и други гаранционни фондове.

Схемата „JEREMIE” е нов начин за оползотворяване на структурните фондове на ЕС за насърчаване на достъпа до финансиране на малките и средни предприятия (МСП) чрез финансов инженеринг, посредством фондове за дялово финансиране и чрез предоставяне на кредитни гаранции от 5 български банки – Уникредит Булбанк, Прокредит банк, СИБанк, ОББ и Райфайзенбанк България, които на 14.07.2011 г. подписват споразумения с Европейския инвестиционен фонд.

Националният иновационен фонд насърчава реализацията на научно-приложни изследователски проекти, технико-икономически проекти с цел усвояване на нови или усъвършенствани продукти, процеси или услуги, насочени към засилване на икономическата ефективност, повишаване на иновативния потенциал и технологичното равнище на предприятията, увеличаване на частните инвестиции за тях, повишаване динамиката на иновационните процеси.¹⁸ Фондът се занимава със субсидиране на част от приемливите разходи, направени за промишлени изследвания и експериментално развитие, за технико-икономически (предпроектни) проучвания, за млади иновативни предприятия и за придобиване и/или поддържане на права на индустриална собственост за малки и средни предприятия (МСП).

2. Седмата рамкова програма на ЕС и ролята ѝ за финансирането на иновациите

ЕС предлага разнообразие от финансиращи схеми, които обхващат различни действия и различни бенефициенти. Основните програми на Общността са Седмата рамкова програма за научни изследвания, технологично развитие и

¹⁸ Министерство на икономиката и енергетиката на Република България, Правила за управление на средствата на Националния иновационен фонд, 2008 г., с. 4.

демонстрационни дейности (2007-2013), Програмата за конкурентоспособност и иновации (2007-2013) и Програмата за учене през целия живот (2007-2013). Въпреки че Програмата за конкурентоспособност и иновации има пряко отношение към осигуряването на подкрепа за иновативните дейности с цел да се повиши конкурентоспособността на европейските предприятия, то Седмата рамкова програма (7РП) също спомага за **повишаването на научния и иновативния капацитет в Европа чрез засилването на връзките между между индустрията и науката.**

ЕС също осигурява значителна регионална подкрепа, която през последните години е реструктурирана и финансирането през сегашния програмен период се осъществява чрез два Структурни фонда – Европейският фонд за регионално развитие (ЕФРР) и Европейският социален фонд (ЕСФ), и чрез Кохезионния фонд. Три са ключовите цели на европейската регионална политика за периода 2007-2013 г. – сближаване, европейско териториално сътрудничество и конкурентоспособност и заетост.

ЕФРР се използва за подпомагане на инкубаторите и научните паркове (инфраструктура и допълнителни услуги), които са ефективно средство за извеждане на знанията на пазара и могат да съдействат за усъвършенстване на връзките между МСП и академията. Както Европейската комисия отбелязва: „Добре работещите инкубатори и клъстери имат значителни предимства, което ги прави важен инструмент за трансфер на знания, най-вече в сферата на високите технологии”.¹⁹

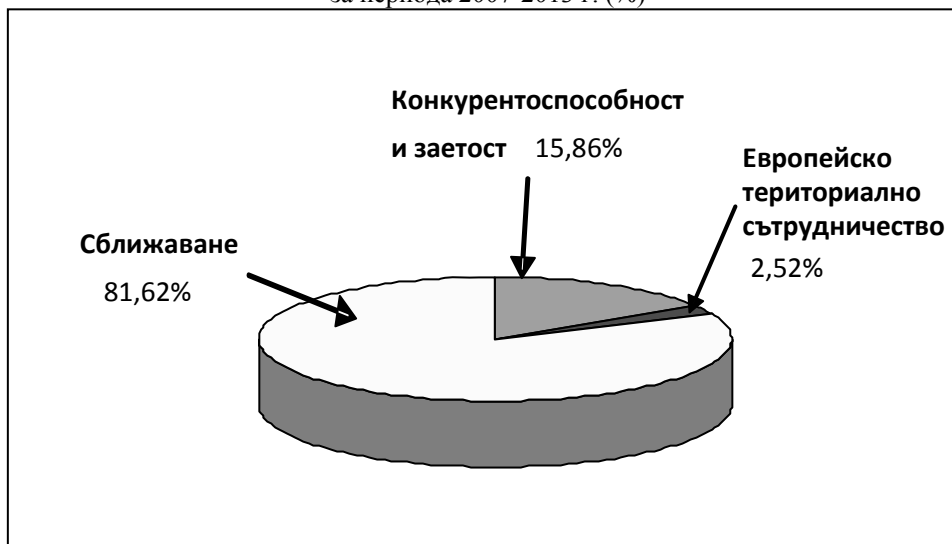
ЕСФ осигурява финансова помощ за физически лица (обучение, ориентация и др.), както и за развитие и модернизиране на образователните структури и системи. През програмния период 2007-2013 г. е засилено ударението върху укрепването на изследванията и иновациите, особено чрез трансфер на знания. Общият размер на определеното финансиране по Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС е 347,410 млрд. евро (фиг. 1). На практика Структурните фондове се разглеждат като средство за подкрепа на изследователския и иновационен капацитет и в частност за постигането на кохезия в тази област.²⁰

¹⁹ Европейска комисия, Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Усъвършенстване на трансфера на знания между изследователските организации и промишлеността в Европа: възприемане на отворения достъп до иновациите – Изпълнение на Лисабонската стратегия, Брюксел, 4.4.2007 г., с. 12.

²⁰ European Commission, Creating an Innovative Europe – Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation appointed following the Hampton Court Summit and chaired by Mr. Esko Aho, Luxembourg, 2006, p. 17.

Фигура 1

Финансиране по цели на европейската регионална политика
за периода 2007-2013 г. (%)

Източник: <http://ec.europa.eu> – Интернет страница на Европейската комисия

Създадени са нови инициативи с цел да се намерят нови решения на общите проблеми на ниво ЕС, докато някои от предходните инициативи са инкорпорирани в различни финансиращи механизми.²¹ На ниво ЕС, Европейската комисия продължава своята работа и усилия да завърши Европейското изследователско пространство (ЕИП) (European Research Area, ERA) и да следва стратегическия подход, фокусиран върху предизвикателствата в сферата на енергийната сигурност, транспорта, климатичните промени, ефективността на използване на ресурсите, здравеопазването и застаряването на населението и т.н., и да усъвършенства съвместното програмиране със страните-членки и регионите на ЕС.

Седмата рамкова програма е основният инструмент на ЕС, насочен към подкрепа на научноизследователската и развойната дейност. Фокусът на Европейския изследователски съвет (European Research Council, ERC) е върху „...създаването на мрежи и мобилизиране на предприятия и други изследователски актьори ... и повишаването на производителността в НИРД в Европа“²². Програмата има две стратегически цели²³:

²¹ Europa Media, Quick Guide to EU Funds, Complete Concise Comprehensive, Europa Media Non-Profit Ltd., 3rd ed., 2010, p. 10.

²² European Commission, Creating an Innovative Europe – Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation appointed following the Hampton Court Summit and chaired by Mr. Esko Aho, Luxembourg, 2006, p. 17.

- **Подобряване на научноизследователската и технологичната база на европейската индустрия;**
- **Насърчаване на международната конкурентоспособност на индустрията в Европа чрез изследвания, които подкрепят политиките на ЕС.**

Тази програма подкрепя провеждането на върхови научни изследвания в нововъзникващи области на познанието и стимулира най-добрите научни колективи в Европа и света да провеждат съвместни научни изследвания в съвременни направления; активно подкрепя създаването на нова генерация талантиливи млади учени, които да останат в Европа и да работят за постигането на конкурентоспособна икономика, базирана на знанието и уменията. Тя насърчава само обвързването на научната политика с другите политики на ЕС – заетост, регионално развитие, конкурентоспособност и иновации, за да гарантира допълване и успешно взаимодействие между тях.

Общият бюджет на 7РП (2007-2013 г.) е 54.6 млрд. евро. Програмата осигурява средства за съфинансиране на изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности на базата на конкурентни конкурси и независим процес на оценяване на проектите предложения. Финансовата подкрепа е за съвместни и индивидуални изследователски проекти, както и за развитие на изследователски умения и капацитет. От 1980 г. досега, успешните Рамкови програми за изследвания, са доказали своята значима роля в мултидисциплинарните изследвания и съвместни транснационални дейности по НИРД в Европа и отвъд.²⁴

Структурата на 7РП обхваща четири специфични програми, наречени още „изграждащи стълбове” (вж. табл. 2).

Таблица 2
Структура на Седмата рамкова програма на ЕС (2007-2013 г.)

Специфични програми на 7РП	Описание
1. Сътрудничество (Cooperation)	Това е основната програма на 7РП, чийто бюджет е 32.3 млрд. евро или съставлява почти 2/3 от целия бюджет на 7РП. Програма „Сътрудничество” подкрепя транснационалното сътрудничество в няколко тематични области, отговарящи на основните сфери на развитието на технологиите и иновациите в Европа и в съответствие с европейските социални, икономически и индустриални предизвикателства. Тематичните области са следните: Здраве; Храни, рибовъдство, аграрни науки и биотехнологии; Информационни и комуникационни технологии

²³ European Commission, Competitive European Regions through Research and Innovations. Practical Guide to EU Funding Opportunities for Research and Innovation, COM (2007) 474 of 16/08/2007, 2007, p. 39.

²⁴ European Commission, Competitive European Regions through Research and Innovations. Practical Guide to EU Funding Opportunities for Research and Innovation, COM (2007) 474 of 16/08/2007, 2007, p. 7.

	(ИКТ); Нано науки, нанотехнологии, материали и нови производствени технологии; Енергетика; Околна среда (вкл. климатични промени); Транспорт (вкл. аеронавтика); Социалноикономически и хуманитарни науки; Космос; Сигурност. Общата цел на програмата „Сътрудничество” е устойчивото развитие на европейската икономика, базирана на знанието. Специално внимание се отделя на ефективната координация между тематичните приоритети. Подкрепят се интердисциплинарни научни проекти, които да допринесат за развитието на различни научни направления. Специално внимание се отделя на междусекторното партньорство и изпълнението на научни проекти, разрешаващи важни за индустрията проблеми. Тази програма включва нови „Съвместни технологични инициативи” (Joint Technology Initiatives, JTI), които са мащабни действия, финансирани чрез различни източници (публични и частни), които са инициирани от индустрията. Програмата също включва координация на изследователски програми извън Общността, които целят да сближат европейските национални и регионалните изследователски програми (т.е. ERANET). Важно значение има т.нар. „Споделящ риска финансов инструмент” (Risk sharing finance facility, RSF), при който ресурсите за финансиране на инвестиции в изследователска инфраструктура се допълват със заеми от Европейската инвестиционна банка (ЕИБ). Частните инвеститори в изследователски проекти се обезпечават, като се подобрява достъпа им до заеми от ЕИБ първо за мащабните европейски изследователски дейности, а впоследствие и за по-малките проекти. Чрез този инструмент се осигурява публична подкрепа за преодоляване на пазарните несъвършенства.
2.Идеи (Ideas)	Тази програма е с бюджет 7.5 млрд. евро, т.е. 15% от общия бюджет на 7РП. Тя е насочена към повишаване на динамизма, креативността и компетентността на европейската наука на „границата на познанието”²⁵. Тя е признание за стойността на изследванията на границата на познанието за социално-икономическото благосъстояние на обществото. Програмата е въведена за първи път със 7РП. Тя подкрепя иновативни идеи на най-добрите европейски учени и изследователски екипи във всички научни области, които се конкурират на европейско ниво. По програмата се финансират проекти, подадени от отделните изследователи, както от частния, така и от публичния сектор, без ограничения за тематична насоченост, оценявани спрямо един единствен критерий – висока научна компетентност и иновативност на предложенията. Програмата осигурява подкрепа за нови научни и технологични изследвания и разработки, които евентуално ще се превърнат в научни открития. Те се изпълняват независимо от тематичните области и другите части на 7РП, като се отделя специално внимание на младите учени и нови екипи, както и на вече доказали се изследователски колективи. Предлаганите изследователски проекти се оценяват единствено на базата на техните върхови постижения. Програмата се прилага от Европейския

²⁵ Council Decision of 19 December 2006 concerning the specific Programme: “Ideas” implementing the Seventh Framework Programme of the European Community for research, technological development and demonstration activities (2007 to 2013), Official Journal of the European Union, 2006/972/EC, 30.12.2006.

	изследователски съвет. Ударение се поставя върху бързоразвиващите се области на границите на познанието и на интердисциплинарните изследвания. За разлика от предходната програма, в тази няма задължение за трансгранично сътрудничество.
3. Хора (People)	Тази програма е насочена към повишаване на количеството и качеството на човешкия потенциал в Европа, ангажиран с научна работа и предоставяне на стимули за учените за продължаване на кариерното им развитие . Тя осигурява значителна подкрепа на мобилността на учените и на тяхното кариерно развитие както в ЕС, така и извън него. Целта е да се създаде благоприятна среда за учените от Европа с цел ограничаване на негативните тенденции от „изтичането на мозъци“ и за привличане на най-добрите изследователи и техните колективи в Европа с оглед превръщането ѝ в най-конкурентната икономика, базирана на знанието. Бюджетът на програмата е 4.7 млрд. евро, което е 9 % от общия бюджет на 7РП. Програма „Хора“ се прилага чрез съвкупността от дейности по програма „Мария Кюри“ , имащи за цел да подпомогнат учените в изграждане и подобряване на техните компетенции и умения по време на тяхната научна кариера. Дейностите в програма „Хора“ са насочени към изследователите от всички нива от научната им кариера, и обхваща специфична подкрепа за млади учени в началото на научната им кариера, учене и обучение през целия живот, професионално развитие и квалификация. Програмата обхваща и насочени схеми и инструменти за повишаване участието на жени-изследователи и насърчава равните възможности във всички дейности по програма „Мария Кюри“. Във връзка с това дейностите включват първоначално обучение на изследователите, подкрепа за учене през целия живот, въвеждане на транснационални европейски стипендии и други действия, както и партньорства между индустрията и академията.
4. Капацитети (Capacities)	Тази програма има за цел да изгради икономика, базирана на знанието. Бюджетът ѝ възлиза на 4.3 млрд. евро (или 8% от общия бюджет на 7РП). Програмата е насочена към повишаване на научния и иновативен капацитет в Европа чрез подкрепа за: оптимизиране на използването и развитието на изследователските инфраструктури ; повишаване на иновационния и абсорбционния капацитет на МСП; подкрепа за развитието на регионалните научно-базирани клъстери – „ <i>технологически и продуктово свързани предприятия, формиращи малка иновационна система, която развива иновационни дейности около определена технология, определен производствен цикъл и/или определен регион</i> “ ²⁶ ; „отключване“ на изследователския потенциал в регионите, попадащи в цел „Сходство“ и в най-отдалечените региони на ЕС; вписване на науката в обществото и интеграцията на науката и технологиите в европейското общество; подкрепа за изграждане на кохерентност на изследователските политики; хоризонтални дейности и мерки в подкрепа на трансграничното сътрудничество.

Източник: European Commission; http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html

²⁶ Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, С., януари 2003 г., с. 14.

Ключовите новости в 7РП са свързани със създаването на Европейски изследователски съвет и на Съвместни технологични инициативи, координацията на националните изследователски програми, изграждането на данъчен мост между Програмата за конкурентоспособност и иновации (CIP) и структурните фондове на ЕС, въвеждането на стратегически подход към научната инфраструктура и създаването на Споделящ риска финансов инструмент. Характерно е, че се поставя акцент върху интегрирането на международното сътрудничество във всички програми, развитието на научноизследователския потенциал и на регионите на знанието, свързани с изграждането на научнобазирани клъстери.

7РП води до повишаване на иновационния капацитет на предприятията и на производителността на НИРД в ЕС, основно посредством²⁷:

- Фокусиране върху върховете научни постижения и желание да се ограничат по-нископриоритетните изследвания, така че да се освободят финансови ресурси за най-добрите европейски иновативни проекти.
- Международен трансфер на знания и гарантиране, че най-добрите умове в Европа са обезпечени с достатъчно капитал и човешки ресурси, така че да ограничи „изтичането на мозъци“ и да се привлечат най-добрите изследователи и техните колективи в Европа.
- Изграждане на адекватна изследователска инфраструктура, обхващаща широк кръг от институции като асоциации или дружества с идеална цел, чиято задача е да подкрепят иновациите и особено МСП. Такива са научните паркове, инкубаторите, регионалните и местни държавни агенции, организациите (центровете) за трансфер на знания и технологии²⁸, и др. Те осигуряват важна подкрепа за нови, високотехнологични МСП и дори за по-традиционните предприятия, които планират реструктуриране към иновативно-базирани стратегии. Клъстерите и по-общо регионалните агломерации са често в центъра на иновативното развитие. Широко се признава, че новите фирми процъфтяват в близост до други компании, инвеститори, образователни институции и изследователски центрове, възможност за които дават регионалните научнобазирани клъстери.

7РП предлага разнообразен кръг от финансиращи схеми за бенефициентите, които оперират хоризонтално през специфичните програми. Бенефициентите са особено широк кръг, обхващащ компании, изследователски центрове, организации, малки и средни предприятия и др., законово установени във всяка една държава (страна-членка на ЕС, асоциирана

²⁷ European Commission, Creating an Innovative Europe – Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation appointed following the Hampton Court Summit and chaired by Mr. Esko Aho, Luxembourg, 2006, p. 17-22.

²⁸ Организациите за трансфер на технологии често се създават за обслужване на определени отрасли или промишлени клъстери, поради което се наричат „клъстерни трансфери“.

страна, страна-кандидатка за членство и трети страни). Финансиращите схеми също са много разнообразни, а именно²⁹:

- **Съвместни научни проекти** (collaborative projects) – те представляват фокусирани научноизследователски проекти с ясно дефинирани научни и технологични цели и очаквани специфични резултати – например като създаването на ново знание, нова технология, нов продукт и т.н., с цел подобряване на конкурентоспособността на Европа. Тези проекти се осъществяват от консорциуми, съставени от партньори от различни страни, както и от индустрията и от академията. Проектите могат да обхващат целия спектър от малки и средно големи насочени изследователски дейности до големи интегрирани проекти, които могат да мобилизират значителен обем ресурси за постигане на конкретна цел.
- **Центрове за върхови постижения или мрежи по компетентност** (centers of excellence) – те са предназначени за изследователски институции, които желаят да комбинират и функционално да интегрират голяма част от своите дейности и капацитет в една определена област, с цел да се изгради Европейски “виртуален изследователски център” (“virtual research center”) в съответната област. Това се осъществява чрез т.нар. Съвместни технологични инициативи, основани на интегрирано и допълващо използване на ресурсите от изследователските единици, департаменти, лаборатории или големи екипи. Въвеждането на тези съвместни инициативи изисква даване на формално съгласие от страна на участващите организации за интегриране на част от техните ресурси и дейности.
- **Дейности по координация и подкрепа** (coordination and support actions) – те не обхващат разработването на проекти, а координацията и изграждането на мрежи от проекти, програми и политики. Тук се включват например дейности за насърчаване участието на МСП, гражданското общество и техните мрежи, подкрепа за осигуряване на транснационален достъп до ключови изследователски инфраструктури, експертни групи, подпомагащи прилагането на Рамковата програма, провеждане на проучвания, конференции и др.
- **Индивидуални проекти** – това са проекти, които се прилагат от индивидуални национални или мултинационални изследователски екипи, ръководени от един основен „изпълнител”, финансиран от Европейския изследователски съвет. Тази схема се използва главно за подкрепа на научни проекти в области на границата на познанието.

²⁹ European Commission, Competitive European Regions through Research and Innovations. Practical Guide to EU Funding Opportunities for Research and Innovation, COM (2007) 474 of 16/08/2007, 2007, p. 41.

- **Подкрепа за обучение и кариерно развитие на изследователите** – тази подкрепа се осигурява чрез всички дейности по програмата „Мария Кюри” за изследователите в целия ЕС.
- **Изследвания в полза на определени специфични групи, в частност МСП** – тук се подкрепят проекти за изследвания и технологично развитие, в които основната част се осъществява от такива актьори като университети, изследователски центрове, организации за технологичен трансфер и други юридически лица в полза на определени групи, в частност МСП, асоциации от МСП или неправителствени организации и техните мрежи.

От казаното се вижда, че 7РП има изключително важна роля за финансирането на НИРД с ефект повишаване на производителността на предприятията и техния иновационен и абсорбиционен капацитет. **Рамковата програма не е само за изследователи в изследователските или образователните институции, а също и за предприятията, които са основни играчи.** Фирмите са основни участници и в Европейските технологични платформи (European Technology Platforms, ETP) и в Съвместните технологични инициативи (Joint Technology Initiatives, JTI). В случая на малкия и средния бизнес, специфично действие по програма „Капацитети” позволява на предприятията да подобрят тяхното състояние чрез създаване на мрежи и връзки с международни партньори, достъп до изследователски центрове за върхови постижения и разработване на изследвания. **Тази подкрепа за малкия и средния бизнес от 7РП се осъществява чрез две конкретни мерки:**

1. **Изследвания за МСП** – те подкрепят малки групи от иновативни предприятия в решаването на общи или допълващи се проблеми. Както Европейската комисия отбелязва, МСП са самостоятелни предприятия, ангажирани с икономическа дейност, заетите лица в тях са до 250 души, които реализират годишен оборот, не по-голям от 50 млн. евро или общата стойност на балансовите им активи не превишава 43 млн. евро.³⁰ Микро-предприятията разполагат с персонал до 10 души, малките предприятия – от 10 до 50 души, а средните предприятия – от 50 до 250 души.
2. **Изследвания за асоциации на МСП** – те подкрепят тези асоциации или обединения с цел решаване на проблеми на голям брой такива предприятия в определени сектори на икономиката. Асоциациите са юридически лица, съставени основно от и представляващи интересите на МСП и/или физически лица, имащи еднакви интереси. Това са секторни индустриални асоциации, национални или регионални индустриални асоциации и търговски и индустриални камари.

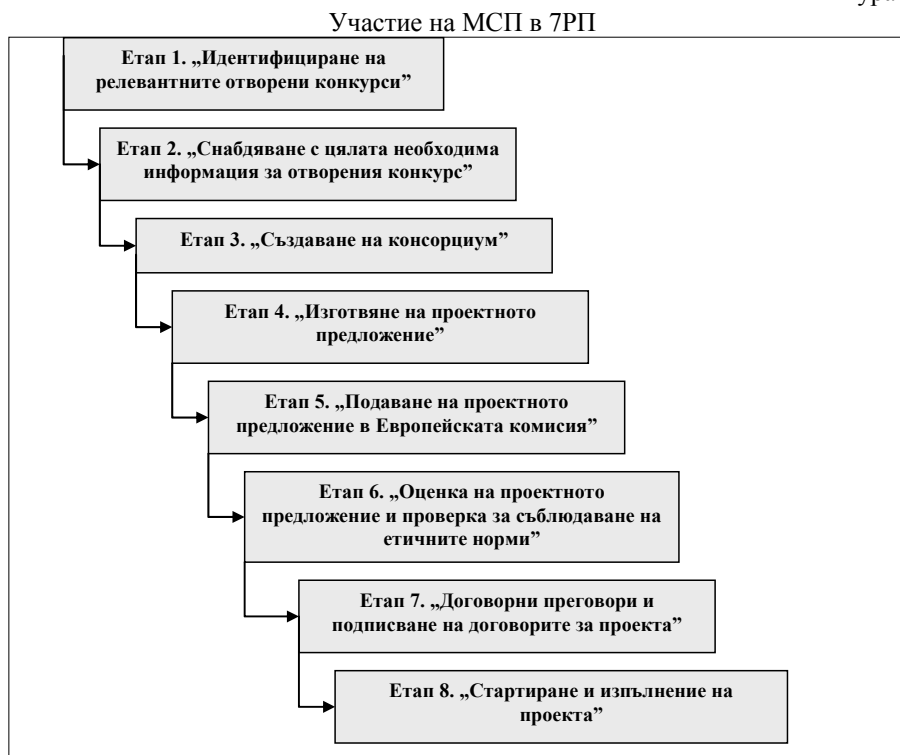
7РП осигурява финансова подкрепа за международни изследвания за и от МСП, желаещи да иновират и да подобрят конкурентоспособността си, чрез

³⁰ European Commission, SMES in FP7: A Hands-on Guide, Luxembourg, 2007, p. 5.

увеличаване на техните инвестиции в изследователски дейности за придобиване на нови знания за растеж в европейската икономика, базирана на знанието. **Участието на МСП в програмата** се мотивира с възможностите за разработване и създаване на нови продукти – достъп до нови и разнообразни технологии, осигуряване на достъп до нови пазарни ниши, подобряване на пазарния имидж на тези предприятия и увеличаване на пазарния им дял, развитие на заетия в тях персонал и др.

Участието на МСП в 7РП е показано схематично на фиг. 2. То включва **осем ключови последователни стъпки**, които обхващат целия процес от идентифицирането на отворените конкурси по съответните програми на 7РП до стартирането на конкретните проекти.³¹

Фигура 2

- **Етап 1 „Идентифициране на релевантните отворени конкурси“** включва проверката и установяването в електронната информационна служба за изследвания и развитие в Общността (CORDIS)³² целите на който отворен конкурс отговаря на потребностите на съответното малко и средно предприятие или на неговата идея за разработване на

³¹ Пак там, с. 8-9.

³² Community Research and Development Information Service (CORDIS) – <http://cordis.europa.eu/fp7/dc/index.cfm>

изследователски проект. От особено значение е кога конкурсът ще бъде публикуван и кога изтича срокът за подаване на проектите предложения.

- **Етап 2 „Снабдяване с цялата необходима документация за отворения конкурс”.** Европейската комисия публикува специален пакет от документи за кандидатстващите в отворените конкурси. Във връзка с това предприятието трябва да се запознае детайлно с Наръчника за изготвяне на проектните предложения за съответния отворен конкурс. Този наръчник дава подробна практическа информация за подготовка и подаване на проектни предложения по дадения конкурс.
- **Етап 3 „Създаване на консорциум”.** Предприятието-кандидат трябва да намери партньори за формиране на консорциум по проекта, който е компетентен по всички аспекти на изпълнявания проект. Партньори могат да бъдат намерени на базата на вече установени контакти в научноизследователски и търговски мрежи или чрез Службата за търсене на партньори (Partner Search Service) на CORDIS.³³ Тази служба е онлайн базирана, безплатна и пригодена за улесняване на организацията в намиране на най-подходящите ѝ партньори за реализация на нейните проекти. Службата за търсене на партньори осигурява детайлна информация за хиляди активни искания за партньорства от предприятия, изследователски институции, университети и др., както в ЕС, така и извън него.
- **Етап 4 „Изготвяне на проектното предложение”.** Кандидатите трябва да използват Електронната система за подаване на проектни предложения на Европейската комисия (Electronic Proposal Submission System, EPSS). Тя представлява уеб-базирано приложение, което осигурява възможност сигурно, надеждно и по всяко време до изтичането на крайния срок членовете на консорциума да подготвят и да подадат своето съвместно проектно предложение. Това приложение е валидно за всеки отворен конкурс.
- **Етап 5 „Подаване на проектното предложение в Европейската комисия”.** Подаването на проектните предложения се прави до определен от Европейската комисия краен срок, който е специфичен за всеки отворен конкурс. Подадени проектни предложения след изтичане на крайния срок са невалидни. За подпомагане работата на кандидатите в подготовката и подаването на проектните предложения във всяка държава работят съответни Национални контактни лица, отговарящи за отделните тематични области на четирите програми на 7РП.³⁴

³³ CORDIS Partner Search Service – http://cordis.europa.eu/fp7/partners_en.html

³⁴ Пълен списък на националните контактни лица за 7РП може да се открие на следната страница: http://cordis.europa.eu/fp7/ncp_en.html. За България списъкът на националните контактни лица за 7РП може да се открие на следната страница: <http://7fp.mon.bg/page.php?category=383>.

- **Етап 6 „Оценка на проектното предложение и проверка за съблюдаване на етичните норми”.** Всички подадени проектни предложения са обект на стриктно оценяване от съвет от експерти. Те трябва да отговарят и на строг етичен кодекс с цел да се гарантира, че Европейската комисия не подкрепя изследвания, които могат да нарушат фундаменталните етични принципи.
- **Етап 7 „Договорни преговори и подписване на договорите за проекта”.** Редът и условията, регламентиращи европейските проекти, се съдържат в следните два документа: Договор за подкрепа (Grant Agreement), който се сключва между консорциума и Европейската комисия, и Договор за консорциум (Consortium Agreement), който се подписва единствено от членовете на консорциума. И двата документа съдържат постигнатите договорености относно правата на собственост, валоризацията и разпространяването на резултатите от проекта.
- **Етап 8 „Стартиране и изпълнение на проекта”.** След подписването на договорите за проекта се започва същинската работа по изпълнението му.

МСП могат да участват в **програма „Сътрудничество”** на 7РП, като до 15% от бюджета на програмата е посветен именно на МСП. Изследователските потребности и потенциал на тези предприятия са взети предвид при разработването на съдържанието на отделните тематични области на програмата, като същевременно проблемите, които са обект на засилен интерес от тях, впоследствие след стартирането на 7РП се идентифицират в работните програми. Нормата на възстановяване на плащанията към МСП по тази основна програма на 7РП е 75%. В тематичните области „Здраве” и „ИКТ” са предложени Съвместни технологични инициативи, инициирани от индустрията, които активно насърчават включването на МСП. Така в област „Здраве” възможностите за включване на последните са свързани с изследвания за откриване, диагностициране и мониторинг, а също и в сферата на имунотерапията, репродуктивната медицина, борба с разпространението на епидемии и др.³⁵ Тематичната област „ИКТ” предоставя най-големи възможности за МСП: да финансират високорискови изследвания на начален етап и развитие, да изградят стратегически партньорства и да оперират извън своите местни пазари с по-иновативни продукти и/или услуги. Акцент се поставя на нанонауките и нанотехнологиите, създаването на нови производства, нови материали, интегрирането на технологии и др.³⁶

Програма „Хора” на 7РП също поставя специално ударение на включването на предприятия, в т.ч. МСП, в дейностите „Мария Кюри”. Налице е конкретна схема, наречена „Индустрия-академия пътища и партньорства” (“Industry-academia pathways and partnerships”) за споделяне и трансфер на знания в партньорства между публичния и частния сектор, и особено на МСП.

³⁵ European Commission, SMES in FP7: A Hands-on Guide, Luxembourg, 2007, p. 11.

³⁶ Информационен ден за МСП, Българска търговско-промишлена палата, София, 18.10.2008 г.

Програмата финансира изследователско оборудване за МСП (в размер до 10% за средствата, отпуснати от ЕС за всяко предприятие-партньор).

Изследователските екипи от МСП могат да се конкурират в **програма „Капацитети“** на 7РП на базата на своите върхови постижения във всички научни и технологични сфери, вкл. инженерни науки. Финансираните дейности по Рамковата програма, трябва да покажат **„добавена стойност“ за Европа**, единият от аспектите на което е транснационалното сътрудничество между множество партньори с изследователски проекти, изпълнявани от консорциуми с членове от различни държави на ЕС и извън ЕС. Обединяването на изследователи и изследователски екипи от различни държави спомага за *„преодоляването на фрагментацията на европейския изследователски пейзаж“*.³⁷

Програма „Капацитети“ има няколко основни аспекта, свързани с МСП. Единият от тях е наречен **„Изследвания в полза на МСП“** (“Research for the benefit of SMEs”), който е насочен към малки и средни предприятия и техни асоциации, желаещи да изнесат необходимите им научни изследвания извън своите граници. Целта е да се повиши иновационния капацитет на МСП и да се спомогне за създаването на нови продукти и развитието на нови пазари. Аутсорсингът позволява на МСП да придобият ноу-хау в технологии, да разширят своите бизнес мрежи, да мобилизират и развият изследователските си умения и да подобрят експлоатацията на резултатите от изследванията.³⁸ МСП, придобиващи изследвания (Research-acquiring SMEs), могат да получат подкрепа като индивидуални предприятия чрез схемата **„Изследвания за МСП“** (“Research for SMEs”) или като асоциации от МСП чрез схемата **„Изследвания за асоциации от МСП“** (“Research for SME Associations”). Съществуват и допълнителни възможности за финансиране на МСП чрез национални финансиращи програми чрез схемата ERA-NET.

Пряко отношение към изграждането на регионални научно-базирани клъстери имат **регионите на познанието**. 7РП насърчава създаването на нови региони на познанието, които обединяват различни изследователски партньори в рамките на един регион с цел изграждането на регионално-базирани клъстери. Задължителен партньор в регионалния научно-базиран клъстер е дадено предприятие (в т.ч. МСП), опериращо заедно с изследователска институция и регионална или местна власт. Чрез осигуряването на подкрепа за регионите на познанието става възможно да се подобрят изследователските способности и потенциал на елементите на клъстера. Създаденият т.нар. **споделящ риска финансов инструмент** улеснява достъпа до заеми за финансирането на инвестиции в НИРД и иновации. Това финансиране идва от ЕИБ.

В някои тематични направления на 7РП, като например ИКТ, са отчетени значителни успехи – над 90% от проектите включват **сътрудничество между изследователските организации и индустрията**, което определено улеснява

³⁷ European Commission, SMES in FP7: A Hands-on Guide, Luxembourg, 2007, p. 4.

³⁸ Пак там, с. 20.

разработването на годни за търговско използване технологии.³⁹ Освен проекти по научноизследователска и развойна дейност, 7РП финансира и междуетрасловата мобилност на изследователските кадри, включително обмена между университетите и индустрията.

Програмата за конкурентоспособност и иновации подпомага всички **форми на иновациите, сътрудничеството между публични и частни организации и мерките за улесняване на достъпа до източници на финансиране, в т.ч. заеми, рискови капитали и финансиране от „бизнес ангели“**.⁴⁰ Тя финансира също новите методи за улесняване на обмена на знания между изследователските организации и фирмите, по-специално МСП, както и новите инициативи за образуване на международни групи от организации. За максимално увеличаване на въздействието от тези две рамкови програми, те работят съвместно, за да осигурят широк кръг от допълнителни дейности по научноизследователските и развойни проекти, с цел насърчаване трансфера на знания и оползотворяване на резултатите от НРД.

В България съществува огромна необходимост от повишаване на иновационния капацитет на предприятията. Характерно е, че преобладаващата част от производствената база в България се състои именно от МСП, повечето от които разполагат с ограничена научна база, не са лидери в технологично отношение, не разполагат с висококвалифициран персонал за разработване и въвеждане на нови технологии и поради това не използват потенциала си за иновации.⁴¹ По-скоро тези предприятия представляват последователи в технологично отношение, като използват технологии и иновации, разработени другаде. В същото време, съществуват и такива, които макар да не се занимават с изследователска и развойна дейност, имат потенциал за развитие и внедряване на иновативни решения. Важна роля за развитието на иновационния процес в сектора на МСП играят браншовите организации, предоставящи бизнес услуги и създаващи партньорства между обществени институции и частни фирми, обществени посредници, включително агенции за регионално развитие и иновационни центрове.⁴² С цел повишаване на иновационния потенциал на фирмите е необходимо да се стимулира сътрудничеството между иновативните фирми и обществените и частни изследователски организации, като пример за това са Центровете по компетентност – главно държавни изследователски центрове, които приемат поръчки за научноизследователски проекти с приложен характер от промишления сектор.

³⁹ Европейска комисия, Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите:: Усъвършенстване на трансфера на знания между изследователските организации и промишлеността в Европа: възприемане на отворения достъп до иновациите – Изпълнение на Лисабонската стратегия, Брюксел, 4.4.2007 г., с. 19.

⁴⁰ Пак там, с. 19.

⁴¹ Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, С., януари 2003 г., с. 13.

⁴² Пак там, с. 14.

Към 01.11.2011 г. електронната информационна служба за изследвания и развитие в Общността (CORDIS) показва, че **финансираните от 7РП проекти за МСП, в които участва България, са общо 42**. Тук се включват изпълнявани в момента проекти, както и вече завършени проекти. България участва в проекти по схемите „Изследвания в полза на МСП”, „Изследвания за МСП”, „Изследвания за асоциации от МСП”, съвместни изследвания, дейности по координация и подкрепа, демонстрационни дейности, изследвания по национални, регионални, европейски програми за подкрепа на изследвания на МСП, хоризонтални дейности и др. Най-голям брой от тези проекти – 23, са проектите по схемата „Изследвания за МСП”. За сравнение, финансираните проекти за МСП от 7РП в Румъния са общо 56. Данните за броя на финансираните проекти за МСП в страните-членки на ЕС към 1.11.2011 г. са показани в табл. 3. Видно е, че Великобритания е страната, в която е най-голям броят на такива проекти – 359, следвана от Испания – 350 и Германия – 295. От друга страна, най-малко са финансираните проекти за МСП от 7РП в Люксембург, Латвия, Малта и Словакия.

Посочената статистика на ЕС ни дава информация за хода на процесите, които протичат в научноизследователската, развойната и иновационната дейност в страните-членки на Евросъюза и по-специално за дългия път, който предстои на България да извърви, докато догони напредналите страни в тази област. Вижда се, че са налице успехи в тази насока в България, но те все още са много слаби и недостатъчни. Необходими са по-нататъшни целенасочени усилия за стимулиране на иновативните решения в МСП в нашата страна, така че да се подобрят технологичните възможности на сектора и да се повиши неговата конкурентоспособност.

Таблица 3
Брой на финансираните проекти по 7РП за МСП към 1.11.2011 г. по страни-членки на ЕС

№	Държава	Брой проекти за МСП	№	Държава	Брой проекти за МСП
1	Австрия	71	15	Италия	277
2	Белгия	99	16	Латвия	13
3	България	42	17	Литва	35
4	Кипър	40	18	Люксембург	7
5	Чешка република	66	19	Малта	20
6	Дания	77	20	Холандия	113
7	Естония	50	21	Полша	92
8	Финландия	52	22	Португалия	81
9	Франция	186	23	Румъния	56
10	Германия	295	24	Словакия	20
11	Гърция	126	25	Словения	39
12	Унгария	63	26	Испания	350
13	Ирландия	68	27	Швеция	79
14	Великобритания	359			

Източник: CORDIS.

В заключение, глобалната финансова и икономическа криза разкрива основните слабости и вътрешни дисбаланси в ЕС и извежда на преден план

необходимостта от активни, целенасочени и своевременни мерки за възстановяване на европейската икономика. Както Ж.М. Барозу отбелязва: „Кризата е предупредителен сигнал. Тя ни кара да осъзнаем, че ако не променим нищо, ни очаква постепенен упадък и отстъпване на заден план в новия световен ред. За Европа това е часът на истината. Време е да бъдем дръзки и амбициозни.”⁴³ Седмата рамкова програма на ЕС има много важна роля за финансирането на иновативни проекти, насочени към повишаване на научноизследователската и технологичната база на европейската индустрия и към насърчаване на международната ѝ конкурентоспособност.

Бъдещата стратегическа рамка на ЕС за изследвания и иновации, наречена “Хоризонт 2020”, е важен символ за ново начало и нова визия на политиката на Евросъюза за финансиране на научноизследователската, развойната и иновативната дейност. Тази рамка ще покрива финансирането на всички изследвания и иновации в ЕС, понастоящем осигурявано от 7РП, Програмата за конкурентоспособност и иновации, и Европейския институт за иновации и технологии. Тези различни типове финансиране ще бъдат обединени в една обща рамка по ясен, разбираем, гъвкав и последователен начин. Както Европейския комисар по изследванията, иновациите и науката отбелязва: “Това ще бъде по-интелигентният начин за подкрепа на изследователите и иноваторите в Европа – по този начин още повече ще се повиши компетентността и ще се гарантира, че добрите идеи достигат до пазара и генерират устойчив икономически растеж и нови работни места”.⁴⁴

Използвана литература

- Andor, L. (2011), *Building a fairer future: The role of social policy*, Speech 11/299, OECD Social Policy Ministerial Meeting, Brussels, May.
- Carporelli, A. (2011), *Europe 2020 and the poverty target: how we got there and where we stand*, European Commission, Brussels, March.
- Council Decision of 19 December 2006 concerning the specific programme: “Ideas” implementing the Seventh Framework Programme of the European Community for research, technological development and demonstration activities (2007 to 2013), Official Journal of the European Union, 2006/972/EC, 30.12.2006.
- Council of the European Union (2009), *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (‘ET 2020’)*, OJ 2009/C 119/02.
- Determination of the December 2007 Peak in Economic Activity, National Bureau of Economic Research (NBER), 11 December 2008.
- Eurobarometer, *Autumn 2010 Eurobarometer: EU citizens support strong EU action to resolve crisis*, MEMO/11/16, Brussels, 12 January 2011.
- Europa Media, *Quick Guide to EU Funds, Complete Concise Comprehensive*, Europa Media Non-Profit Ltd., 3rd ed., 2010.
- European Commission, *Annual Growth Survey, Annex 1, Progress Report on Europe 2020*, Brussels COM(2011), 11-A1/2, 2011.

⁴³ Европейска Комисия, Съобщение на Комисията: Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, Брюксел, 3.3.2010 г., с. 2.

⁴⁴ Geoghegan-Quinn, M., New name for the future EU funding programme for research and innovation, MEMO/11/435, Brussels, 21 June 2011.

- European Commission, *Communication from the Commission Europe 2020: A Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM(2010), Brussels, 3.3.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Digital Agenda for Europe*, COM(2010) 245 final/2, 19.5.2010, Brussels, 26.8.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union*, SEC(2010) 1161, COM(2010) 456, Brussels, 6.10.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Youth on the Move*, COM(2010) 477, Brussels, 15.9.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era Putting Competitiveness and Sustainability at Centre Stage*, SEC(2010) 1272, SEC(2010) 1276, COM(2010) 614, Brussels, 27.10.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An agenda for new skills and jobs. A European Contribution towards full employment*, COM(2010) 682, Brussels, 23.11.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European Framework for Social and Territorial Cohesion*, COM(2010) 758, Brussels, 15.12.2010.
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A resource-efficient Europe – Flagship initiative under the Europe 2020 Strategy*, COM(2011) 21, Brussels, 26.1.2011.
- European Commission, *Competitive European Regions through Research and Innovations. Practical Guide to EU Funding Opportunities for Research and Innovation*, COM (2007) 474 of 16/08/2007, 2007.
- European Commission, *European semester: a new architecture for the new EU economic governance – Q&A*, Memo/11/14, Brussels, 12 January 2011.
- European Commission, *SMES in FP7: A Hands-on Guide*, Luxembourg, 2007.
- European Commission, *The European Employment Strategy. Working to improve employment in Europe*, Social Europe, Publication Office of the European Union, 2010.
- Fischer, S., S. Gran, B. Hacker, A.P. Jakobi, S. Petzold, T. Pusch and P. Steinberg, *Europe 2020 – Proposals for the Post-Lisbon Strategy, Progressive policy proposals for Europe's economic, social and environmental renewal*, International Policy Analysis, Friedrich Ebert Stiftung.
- Geoghegan-Quinn, M., *New name for the future EU funding programme for research and innovation*, MEMO/11/435, Brussels, 21 June 2011.
- González-Páramo, J.M., *The European Union and the Lessons from the Crisis: The Way Forward*, Speech by José Manuel González-Páramo, Member of the Executive Board of the ECB, at RBC Capital Markets' Central Bank Conference "Impacts and Implications of Integrated Global Markets", Madrid, 12 May 2011.
- Heise, M., S. Lindeck, A.-K. Petersen, R. Schneider and K. Voegeli, *The Euro Monitor: Indicators for balanced growth 2010*, The Lisbon Council, 2010.
- IP/10/225, *Europe 2020: Commission proposes new economic strategy for Europe*, Brussels, 3 March 2010.

- Klusáček K., Z. Kučera and M. Pazour, *A summary of the results of the analysis from the Green Paper on research, development and innovation in the Czech Republic*, Ergo, (5): 6–11, Tc AS cr, Prague, 2008.
- Leeftink, B., *National experiences with statistics for policy making in Europe*, Ministry of Economic Affairs, Agriculture and Innovation, March 2011.
- Lisbon Council, *An Action Plan for Europe 2020. Strategic Advice for the Post-Crisis World, Lisbon Council Policy Brief*, Vol. V, No. 2, 2011.
- Lisbon Council, *Beyond CAP: Why the EU Budget Needs Reform, Lisbon Council e-Brief*, Issue 09/2010, 2010.
- Lisbon Council, *Innovating Indicators: Choosing the Right Targets for EU 2020, Lisbon Council e-Brief*, Issue 04/2009, 2009.
- Republic of Bulgaria, *National Reform Programme of the Republic of Bulgaria (2011-2015)*, April, Sofia 2011.
- Schleicher, A., *Skills, Education and Employment: Europe's Next Frontier*, In: *An Action Plan for Europe 2020. Strategic Advice for the Post-Crisis World*, Lisbon Council Policy Brief, Vol. V, No. 2, 2011.
- Willis, A., *Lukewarm Reaction to Europe 2020 Plan*, *Bloomberg Businessweek*, 5.3.2010.
- БНБ, *Годишен отчет 2008*, Изд. на Българската народна банка, С., 2009 г.
- Европейска комисия, *Годишен обзор на растежа. Приложение 2. Макроикономически доклад*, Брюксел, 12.1.2011 г.
- Европейска комисия, *Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Годишен обзор на растежа: напредване с изчерпателния отговор на ЕС на кризата*, Брюксел, 12.1.2011 г.
- Европейска комисия, *Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Усъвършенстване на трансфера на знания между изследователските организации и промишлеността в Европа: възприемане на отворения достъп до иновациите – Изпълнение на Лисабонската стратегия*, Брюксел, 4.4.2007 г.
- Европейска комисия, *Съобщение на Комисията: Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж*, Брюксел, 3.3.2010 г.
- Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, С., януари 2003 г.
- Министерство на икономиката и енергетиката на Република България, *Правила за управление на средствата на Националния иновационен фонд*, 2008 г.
- Министерство на образованието, младежта и науката, *Национална стратегия за развитие на научните изследвания*, 2010 г.

ФИНАНСИРАНЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В БЪЛГАРИЯ (концептуален поглед върху проблематиката)

Финансирането на иновациите е съществена предпоставка за развитието им и е в основата на създаване на растеж в икономика, базирана на знанието. Значимостта на проблематиката изпъква в условия на глобална финансова криза, най-вече по отношение на търсенето на подходи, механизми и нови (и/или алтернативни) форми на финансиране на фирмените иновации.

Във връзка с това са разгледани възможностите за рисково и институционално финансиране на иновациите в страната, като необходимо условие за генериране на „интелигентен” растеж. Специален фокус се поставя върху рисковото финансиране на иновациите във фирмата.

JEL: G23; G24; O16

1. Източници на финансиране на иновациите: вътрешни, външни, национални и европейски

Финансирането на иновациите най-често е насочено към финансиране на научноизследователската и развойната дейност; на нови технологичнобазирани фирми със значителен недостиг на финансови средства; фокусиране върху специфични финансови инструменти като финансиране с рисков капитал (Bartzokas, Mani, 2004).

Най-общо съществуват два източника за финансиране на иновации във фирмите – *външни и вътрешни*. Последните произтичат основно от неразпределената печалба и собствения капитал на фирмите. Инвестициите за иновации обикновено са алтернатива на други форми на финансиране. Във връзка с това, за да се минимизира риска, инвестиционните стратегии за иновации трябва да са съобразени с наличните ресурси и ликвидността на предприятията. Това на свой ред, прави вътрешните източници пряко зависими от цялостното фирмено развитие, което определя тяхната несигурност и негъвкавост. Не на последно място, цената на собствения капитал е по-висока от тази на привлечения (от банки, фондове за рисков

¹ Райна Цанева е гл. ас. д-р в Института за икономически изследвания при БАН, секция „Икономика на фирмата”, тел: 02-8104038.

капитал, институционални инвеститори и др.), което води до осъществяване на иновационния проект. Финансирането на иновациите със собствени средства поставя и известни ограничения пред мащаба на иновационните проекти, което значително затруднява тяхното изпълнение. Поради тази причина тук ще се насочим към външните източници за финансиране на иновациите. Към тях най-общо се отнасят:

- субсидии от бюджета;
- финансови схеми на специализирани фондове, вкл. фондове за рисков капитал;
- финансиране по европейски програми;
- национални и частни фондове за иновации;
- институционални инвеститори – пенсионни фондове, застрахователни дружества и др.;
- частно финансиране от страна на бизнеса, банките и други заинтересовани страни.

Вътрешните и външните източници определят възможностите за националната финансова система, генерирането, стимулирането и разпространението на знания. В този смисъл, от особена значимост е и съответната национална институционална среда, която може да подкрепи или възпрепятства иновационните процеси. Кристенсен и Лундвал (Christensen, Lundvall, 1992, р. 146) като анализират ролята на финансите в рамките на националните системи за иновации, установяват сериозни институционални различия в националните системи за финансиране на иновациите.

Национални външни източници за финансиране на иновациите

Финансирането на фирмените иновации в България се осъществява най-вече чрез Оперативна програма (ОП) „Конкурентоспособност на българската икономика 2007-2013“, която се финансира от Европейския фонд за регионално развитие и държавния бюджет. Обект на финансиране са български предприятия с потенциал за развитие и осъществяване на иновации – както стартиращи така и съществуващи фирми, финансирането на иновациите е насочено към 4 основни приоритетни оси:

- *приоритетна ос 1:* подкрепа за създаването на иновации в предприятията и защита на индустриалната собственост;
- *приоритетна ос 2:* подобряване на технологиите и управлението в предприятията; създаване на инфраструктура в подкрепа на бизнеса;

- *приоритетна ос 3*: подкрепа за гаранционни фондове, фондове за микрокредитиране; Подкрепа за фондове за дялов капитал, инвестиращи в МСП (фондове за рисков капитал), вкл. за създаване или разширяване на дейността на мрежи² от бизнес ангели в България.

Таблица 1

Финансово разпределение на Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007-2013 (евро)

	Общо средства без съфинансиране	Средства от ЕС	Публични национални средства
Приоритетна ос 1	246 500 000	209 525 000	36 975 000
Приоритетна ос 2	593 837 780	504 762 113	8 907 667
Приоритетна ос 3	200 000 000	170 000 000	30 000 000
Приоритетна ос 4	87 011 870	73 960 090	13 051 780

Източник: <http://www.opcompetitiveness.bg/index.php>.

Оперативната програма предвижда най-много средства по *приоритетна ос 2* – подобряване на технологиите и управлението в предприятията и създаване на инфраструктура в подкрепа на бизнеса³ (593 837 780 евро). По този начин най-голямо финансиране получават предприятията от производствения сектор и сектора на услугите за подобряване и разширяване на бизнес дейностите, управлението, въвеждането на нови продукти, услуги, на иновативни технологии и др. *Приоритетна ос 3* обобщава възможните финансови ресурси за развитие на българските предприятия, като в програмата са предвидени съвкупност от мерки за развитието на специфични финансови инструменти за стимулиране на инвестиционната активност и предприемачеството на МСП.

Европейски външни източници за финансиране на иновациите

Финансирането на иновационни проекти във фирмите е възможно и по направление на рамковите програми на ЕС. По-конкретно научната и развойна дейност получава финансиране от *Седма рамкова програма* за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности. Акцентът на дейностите по програмата е поставен върху изследвания, насочени към удовлетворяване потребностите на европейската индустрия и нейните амбиции да стане световен лидер в определени сектори.

Във връзка с определяне приоритетите за финансиране на предприятията и повишаване на техния иновационен потенциал, Европейската комисия създаде *форум за финансиране на МСП*, който предоставя възможност за редовни срещи на организации, представляващи този сектор, банки и други финансови институции. Целта е да се подобри координацията между заинтересуваните

² Мрежата ще предоставя услуги за намиране на подходящ партньор и свързването на МСП с бизнес ангелите.

³ По приоритетна ос 2, оперативната програма предвижда и подкрепа за въвеждане на енергоспестяващи технологии и използването на възобновяеми енергийни източници и въвеждането на енергоспестяващи технологии в предприятията.

страни с оглед дефиниране на предизвикателства и дългосрочните проблеми, свързани най-вече с достъпа на МСП до финансиране.⁴ Иновативните предприятия в Европа получават финансова подкрепа и от *Европейската инвестиционна банка (ЕИБ)*, която предоставя средства по схеми за дългосрочно финансиране на бизнеса.⁵

2. Финансиране на иновациите от фондове за рисков капитал⁶

Обикновено инвестициите във фондове за рисков капитал са насочени към: предприятия в ранен етап на развитие; МСП с голям потенциал на растеж в процеса на разширяването им; фондове за начален капитал и за финансиране на свързани с трансфер на технологии дейности.⁷ ЕС предоставя рисков капитал като средство за постигане на висок растеж и иновации на МСП в границите на *Рамковата програма за конкурентоспособност и иновации (РПКИ)*.

През август 2011 г. Европейската комисия започна процес на подготовка за приемане на нови правила за рисковите инвестиции. Тяхната цел е да улеснят трансграничното набиране на капитали и инвестиции от фондовете за рискови вложения с оглед подобряване на достъпа до финансиране за иновативни МСП. Според *Европейската мрежа на бизнес ангелите (EBAN)* при набирането на финансови средства от фондове за рисков капитал има два основни проблема:

- 1) рисковите фондове не се възползват от реалния вътрешен пазар, така че набирането на средства и инвестирането е възможно, но трудно и скъпо;
- 2) рисковите фондове твърдят, че често се сблъскват с проблема по двойното данъчно облагане, на фона на несигурност и административни пречки.

В този смисъл, финансирането на иновациите от фондове за рисков капитал е значително по-трудно при стартиращите компании, отколкото при тези с доказани технологии и с „атрактивна“ за инвеститорите оценка.

⁴ http://ec.europa.eu/small-business/funding-partners-public/nance/index_bg.htm

⁵ За периода 2008-2011 г. ЕИБ е заделила сумата от 30 милиарда евро за финансиране на МСП. Банката също така е заделила 1 милиард евро за хибриден капитал, съчетаващ елементи на заеми и капиталови заеми, който ще се управлява от Европейския инвестиционен фонд (ЕИФ).

⁶ Организацията за икономическо сътрудничество (ОИСР) дава следното определение за рисковия капитал: „капитал, който се инвестира от определени фирми (рискови инвеститори) в новосъздадени предприятия с висок потенциал за растеж, чиито акции не са регистрирани на фондовата борса“. Основната цел на рисковото инвестиране е получаване на висока възвръщаемост от направената инвестиция, чийто времеви хоризонт е от 3 до 7 години.

⁷ Европейската комисия е поверила управлението на средствата за рисков капитал по СРИ на Европейския инвестиционен фонд (ЕИФ), който е финансов орган на ЕС с експертен опит в инвестирането в рисков капитал.

В изследване на бариерите пред иновациите (Димитров, Чобанова, Илиева, Казанджиева, Лекова, 1997) в България се достига до извода, че основна пречка пред иновационната активност на предприятията е недостига и липсата на финансови средства. Значителни препятствия са и отсъствието на вътрешни източници за финансиране на иновационни проекти, вкл. невъзможност за използването на вътрешнофирмените източници; ограничен достъп до кредити особено за новите и нововъзникващите фирми. Ето защо, в условия на криза многократно нараства ролята на рисковия капитал, като алтернативен външен източник за финансиране дейността на предприятията, вкл. за иновации.

Обикновено рисковото финансиране се осъществява на четири етапа (Houttuin, 1985, p. 189-196):

- **Първи етап** – финансиране на *зараждането* (Seedling finance), с продължителност до една година. Предоставят се средства за доразвиване на идеята, за разработване на спецификациите на новия продукт или услуга, вкл. за изследване на пазарните ниши и възможности. Основен критерий в подбора на проекти е потенциала на съответния пазар, на компанията и на мениджмънта;
- **Втори етап** – финансиране на *стартирането* (Start-up finance). Процес на инвестиране на финансовите средства за организиране и подготовка на производството;
- **Трети етап** – финансиране на новата фирма (Fledgling finance). Финансира се самото производство на продукцията, което все още не е печелившо. Главното препятствие на този етап от рисковото инвестиране е необходимостта от голямо количество капитал;
- **Четвърти етап** – финансиране на *утвърждаването* (Establishment finance). Осъществява се пазарно усвояване на нововъведението и утвърждаване на иновативното предприятие. Очакванията са за висока възвръщаемост от направената инвестиция и генериране на значителна печалба.

В теорията и практиката съществуват няколко основни форми на рисковото финансиране, които най-общо могат да се систематизират, както следва:

1. **Класически рисков капитал:** поведението на корпорациите е мотивирано от „бързи печалби с по-малко разходи и по-нисък риск”. Понякога финансови средства се влагат в 30-40 малки иновационни фирми едновременно.
2. **Вътрешнокорпоративно рисковото финансиране:** осъществява се чрез създаване на венчъри или малки дъщерни компании, като основната цел е разработването на нововъведения и иновативни продукти, свързани с разширяване на производствената дейност и пазарните ниши.

3. **Частни инвестиционни компании на малкия бизнес:** предоставят се дългосрочни заеми за малки предприятия с иновативна насоченост и иновативни идеи, които се ползват с държавни гаранции.

4. **Рисково финансиране в научно-промишлени паркове.**

В табл. 2 са представени тенденциите в рисковото инвестиране в страните от Европа.

Таблица 2

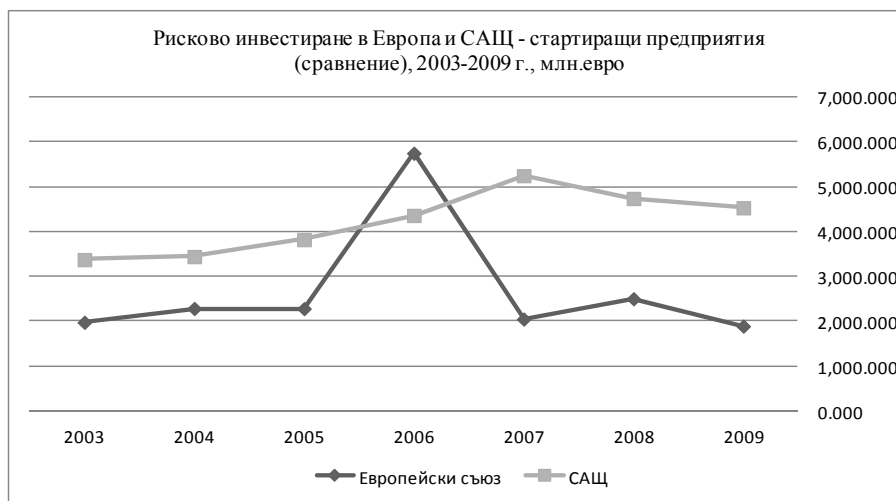
Рисково инвестиране в страните от Европа – стартиращи предприятия,
2003-2009 г., млн. евро

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Европейски съюз	1976.332	2283.820	2 282.089	5 746.570	2047.834	2501.041	1890.536
Белгия	37.752	47.163	61.757	39.175	112.048	108.473	131.126
България					0.000	4.386	4.100
Чехия	0.686	0.173	0.000	0.285	0.000	0.000	0.000
Дания	93.327	165.687	106.917	32.041	116.745	87.793	79.437
Германия	292.420	353.530	304.870	264.250	386.685	460.435	436.222
Ирландия	32.865	27.837	36.089	25.640	32.760	23.535	29.935
Гърция	11.424	2.976	0.000	3.035	0.345	0.000	5.000
Испания	56.188	69.112	117.727	266.042	85.059	79.148	44.478
Франция	394.951	410.284	472.133	536.031	341.849	458.320	353.206
Италия	58.829	22.755	29.763	28.577	35.978	22.897	39.953
Люксембург	:	:	:	:	32.885	19.555	38.320
Унгария	0.307	0.000	3.604	4.200	2.083	2.017	0.529
Холандия	35.682	38.856	10.051	64.644	139.864	221.938	110.632
Австрия	29.705	17.395	28.409	8.903	13.327	14.482	18.270
Poland	2.217	0.000	0.511	2.472	3.956	15.241	1.100
Полша	55.702	36.127	58.504	15.025	26.154	55.690	30.410
Румъния	0.000	0.000	3.580	4.189	0.000	2.520	0.537
Словакия	0.000	2.112	0.350	:	:	:	:
Финландия	84.498	40.246	68.816	45.261	71.931	62.419	57.092
Швеция	171.330	232.168	148.648	177.553	230.189	173.069	111.808
Великобритания	621.659	819.684	838.405	4240.393	422.014	713.289	404.647
Норвегия	55.572	31.121	67.591	34.342	187.102	124.600	82.529
Швейцария	89.241	60.778	76.752	72.402	178.493	203.735	195.014
САЩ	3373.570	3442.230	3820.940	4359.200	5245.800	4737.000	4530.460

Източник: Евростат.

Финансирането на иновативни стартиращи предприятия чрез фондове за рисков капитал през 2009 г. е най-високо за: Германия (436 222), Великобритания (404 647), Франция (353 206), Швеция (111 808) и Холандия (110 632). В другите европейски страни (вкл. и България) все още не съществуват добри практики за управление на рисковите инвестиции и/или алтернативните източници за финансиране на иновациите продължават да са доминиращи и водещи. Интерес представлява и сравнението на страните от Европа със САЩ, където изоставането на стария континент е много голямо (вж. фиг. 1).

Фигура 1

Източник: Евростат.

САЩ са с най-голям дял от общото рисковото финансиране в света. По данни на Европейската асоциация на рисковия капитал (ЕАРК), най-големите източници на рисков капитал в САЩ са пенсионните фондове (38%) и корпорациите (24%), като средствата се насочват предимно към стартиращи иновативни предприятия. *Секторът* на рисковия капитал в Европа няма достатъчно опит в пазарната оценка на рисковите инвестиции и управлението на ранните фази на инвестиране в технологично иновативни МСП. Рисковите фондове в Европа се ориентират основно към предприятия с установена история, търсещи средства за разрастване и иновации в съществуващи и/или нови производства. Това вероятно се дължи и на поведението на рисковите инвеститори, които се ръководят от мотива за ограничаване и намаляване на риска, като фокусират вниманието си към предприятия с предполагаема висока възвръщаемост на инвестициите. Не на последно място са и рисковете при самото финансиране от подобни фондове, които се крият в липсата на ликвидност, високи транзакционни разходи и трудно измерима норма на възвръщаемост.

Световната финансова криза доведе до значително повишаване цената на кредитите за бизнеса, което оправдава нарасналото търсене на фондове за рисков капитал и дялово финансиране. Възможно обяснение за това са и очакваните положителни ефекти от рисковата инвестиция в управлението на предприятията, главно по отношение на:

- подобряване на корпоративното управление, вземането на стратегически решения и възможности за ефективно прилагане на най-добри практики;
- повишаване капацитета на управленския екип;

- достъп до допълнителни знания в съответната и сходни области на познанието, вкл. възможности за контакти с потенциални партньори и други заинтересувани страни;
- подобряване на финансовите процеси в предприятията и др.

В България финансирането от фондове за рисков капитал, вкл. за иновации не е достатъчно развито. В табл. 2 се вижда, че страната ни се нарежда на последните места, редом с държави като Чехия, Гърция и Полша. Причините за това би трябвало да се търсят както в степента на икономическо развитие на страната ни, така и в липсите на добри практики за рисково инвестиране в страните от Европа. През последните години в България придобива популярност инициативата JEREMIE, както и международни институции, подпомагащи развитието на бизнеса като IFC, EBRD, Black Sea Trade and Development Bank, Simest, FMO и др. Участието на рисковите инвеститори в стартиращи и иновативни МСП е твърде ограничено както поради предпочитанията на инвеститорите към големи компании, така и поради спецификите на националната икономика – висок риск, слаб потенциал за икономически растеж, респ. ниска възвръщаемост на направените инвестиции. Основните сектори, които представляват интерес за инвеститорите са технологичният и финансирането на енергийни проекти, вкл. за зелена енергия.

В заключение се налага извода, че рисковият капитал в България се намира в начален стадий от развитието си и се сблъсква с редица проблеми. Сред тях са:

- трудно създаване на партньорство между участниците, поради недостатъчна информация и липса на прозрачност;
- ограничени възможности за реализиране на печалба в последните етапи от рисковото инвестиране;
- липсата на мрежа от специалисти и експерти по управление на рискови фондове в България;
- преобладаващо търсене на микрокредити и инвестиции в малък размер, които не представляват интерес за рисковите фондове;
- липсата на преференции за рискови инвестиции;
- отсъствие на частно рисково финансиране и др.

Решаването на тези проблеми е предпоставка за иновативно развитие на фирмите в България.

Използвана литература

- Bartzokas, A. and S. Mani. 2004. Financial systems, corporate investment in innovation, and venture capital. Cheltenham: Edward Elgar Pub.
- Christensen, JL and B-A Lundvall. 1992. The Role of Finance in National Systems of Innovation. National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning. London.
- Houttuin, G. 1985. Venture Capitalism. – In: Innovation Policies. L., Frances Pinter Publ. Ltd.
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/science_technology_innovation/data/databases
- <http://www.eban.org/>
- <http://www.evca.eu/>
- <http://www.opcompetitiveness.bg/index.php>
- Димитров, А., Р. Чобанова, П. Илиева, Р. Казанджиева, Т. Лекова. 1997. Бариири пред иновациите. С., ИК "Сиела".

РЕИНЖЕНЕРИНГ НА БИЗНЕСА ЧРЕЗ ФИНАНСОВИ ИНОВАЦИИ

Дискутира се въпроса дали финансово иновативните пазарни инструменти са достатъчно дългосрочно доходносни. Проблемът обаче не е колко са като количество, а за какво се използват и дали е по предназначение. Принципните задачи, които се поставят пред специалистите днес, са да се отсеят токсичните от здравите иновативни финансови инструменти на пазара; да се постигне симбиоза между финансовите и технологичните иновации; и да се оцени влиянието на специфичните видове финансови иновации, които преобладават във всяка фаза на технологичния цикъл за оптимално разпределение на ресурсите в икономиката и възстановяване на бизнеса.

JEL: G15; O31; M20

Въведение

Общоприето е, че иновацията се характеризира с научно-техническа новост, производствена (практическа) приложимост и търговска реализуемост. Докато научноизследователската сфера акцентира върху степента на новост, за бизнеса по-голямо значение имат възможностите за практическо осъществяване и за получаване на положителни финансови резултати – много идеи не могат да бъдат приложени или нямат успешна пазарна реализация. За преодоляване на този проблем значение има иновационният потенциал. Той се измерва със способността на бизнеса чрез създаване и внедряване на ново знание и модерни технологии да открива, генерира и оптимално да използва собствените си уникални предимства с цел подобряване на конкурентните позиции на вътрешните и международните пазари. Измерители на иновационния потенциал показателите за степента на сигурност и използване на човешките, финансовите и информационните ресурси на фирмите, както и за броя и насоките за приложение на разполагаемите обекти на интелектуалната собственост. За практическата реализация на иновационния потенциал важно значение има реинженеринга на бизнеса.

¹ Катерина Войческа е гл. ас. д-р в Института за икономически изследвания на БАН, секция „Икономика на фирмата“, e-mail: katerina@iki.bas.bg.

Основни принципи на реинженеринга

Успешното проектиране на нови процеси изисква съблюдаването на основните реинженерингови принципи и препоръки. Някои от тези принципи произлизат от школата на научното управление и целят извършване на работата с максимална производителност и продуктивност, а други са свършено нови и радикални, като са насочени към проектирането и оптимизирането на бизнеса.

Основните принципи на реинженеринга са тясно свързани с изобретяването, модернизирането и рационализирането на процесите, обновяването и подобряването на качеството на персонала, внедряването на новите технологии и подходи в мениджмънта.

Прилагането на основните принципи на реинженеринга показва как могат да се преустроят процесите, за да се получи съвременна форма на организация както на производството, така и на труда, коренно различна от функционалния тейлърстки подход, господствал доскоро в бизнеса и промишлеността.

Приложението и ефективното използване на тези принципи от реинженеринговите проектни екипи изисква комбинация от творчески подход и аналитично мислене.

Творческият подход позволява да се генерират нови оригинални и уникални идеи с голям преобразователен потенциал, като не се обръща внимание на различните ограничения, които могат да попречат на протичането и внедряването им. Аналитичното мислене помага на проектните екипи да развият тези идеи и да ги материализират с използването на новите съвременни технологии, въплъщавайки визията за процесите и бизнеса в дейността на предприятието.

Основният процес на реинженеринга включва следните фази:

1. Фокусиране върху изходните резултати и върху създаващите ги процеси, а не върху функциите.
 - Един от постулатите на тейлъризма е специализацията. При него комплексните и сложните видове работи се разбиват на отделни части, изпълнявани от групи специалисти, след което се интегрират в завършен готов пазарнореализуем продукт или услуга.
2. Въвличане на тези, които използват резултата, в извършването на процеса и преместване на точката за вземане на решения там, където се осъществява дейността.
3. Възприемане на доставчиците като част от компанията.

4. Опростяване на процесите и вграждане на контрола в тях, тъй като много от процесите се усложняват поради необходимостта от съгласуване, координиране и най-вече контрол и съдържат комбинирани задачи, които се решават от тесни висококвалифицирани специалисти.
5. Каптиране на информацията още при нейните извори.
 - В редица компании се изразходва много човешки потенциал и огромно количество време за събиране, съпоставяне, сверяване, контролиране и уеднаквяване на различни данни, сведения и форми, представящи информационно едни и същи процеси и явления.
6. Съхраняване на децентрализираните подразделения, централизирайки обмена на информация.
 - В миналото не е било възможно да се ползват предимствата както на централизацията, така и на децентрализацията. Но новите комуникационни и информационни технологии позволяват създаване и използване на единни бази от данни, техния електронен обмен интернет, интранет и екстранет, изграждане на виртуални офиси и предприятия.

Концепции на финансовия инженеринг

Финансовият инженеринг е начин за прилагане на научни модели и закономерности в процесите на спестяване, инвестиране, кредитиране и заемане на парични средства. Той е свързан със създаването на нови финансови продукти и услуги, които се използват от финансовите институции за преразпределение на ликвидните ресурси, редуциране на рискове и доходи в съответствие с финансовите потребности на клиентите и измененията в съответната макро- и микроикономическа среда. По такъв начин финансовите продукти стават елементи от механизма за хеджиране и спекулиране с парични ресурси. Усилията на инвестиционни банки, фондови борси, инвестиционни фондове, банкови институции и дори корпорации, принадлежащи към нефинансовия сектор на икономиката, са насочени към разработката на нови деривативни финансови продукти. За съжаление в България този процес все още не е реализиран, което е свързано с недостатъчното развитие на националната финансова система. Концептуално финансовия инженеринг се състои от:

- **финансово инженерство: *The Game Changer***

В него участват финансовите инженери, които разработват нови инструменти за осигуряване на фондовете, необходими за функциониране и експлоатация на мащабни бизнес-организации.

- **финансов инженеринг и управление на риска**

Той се осъществява от финансови инженери, които търсят структурни решения за корпоративно рисковите експозиции.

- **финансов реинженеринг или финансово реструктуриране**

През последните няколко години глобализацията и всеобхватните и бързи промени влияят също и върху финансовите иновации, изискват пълни променени на финансовия пазар. Основният им принос е, че рискът и възвръщаемостта се разделят на няколко компонента и се допуска инвеститорите на финансовите пазари да решават чрез комбинации които са най-подходящи за тях.

Финансовата иновация е неразделна част от корпоративния свят. Голямата свобода и гъвкавост дават възможност на компаниите първо да измислят, създават и въвеждат иновации при финансовите инструменти. Същевременно разнообразни фактори като увеличаване на лихвения процент, волатилността, честота на данъчните и регулаторните промени, стимулират процеса на финансови иновации. Дерегулацията на финансовите услуги, промишлеността и засилената конкуренция в инвестиционното банкиране несъмнено носят и до повишен акцент върху способността за проектиране на нови продукти, които развиват по-добре процеса и предлагат по-ефективни решения за все по-сложните финансови проблеми. Тези финансови иновации са в резултат от правителствени регулации, данъчни политики, глобализация, либерализация, приватизация, интеграция с международния финансов пазар и увеличаване на вътрешния финансов пазар. Нарастването на колебанията на капиталовия пазар, необходимостта от нови финансови иновации, от хеджиране на риска и увеличаване на възвръщаемостта не трябва да се подценяват.

Необходимо е да се възприемат близки гледища относно основните характеристики на революционната вълна на финансовите иновации и да се направи обективен преглед на това какво е постигнато и на каква цена. Важно е също да се вземат предвид финансовите уроци в чуждестранните капиталови пазари за формиране на стабилна бъдеща финансовата политика.

Тези иновации могат да се окажат изключително полезни, осигурявайки добавена стойност за компанията и по-късно за цялата икономика. Бързото разпространение на иновациите означава по-непосредствено въздействие и по този начин по-висока социална възвръщаемост на първоначалната инвестиция.

Проблемите на финансовите иновации в литературата

Значението на симбиозата и силната връзка между техническия прогрес и финансовото развитие, както и стратегическото допълване между финансови пазари и технология, напоследък се признават от икономистите като важни, въпреки че теоретични изследвания в тази област са спорадични и

ориентировъчни. Има общо признаване на особено значение на финансовите иновации (Ван Хорн, 1985; Милър и Мъртън, 1992, Lerner, 2005). Характерна черта на финансовата литература обаче е относителният недостиг на емпирични изследвания като тест хипотези или представяне на количествен анализ на финансовите иновации.

Според Wang and Gui (2009) финансовата иновация е най-добрият начин за подобряване на структурата на активите и защита на рисковете. Lerner (2006) анализира източници на финансови иновации между 1990 и 2002 г. и открива доказателства, че малките фирми са по-иновативни, отколкото по-големите.

Шумпетер (1950) пък твърди, че големите фирми с пазарна мощ най-вероятно разполагат с предварително осигурени промишлени технологии поради превъзходните си качества и достъп до капитал, възможност за обединяване на рискове, както и на икономии от мащаба. През 1984 Шерер защитава друга теза, а именно че малките фирми са с относително по-голяма вероятност за иновации, отколкото големите, поради стандартните конкурентни мотиви.

Соломон Тадесе (2005) разглежда канали, чрез които финансовото развитие би могло да повлияе върху икономическите показатели на страните, като се съсредоточава върху отношенията между финансовото развитие и компонентите на растежа на производителността. Това е кръстосано проучване за 38 страни, обхващащо периода от 1980 до 1995 г., което потвърждава, че финансовото развитие може да влияе върху растежа чрез технологични иновации и евтини методи за производство, които биха могли да повишат производителността.

Колари (2009) изследва връзката между конкуренцията и иновациите, като се фокусира върху отделните фирми в рамките на банковата индустрия на САЩ през периода 1984-2004. Изследването показва, че между конкуренцията и иновациите съществува връзка от вида „обърнато U” – слабата конкуренция води до малко иновации, но и силната конкуренция може да обезсърчи иновационните намерения на банките, тъй като те не са в състояние да извлекат полза от вложените усилия. Агион и Грифит (2005) също предлагат теоретичен модел, който може да обясни обърнатата-U връзка между конкуренцията и иновациите.

В своя разработка Шумпетер (1942) постулира, че конкуренцията на продуктивния пазар обезсърчава иновациите чрез намаляване на монополни ренти. Същевременно Агион, Харис, Ховит и Викерс (2001) твърдят, че конкуренцията насърчава иновациите, тъй като фирмите се опитват да избягнат конкурентите си.

Най-важните причини за възникване на финансовия инженеринг са международната интеграция и глобализацията на държавните дейности (обективна тенденция в развитието на световната икономика), дестабилизацията на международните пазари и повишената неравномерност на икономическото развитие. Като стимул за иновации някои автори сочат

увеличението на волатилността. Смит и Уилфърд (1990) документират нейното повишаване при лихвените проценти, обменните курсове и цените на суровините и прават връзка между увеличението на риска и финансовите нововъведения.

Според Сантарели (1995) технологичните промени не могат да бъдат финални и пълни, без да се идентифицират отношенията с финансовите инструменти и институции, които характеризират определен исторически период. Хикс (1969) смята, че подобренията на капиталовия пазар, които смекчават ликвидния риск, са основните причини на индустриалната революция в Англия. Перес (2002) твърди, че финансовите иновации са причина не само за тази технологична революция, но също и за последващите четири големи революции (свързани с парните двигатели и железниците, стоманата и електричеството, автомобилите и масовото производство, както и информацията и телекомуникациите). Технологичният прогрес на свой ред стимулира модернизацията на финансовия сектор и развитието на нови финансови продукти и услуги – пример за това е изобретяването на телекс трансфера, банкоматите и Интернет банкирането.

Според Мъртън (1995) *основната функция на финансовата система* е да улесни разпределението и разполагането на икономическите ресурси в несигурна среда. Той подчертава значението на финансовата система в дадена икономика, вкл. и различните разплащания в системите за сепаратмент, финансовото посредничество, събирането на спестявания при точно определен времеви интервал, трансформацията на потреблението и управлението на риска чрез застраховка и диверсификация. Функциите са обработени предимно от участниците на финансовите пазари, които се справят с проблема с асиметричната информация (Скот и Уайт, 2009). Рискът обаче е страничен продукт на иновациите и се превръща в неразделна част от финансовите иновации.

- 1) Финансовата система осигурява плащанията на системата за обмен на стоки и услуги.
- 2) Финансовата система осигурява механизъм за обединяване на средствата, за да се предприеме широкомащабна неделимост на предприятието.
- 3) Финансовата система спомага бързо прехвърляне на икономическите ресурси на големи разстояния.
- 4) Финансовата система допринася за управление на несигурността и контрол върху риска.
- 5) Финансовата система осигурява ценова информация, която помага да се координират децентрализирано взетите решения в различни сектори на икономиката.

- б) Финансовата система осигурява начин за справяне с асиметричната информация.

Проблеми и перспективи

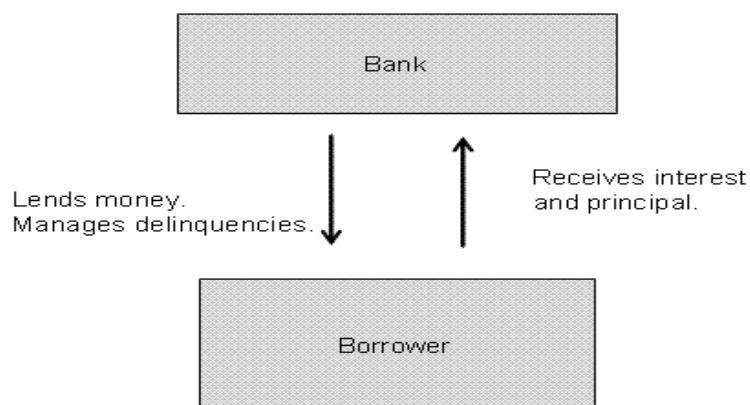
От финансовите инженери често се изисква да разработят нов инструмент за осигуряване на фонд, необходим за експлоатация на големи бизнес-организации. Пример за техните инженерни умения с най-драматични последици може би е въвеждането на лоши облигации, финансов мост и Leveraged Buyout (LBO) покупка (придобиване) на една фирма от външни или вътрешни инвеститори чрез финансиране с чужд капитал. Финансовите инженери са заети също и с ценните книжа и дериватните продукти за търговия. Те са специално обучени в разработването на стратегии за търговия с арбитражен характер. Целият инструментариум на арбитража обяснява многото нови разработки, които са довели до "синтетични" инструменти и "повторно опаковане" на паричните потоци. Появяват се асиметрии в достъпа до пазара и в данъчната експозиция. Тези асиметрии обясняват появата на суапове и разпространението на специални партньорски цели. "Висока доходност", взаимен фонд, фонд на паричния пазар, система «измита» и репо-пазара – това са само няколко средства за финансови инвестиции, които са изиграли огромна роля при управлението на парите. За преодоляване на негативните последици от прилагане на финансовите инвестиции е нужно преразглеждане на многото финансови инструменти, отсяване на дългосрочно доходоносните и определяне на критерии и рамка за тяхната дейност.

Процесът на усложняване на една типична финансова сделка е представен чрез фиг. 1 и 2, които показват компонентите на типична секюритизация при работата на финансовите инженери и самото усложнение на процеса.

При диаграмата на секюритизационната структура (фиг. 2) секюритизацията поема ролята на кредитор и се разделя на отделни компоненти. За разлика от по-традиционните отношения между заемополучател и заемотател, секюритизацията включва продажба на кредита от заемотателя на нов собственик – емитент, който след това продава ценните книжа на инвеститори. Последните купуват "облигации", които им дават право на част от паричните средства, платени от кредитополучателите по ипотеките им. След като кредиторът е продал ипотеката на емитента, заемотателят вече няма право да реструктурира кредита. Това става отговорност на посредник, който събира плащанията по ипотеките и ги разпределя на емитента за плащане на инвеститорите. Ако кредитополучателят не може да плати, се предприемат действия, за да се възстановят парите в брой за инвеститорите. Посредникът може само да прави това, което секюритизационните документи позволяват да се направи. Тези договори могат да ограничат гъвкавостта на обслужване и реструктуриране на заемите.

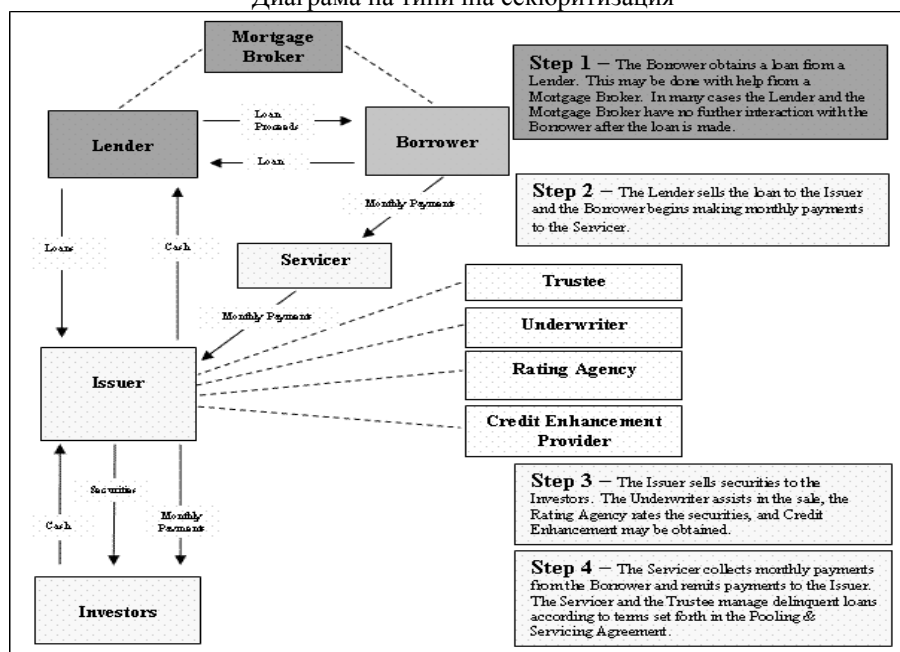
Фигура 1

Схема за заем в рамките на традиционната Връзка Кредитополучател/Кредитор

Фигура 2

Диаграма на типична секюритизация

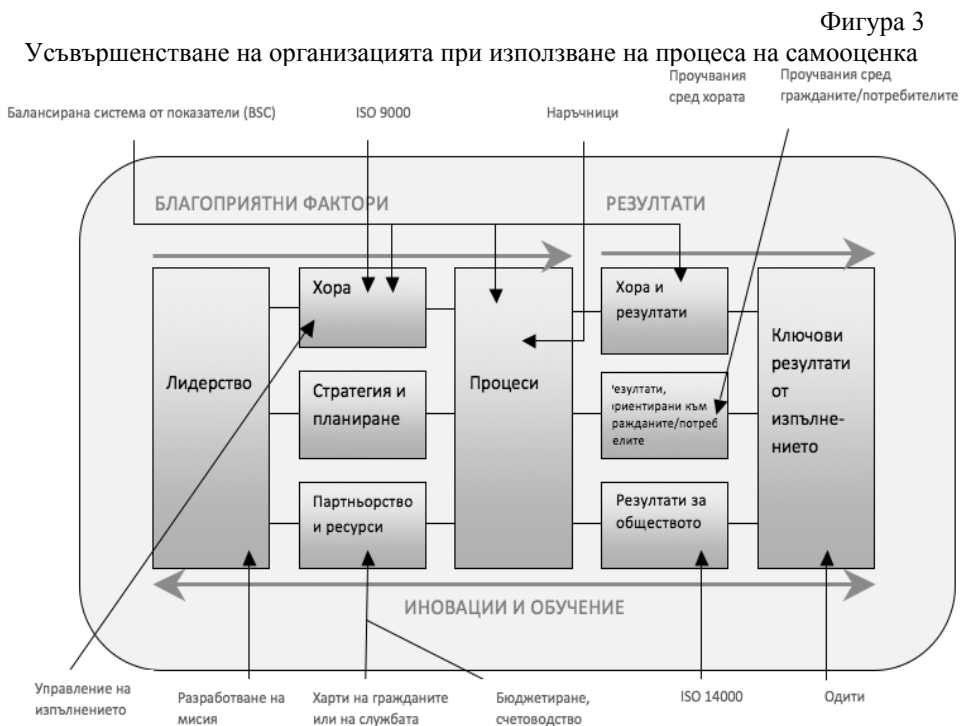
Източник: Statement of Sheila C. Bair, Chairman, Federal Deposit Insurance Corporation on Possible Responses to Rising Mortgage Foreclosures before the Committee on Financial Services, U.S. House of Representatives; 2128 Rayburn House Office Building, 2007.

Кризисните проблеми, пред които е изправена финансовата система в България, и по-конкретно функционирането на българския срочен и

деривативен пазар могат да бъдат успешно разрешени само чрез адекватно използване на продуктите стратегии на една нова финансово аналитична наука, каквато е финансовият инженеринг. Те включват както ефективните методи, техники и операции за редуциране и управление на рискове, така и заемането на една или друга спекулативна позиция, която да акумулира определени печалби и ползи.

Българските компании имат нужда преди всичко от самооценка и реструктуриране.

- Общата рамка за оценка (Common Assessment Framework – CAF) е инструмент за тотално управление на качеството, инспириран от модела за съвършенство (EFQM) на Европейската фондация за управление на качеството и модела на Университета по административни науки в Шпайер, Германия. Основава се на презумпцията, че отличните резултати от работата на организацията, гражданите/потребителите и обществото се постигат чрез лидерско управление на стратегиите и плановете, чрез хората, партньорствата, ресурсите и бизнес-процесите.

Източник: http://www.eipa.nl/files/File/CAF/Brochure2006/Bulgarian_2006.pdf

Ето защо основна задача на фирмите днес е реструктурирането и интегрирането на „интелигентен растеж”.

- Компаниите, които избират да се реструктурират, обикновено имат една цел – създаване на стойност за акционерите. Емпиричните доказателства под формата както на цена-печалба (P/E), така и на обща възвръщаемост на акционерите (TRS) комбинират увеличаване стойността на капитала и доходността от дивиденди на собствения капитал показват, че средно всяка форма на реструктурирането създава стойност.

Реструктурирането предполага няколко етапа:

Първо, разширение на обхвата от страна на анализаторите. Като се отчете, че бизнес единиците не са представили на пазара правилно техните оперативни резултати.

Второ, реструктуриране на дъщерни дружества и привличане на нови инвеститори.

Трето, реструктурирането на собствеността, което обикновено подобрява работата на дъщерното дружество чрез средства за нови стимули за управление.

Четвърто, реструктурирането може да подобри корпоративното управление и да увеличи стратегическата гъвкавост.

Изводи

Принципните задачи пред специалистите днес са:

- да се отсеят токсичните от здравите привлекателни иновативни инструменти на пазара;
- да се постигне симбиоза между финансовите и технологичните иновации;
- да се оцени влиянието на специфичните видове финансови иновации, които преобладават във всяка фаза на технологичния цикъл за оптимално разпределение на ресурсите в икономиката и възстановяване на бизнеса.

Тези задачи са тясно свързани с изобретяването, модернизирането и рационализирането на процесите, обновяването и подобряването качеството на персонала, внедряването на новите технологии и подходи в мениджмънта и преоткриване на предприятието.

Същевременно се поражда и основният въпрос дали финансовите иновации са причина за кризата на Wall Street?

- Иновацията сама по себе си не е причина. Множество иновации обаче, които се случват едновременно в система на много актьори и липсата на

макропроверки и балансираност могат да доведат до създаване на много индивидуални иновации при некоординирана система, което може да предизвика хаос.

- Двете системи на ипотеката и сигурността работят с набор от одиторски правила, които показват добри резултати като независими системи, но ако се смесят, се появява проблемът на строителите на Вавилонската кула.
- Когато разгледаме двете системи, тази на прозрачността и на тестването на симулации, виждаме, че те не функционират ефективно.
- Ролята на регулаторните органи е неефективна. Оттук произтича проблемът за границите на иновациите и за отговорността за външните и неочаквани последици.
- Възникват въпроси като как да разберем, потенциално жизнеспособен финансови иновации.
- Какъв тип настройка насърчава компаниите и инвеститорите да използват отговорно финансовите продукти?

Днес се намираме в повратна точка, в която историята ще продължи в една или друга посока в зависимост от това дали изберем да се поучим от грешките си в миналото, или не, както и да решим каква финансова стабилност искаме да изградим. Европа трябва да действа, за да се сложи край на непрозрачността и лошата оценка на рисковете, да се избягнат бъдещи кризи и да остане световен лидер във финансовите услуги.

Прекалено дълго време сложността на финансовите иновации се е използвала като оправдание за липсата на прозрачност, която от своя страна е основен фактор за нестабилността на пазара. Кризата показва, че нито един финансов играч, пазар или продукт не трябва да бъде освободен от съответното регулиране и надзор. Необходимо е да се засилят сегашните правила, за да се гарантира предоставянето на точна и надеждна информация за начина, по който функционират финансовите пазари, на надзорниците, инвеститорите и широката общественост. Наред с това регулаторите трябва да разполагат и с подходящите инструменти, за да гарантират надзора на сектора. Нужни са:

- директиви относно управляващите дружества на алтернативни инвестиционни фондове;
- уреждане на стандартните договори за деривативи чрез централни клирингови структури;
- директиви относно пазарите на финансови инструменти.

Същевременно не по-малко важни са отговорността и доверието. Доверието на потребителите и инвеститорите във финансовата система не може да бъде възстановено без строги мерки срещу пазарните злоупотреби. По-строгите наказания трябва да гарантират, че доставчиците на финансови услуги поемат пълната отговорност за своето поведение. Ключ към предотвратяването на късогледата ориентация и поемането на излишен риск са и изпреварващите отговорни практики, както и корпоративното управление.

Използвана литература

- Aghion, P., C. Harris, P. Howitt, J. Vickers. 2001. Competition, imitation and growth with step-bystep innovation. – Review of Economic Studies 68 (3), p. 467-492.
- Bair, S. C. 2007. Federal Deposit Insurance Corporation on Possible Responses to Rising Mortgage Foreclosures before the Committee on Financial Services. U.S. House of Representatives; 2128 Rayburn House Office Building.
- Bos & Ryan C.R. van Lamoen & James W. Kolari, (2009). "Competition and Innovation: Evidence from Financial Services," Working Papers 09-16, Utrecht School of Economics.
- Duffie, D. and R. Rahi. 1995. Financial market innovation and security design: An introduction. – Journal of Economic Theory, 65, p. 1-42.
- Frame, W. S. & L. J. White. 2009. Technological change, financial innovation, and diffusion in banking. Working Paper 2009-10, Federal Reserve Bank of Atlanta.
- Laurent, J. L. 2007. Financial Innovations and the Dynamics of Emerging Capital Markets.
- Lerner, J. 2005. The Litigation of Financial Innovations. Harvard University and National Bureau of Economic Research.
- Perez, C. 2002. Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of bubbles and Golden Ages. Cheltenham, Elgar.
- Santarelli, E. 1996. Analysing Literature-Based Innovation Output Indicators: The Italian Experience. Working Papers 197, Dipartimento Scienze Economiche, Universita' di Bologna.
- Tadesse, S. 2005. Perspectives on Financial Integration and Financial System Architecture in Emerging Markets.
- Tufano. 2002. Financial Innovation. Forthcoming in The Handbook of the Economics of Finance. North-Holland, Amsterdam.
- Авторски колектив. 2008. Иновациите – Европейски, национални и регионални политики. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ (ARC FUND).
- Ташев, А. 2005. Реинженерингът на бизнеса – нова философия на мениджмънта. ЮНК „60 години РУ „Ангел Кънчев“,“ НТ, Том 44, серия 5.1 „Икономика и мениджмънт“. Русе, с. 72-76.
- <http://www.eipa.eu/>
- http://www.eipa.nl/files/File/CAF/Brochure2006/Bulgarian_2006.pdf

ТЪРГОВСКОТО КРЕДИТИРАНЕ – БАРИЕРИ ПРЕД ИЗПОЛЗВАНЕТО МУ ЗА ФИНАНСИРАНЕ НА ИНОВАЦИИ

Изтъкнато е, че търговският кредит е сред традиционните източници на финансиране за фирмите, които запазват своето значение и в съвременните условия на развитие на финансовите пазари и иновации. Той е средство за повишаване гъвкавостта и адаптивността на фирмите. Значението му като финансов и оперативен инструмент за осъществяване на дейността на предприятията се повишава допълнително в условия на криза и свиване на достъпа до институционално финансиране. Привеждат се аргументи, че като механизъм за финансиране търговското кредитиране стимулира иновационната дейност на предприятията, но въздействието му би могло да бъде и в противоположна посока. Разрастването на междофирмената задлъжнялост над определени размери и особено на дела на просрочените и несъбираеми вземания се превръща във фактор, който отклонява фокуса на управленското внимание от възможностите за иновативно развитие към осигуряване на ликвидност, необходима за оцеляването на фирмата.

JEL: G32; G30; O31

Въведение

През последните десетилетия са създадени редица теории за търговския кредит. Някои от тях го разглеждат като финансов, а други като оперативен инструмент при осъществяването на дейността на фирмата. С редки изключения обаче в страни от изследователския интерес остава връзката му с иновационната дейност на предприятията.

Значението на търговския кредит за иновационната дейност на фирмите, в ролята му на инструмент за финансиране, може да се проследи през различни етапи на иновационния процес като генерирането на идеи, създаването и внедряването на иновациите. Сред основните причини за ниската иновационна активност на българските предприятия е именно липсата на достатъчно финансов ресурс. Недостиг на финансиране за инвестиции в иновации се наблюдава във всички институционални сектори, в т.ч. научни и

¹ Гая Тасева е ас. в Института за икономически изследвания на БАН, секция „Икономика на фирмата“, e-mail: galya_taseva@abv.bg.

образователни институции, търговски и нетърговски организации. Същевременно средствата за НИРД заделени от държавата намаляват. Ако през 2000 г. публичното финансиране за НИРД възлиза на 0.36% от БВП на страната, то през 2008 г. се редуцира до 0.28%. През 2009 г. продължава намаляването на бюджетните средства за научноизследователска и развойна дейност, както и на средствата за Националния иновационен фонд към Министерството на икономиката енергетиката и туризма и Фонд „Научни изследвания“ (Иновации, 2010). Недостатъчното финансиране, съчетано с неефективното използване на средствата от европейските фондове за насърчаване на изследователската и иновационна дейност и липсата на дългосрочна визия, води до разпиляване на ефекта от вложените средства и задържане на икономическия растеж.

Най-директно и съществено отражение върху икономическото развитие имат фирмените инвестиции в НИРД, тъй като „те са пряко свързани с осъществяването на конкретни иновационни проекти, насочени към пазарна реализация и повишаване на конкурентоспособността“ (Чобанова, 2001).

У нас преобладават малките и средни предприятия, за които обикновено е най-трудно привличането на външно финансиране. Обикновено фирмите, които са по-иновативни и се приемат за носители на по-висок риск изпитват затруднения в достъпа до финансов ресурс. Този проблем е още по-сериозен за нововъзникващите иновативни предприятия. В България не е достатъчно развита дейността на фондовете за рисков капитал. Икономическата криза доведе до свиване и на банковото кредитиране. Всичко това възпрепятства инвестиционната активност на фирмите в областта на иновациите и засилва необходимостта от алтернативно финансиране.

Като субститут на институционалното финансиране, търговският кредит благоприятства иновационната дейност на фирмите. Той е постоянно действащ механизъм, който макар и краткосрочен, при нормална икономическа среда непрекъснато се възпроизвежда, след като веднъж е бил наложен в търговските отношения между контрагентите, осигурявайки стабилност в оборотното финансиране на иновативните фирми.

Според финансовата теория за търговския кредит фирмите доставчици имат предимства пред финансовите институции, позволяващи им да отпускат кредит и на рискови клиенти, които не биха получили институционално финансиране.

При обичайните си взаимоотношения с клиентите, доставчиците имат възможност за мониторинг върху тяхната дейност и състояние и за реална преценка на риска.

Още едно предимство на фирмите доставчици пред финансовите институции е по-голямата възможност за натиск за изплащане на кредита върху рисковите длъжници чрез заплахата от прекратяване на доставките. Освен това за самите

клиенти може да се окаже твърде скъпа смяната на доставчика, поради съществуващите търговски връзки или специфики на продуктите (Cunat, 2003).

Друго предимство на доставчиците пред финансовите институции е мрежата от търговски контакти, която им позволява по-лесно и с по-ниски разходи да препродадат стоките в случай на необходимост (Emery, 1984). Обяснение за по-либералната им кредитна политика на доставчиците в сравнение с банките, в допълнителнение на вече посочените предимства, е по-ниската ликвидност на суровините спрямо паричните ресурси. Високата ликвидност прави парите лесни за отклоняване за предназначение, различно от договореното. Те са изложени на по-голям морален хазарт. По-ниската ликвидност на непаричните ресурси благоприятства употребата на търговски кредит, тъй като мониторинговите разходи намаляват (Burkart and Ellingsen, 2004).

Освен че е източник на средства за иновативните и по-рискови фирми, кредитът от доставчиците води и до подобряването на достъпа до институционално финансиране. Употребата на търговския кредит е благоприятен сигнал за кредитоспособността на фирмата и служи за преодоляване на асиметрията на информацията между банките и потенциалните кредитополучатели (Alphonse, Ducret, Severin, 2003).

Потенциал на търговския кредит да обслужва фирмената дейност

Като финансов и оперативен инструмент за осъществяване на дейността на фирмите, търговският кредит обслужва редица от функциите на финансовите иновации² като подпомагане управлението на риска, извличане на информация, облекчаване на плащанията, преодоляване на проблемите, произхождащи от асиметрията на информацията. Той служи като механизъм за повишаване гъвкавостта и адаптивността на предприятията към условията на средата.

Фирмите могат да редуцират разходите си като вместо да плащат при всяка доставка на стоки извършват това периодично (Ferris, 1981). Без да прави допълнителни разходи, в хода на обичайната бизнес дейност, при редовните си контакти с клиента, от продуктовете пазари и от други доставчици продавача придобива информация за кредитоспособността на купувача по размера и

² Основните функции на финансовите иновации могат да бъдат обобщени до следните (Delimatsis, 2011):

- Трансфер на средства във времето (спестовни сметки)
- Агрегиране на средства (взаимни фондове)
- Риск мениджмънт (фючърси и опции)
- Извличане на информация за подпомагане на финансови решения (продукти за оценка на риска от фалит)
- Противопоставяне на проблемите с асиметрията на информацията и моралния хазарт (рисков капитал)
- Облекчаване на плащанията (дебитни и кредитни карти)

честотата на поръчките, по възможността му да се възползва от отстъпката при по-ранно плащане, както и по склонността за понасяне на глоби за забавено плащане (Smith, 1987; Petersen, 1997).

Несигурността на доставките придава стохастичен характер на паричния поток и налага извършването на разходи както на купувачите, така и на продавачите по търговската сделка за подържането на парични запаси или привличането на банкови кредити. Чрез отделяне на движението на стоките от движението на парите, търговският кредит служи като механизъм за хеджиране, чрез който търговските партньори обединяват търговския риск, произхождащ от стохастичността на паричните потоци (Ferris, 1981). Той се ползва и като инструмент за управление на риска по краткосрочните вземания чрез изравняване на матуритета им с този на задълженията към доставчици. Фирмите, които получават предсрочно сумите по продадените на кредит стоки са по-склонни да се издължат предсрочно на доставчиците си, стремейки се да напасват платежната структура по вземанията и задълженията си, вместо да се опитват максимално да увеличат привлечените като финансиране от доставчиците суми (Fabbri, Klapper, 2008).

Разкрива се освен това и стремеж за изравняване на матуритетите след договорените падежи. В страните в преход фирмите, които събират със закъснение вземанията си са склонни да забавят плащанията по своите задължения към доставчици (Johnson, McMillan and Woodruff, 2002). Същият резултат се потвърждава и при изследвания в някои развити страни.

Редица автори анализират търговския кредит и като инструмент за преодоляване на проблема с асиметрията на информацията. Един от аспектите на този проблем е свързан с несигурността по отношение на качеството на продукцията. В случай, че тя се окаже с ниско качество при продажба с незабавно плащане, купувача може да загуби и платената сума, и продукцията. За да убедят купувачите в качеството на продукцията си доставчиците предоставят гаранции или дори поемат ангажимент за връщане на парите при необходимост. Но прилагането на тези мерки често отнема продължително време, през което средствата на купувача са блокирани, а освен това той трябва да докаже несъответствието в качеството на продукцията, за да получи парите си обратно. Съществуват и други рискове – например доставчикът да напусне бизнеса преди установяването на дефектите, което да направи невъзможна реализацията на гаранцията (Bhattacharya, 2008; Smith, 1987).

Търговският кредит е ефективен инструмент за справяне с посочените рискове, предоставяйки възможност на клиентите да се уверят в качеството на стоките преди да платят, което намалява риска, на който са изложени и улеснява размяната (Smith, 1987; Lee and Stowe, 1993; Long, Malitz and Ravid, 1993).

В условията на икономическа криза тези функции на търговския кредит го превръщат в още по-съществен фактор за осъществяване на дейността на предприятията.

Просрочените междуфирмени задължения – пречка пред иновационната дейност на фирмите

След определени размери на междуфирмената задлъжнялост и по-конкретно на лошите дългове между предприятията, търговският кредит се превръща от източник за финансиране на иновационната дейност на предприятията в потенциална заплаха за тяхното съществуване. Просрочените междуфирмени дългове свиват ликвидността на предприятията, повишават риска в икономиката и намаляват инвестиционната и иновационната активност.

За изследване на тежестта на проблема с просрочените междуфирмени задължения през септември 2010 г. е проведено анкетно проучване сред 1000 нефинансови предприятия, избрани чрез случаен подбор.³ Извадката е стратифицирана според броя на заетите във фирмата лица, основната дейност и областта на осъществяване на дейността. Представени са фирми с различен брой заети от цялата територия на страната, сред които производствени предприятия, както и такива от сферата на услугите.

Таблица 1

Структура на предприятията в извадката според броя на заетите

Група предприятия според броя на заетите	брой	%
микро предприятия (от 1 до 9 заети)	451	45.1
малки предприятия (от 10 до 49 заети)	149	14.9
средни предприятия (от 50 до 249 заети)	300	30.0
големи предприятия (250 и повече заети)	100	10.0
Общо	1000	100.0

В таблица е дадено разпределението на предприятията, попадащи в извадката.

Таблица 2

Структура на предприятията в извадката според основната дейност

Основна дейност на предприятието	брой фирми	%
Селско, горско, ловно и рибно стопанство	27	2.7
Промисленост	187	18.7
Строителство	77	7.7
Търговия; ремонт на МПС	360	36.0
Хотели и ресторанти	65	6.5
Транспорт, складиране и съобщения	78	7.8
Други	206	20.6
Общо	1000	100.0

³ Омнибус изследването е проведено от агенция ЕСТАТ в рамките на Проект „Развитие потенциала на докторанти и млади учени за интер-дисциплинарни социално-икономически изследвания“ (Договор № BG051PO001-3.3.04/37), реализиран от Институт за икономически изследвания при Българска академия на науките. Въпросите, относно междуфирмената задлъжнялост са изготвени от автора.

Мнозинството от анкетираните фирми не са публични дружества (81%). Това е индикатор за информационната непрозрачност на преобладаващата част от българските предприятия и още едно потвърждение за ограничения и потруден достъп до алтернативни източници за външно финансиране.

Около половината от фирмите, продаващи на кредит посочват процент на забавени вземания, който варира от 1 до 90% спрямо сумата на всички продажби с отложено плащане за 2009 г. По-голямата част от останалите предприятия (над 2/5 от анкетираните фирми) не продават на кредит, а другите не желаят да отговорят или не разполагат с информация.

Процентът на просрочените вземания на фирмите е средно 18%. Най-често срещаният процент на просрочия е 5. Разсейването е голямо, коефициента на вариация е много висок – 104.16%. Разпределението е асиметрично, дясно изтеглено, с остър експес, намиращ се над върха на нормалното разпределение.

Фигура 1

Над 70% от продаващите на кредит фирми посочват какъв е средния срок на просрочие на вземанията им. Останалите не разполагат с информация или не продават с отсрочено плащане и едва 8.4% от фирмите заявяват, че няма такива случаи, въпреки че продават на кредит.

Средният срок на просрочване на вземанията, при фирмите, които отговарят на въпроса, е 52 дни. Най-често посочвания срок на забавяне е средно един месец след първоначално договорения падеж на търговския кредит. Разсейването е много голямо, коефициента на вариация е 150.1%. Разпределението е асиметрично с дясно изтеглено рамо и остър експес.

Таблица 3

Срок на просрочие		
Срок на просрочие	Процент от фирмите, посочили срок на просрочие	Кумулативен процент
от 1 до 30 дни	71	71
над 30 до 60 дни	13	84
над 60 до 90 дни	6	90
над 90 до 180 дни	6	96
над 180 до 600 дни	4	100

Близо една четвърт от анкетираните предприятия, продаващи на кредит посочват, че са отписали от 1 до 25% от сумата на всички продажби, които са реализирали при условия на отложено плащане за 2009 г. Средният размер на отписаните вземания достига 5.24%. Коефициента на вариация и по този показател е висок – 98.47%. Разпределението е дясно изтеглено, с остър ексцес, разположен над върха на нормалното разпределение.

Таблица 4

Процент отписани вземания		
Процент отписани вземания за 2009 г.	Процент от фирмите, посочили дела на отписаните вземания	Кумулативен процент
от 1 до 3%	50.5	50.5
над 3 до 5%	23.7	74.2
над 5 до 10%	18.3	92.5
над 10 до 25%	7.5	100.0

Големият процент на лоши вземания налага необходимостта от предприемането на мерки за ограничаване на риска. Най-предпочитани от фирмите мерки за защита от просрочени и несъбираеми вземания са незабавното и авансовото плащане. Мнозинството от тях (66.4%) прилагат като мярка за защита от лоши вземания искането за плащане при самата покупка, а значителна част (39.6%) продават при условия на авансово плащане.

Вероятно кризата е довела до завишаване на дела на тези предприятия. Кризата доведе и до свиване на достъпа до институционално финансиране, съпроводено с повишаване на лихвите по банковите кредити. Това, от една страна, засили търсенето на финансиране от доставчиците в ролята му на субститут на институционалното финансиране, но от друга, намали тяхната склонност да отпускат средства на клиентите си, поради собствените им ликвидни проблеми и затруднения в привличането на финансов ресурс.

Освен свития достъп до банково кредитиране, представляващо основен източник на външно финансиране за българските фирми, високите нива на междуфирмена задлъжнялост, и по-специално на просрочените и несъбираеми вземания от клиенти също стимулират фирмите да намалят продажбите на кредит. Това се потвърждава от предпочитанието им към незабавното и авансовото плащане като мерки за защита от просрочия на търговските

вземания. В допълнение, високият риск от забава и/или неплащане на търговски задължения скъсява хоризонта на икономическите агенти и също намалява стимулите им да инвестират в дългосрочни отношения с фирмите клиенти, предоставяйки им възможност за покупки при условия на отсрочено плащане. Намаляващата склонност на доставчиците да отпускат търговски кредит е предпоставка за допълнително ограничаване на и без това слабата иновационна активност в българската икономика.

Ниската иновационна дейност на предприятията е отражение и на съществуващата несигурност по отношение на възвръщаемостта от инвестициите в иновации в условията на повишен риск в икономиката.

Наличието на вериги от просрочени задължения и заплахата от масови фалити на фирми възпрепятстват употребата на търговския кредит като алтернативен източник на финансиране за иновационната дейност на предприятията. Сериозността на този проблем се подсилва от факта, че сред основните пречки пред иновационното развитие на фирмите в България е именно недостига на финансов ресурс.

Налице е и още един канал на въздействие на междуфирмената задължнялост върху иновационния потенциал в икономиката. Ликвидните проблеми на фирмите, породени от забавените плащания по търговски вземания, водят до редукция на иновационната дейност и посредством свиването на платежоспособното търсене на иновации.

В крайна сметка въздействието на междуфирмената задължнялост върху склонността на предприятията за инвестиции в иновации се опосредства както от значението на търговския кредит като инструмент за финансиране, така и като фактор, въздействащ върху търсенето на иновации.

Заключение

Членството на страната в Европейския съюз и засилващата се конкуренция на глоболизиращите се пазари поставят пред фирмите необходимостта от повишаване на иновационната активност. Постигането на устойчив икономически растеж, основан на знанието, предполага утвърждаването на предприемаческа култура отворена към създаването и внедряването на иновации и по-толерантно отношение към поемането на рискове, както и осигуряването на необходимия финансов ресурс за иновационна дейност.

Задължителна предпоставка за иновационно развитие в България е разширяването на набора от алтернативни източници за финансиране на бизнеса, вкл. и чрез разширяване на дейността на фондовете за рисков капитал. Разнообразяването на източниците за финансиране и осигуряването на допълняемост между тях ще осигури необходимия финансов ресурс, но и неговата стабилност, което от своя страна ще позволи повишаването на иновационната активност. Но попадането в мрежата на междуфирмената

задлъжнялост редуцира достъпа до финансиране и ограничава фокуса на управленското внимание до осигуряването на ликвидност, необходима за оцеляване на фирмата.

Изчистването на просрочените междуфирмени задлъжжения ще освободи ресурс за иновационна дейност, ще повиши платежоспособното търсене на иновации и ще позволи ефективното използване на търговския кредит като алтернативен източник за финансиране на иновативни предприятия, изпитващи затруднения в достъпа до институционално финансиране.

Използвана литература

- Alphonse, P., J. Ducret, E. Séverin. 2003. When trade credit facilitates access to bank finance: Evidence from US small business data, October 2003, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=462660
- Bhattacharya, H. 2008. Theories of trade credit: limitations and applications, October 18, 2008, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1286443
- Burkart, M. and T. Ellingsen. 2004. In-Kind Finance: A Theory of Trade Credit. – The American Economic Review, Vol. 94, N 3, Jun 2004, p. 569-590.
- Cuñat, V. Trade Credit: Suppliers as Debt Collectors and Insurance Providers. June 2003, <http://www.cepr.org/meets/wkcn/6/6620/papers/cunat.pdf>
- Delimatsis, P. 2011. Financial Innovation and Transparency in Turbulent Times. June 2011, <http://ssrn.com/abstract=1865747>
- Emery, G. W. 1984. A pure financial explanation for trade credit. – Journal of Financial and Quantitative Analysis, Vol 19, N 3, September 1984.
- Fabbri, D., L. Klapper. 2008. Market Power and the Matching of Trade Credit Terms. World Bank, Policy Research Working Paper 4754, October 2008.
- Ferris, J. S. 1981. A Transaction Theory of Trade Credit Use. – Quarterly Journal of Economics, Vol 96, p. 243-270.
- Johnson, S., J. McMillan and C. Woodruff. 2002. Courts and Relational Contracts. – Journal of Law, Economics and Organization 18, p. 221-277.
- Lee, Y. W. and J. D. Stowe. 1993. Product Risk, Asymmetric Information, and Trade Credit. – Journal of Financial and Quantitative Analysis, Vol 28, p. 285-300.
- Long, M., I. Malitz and S. Ravid. 1993. Trade Credit, Quality Guarantees, and Product Marketability. – Financial Management, vol 22, p. 117-127.
- Petersen, M. A. and R. G. Rajan. 1997. Trade Credit: Theories and Evidence. – Review of Financial Studies, vol 10, N 3, p. 661-691.
- Smith, J. K. 1987. Trade Credit and Informational Asymmetry. – Journal of Finance, vol 42, N 4, p. 863-872.
- Иновации.бг 2010: Иновационната политика на България – възможности за следващото десетилетие, авторски колектив, <http://www.arcfund.net/arcartShowbg.php?id=15031>
- Чобанова, Р. 2001. Финансови аспекти на иновационната политика в България. – Банки Инвестиции Пари, N 4, с. 40.